

مكتبة الفقه الإسلامي

القول الأظهر

يستوضح

د الفقيه الأکبر

للامام الأعظم أبي حنيفة النعمان

تأليف

أحقر العباد أبي منصور
عبد الكريم شهيد زاده

الناشر

دار الفکر

طبعة ١٤٢٨ هـ / ٢٠٠٦ م

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبل

+923052488551
+923247442395

easypaisa
بیلنگٹناتے

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

القول الأظهر

يستوضح

دفعه الأكبر

للامام الأعظم أبي حنيفة النعمان

تأليف

أحقرا العباد أبي منصور

عبد الكريم شهيد زاده

المطبعة كتيخانه

قندهار سهرين بولدك

٠٤٠٣٣٣٤٤٣٨

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم.....القول الاظهر شرح الفقه الاکبر

دمصنف نوم.....عبد الکريم شهيدزاده

د مخونو شمار..... ۲۲۰

د چاپ کال.....(۱۴۴۲هـ ق) الموافق (۲۰۲۱م)

خپرونکی.....الجامعة کتب خانه کندهار بولدک

د تماس شمېره..... ۰۷۰۴۴۴۷۷۳۸

د شرح باعث.....مولوي حکيم الله حماد

ددې کتاب د چاپ ټول حقوق له ناشر سره

خوندي دي بل څوک ئې د چاپولو حق نلري

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلق الاشياء لامن شئ وجعل الثقلين منها مكلفين بالايمان والصلوة والسلام على رسوله الذي قال ان الايمان أن تؤمن بالله وملانكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره وعلى آله واصحابه الذين امنوا به وبكتابه الذي انزل عليه وبعد دهر علم ترشروع كولو مخي يوخوشيان پېژندل ضروري دي تعريف دهغه علم اوموضوع . غرض دهغه علم

تعريف دعلم كلام

علامه سعد الدين تفتازاني په شرح المقاصد كي دعلم كلام تعريف داسي كړى ده الكلام هو العلم بالعقائد الدينية عن ادلة اليقينية يعني علم كلام علم ده پر عقائدو دينيه باندي چي هغه علم حاصل وي له داسي دلانو څخه چي هغه مفيد وي يقين لره، عضد الدين الايجي وايي هغه علم ده چي په هغه سره حاصليري يوچاته قدرت ددي چي ثابت كړي عقائد دينيه او دفعه كړي شبيهي په واسطه دلانلوسره، وجه دتسمي ئي داده چي دعلم كلام په مباحثو كي مشهور بحث او هغه مسئله چي ډيره نزاع ور پكښي سته هغه دالله تعالى دكلام مسئله ده نو ځكه په علم كلام سره ونومول سو

موضوع دعلم كلام

موضوع دعلم كلام هو المعلوم من حيث يتعلق به اثبات الدينية تعلقا قريبا اوبعيدا ځكه موضوع دهر علم هغه شئ ده چي بحث كيري په هغه علم كي له احوالو دده شك لسته په دي كښي چي په علم كلام كي بحث كيري له احوالو دصانع چي قدم وحدت قدرة اراده دي او داسي نور او بحث كيري له

احوالو دجسم او عرض څخه جي حدوث افتقار تركيب اجزاء دي او داتول بحث ده له احوالو دمعلوم لپاره داثبات دعقاندو دينيه و

غرض دعلم كلام

معرفه ذات الله وصفاته وافعاله يعني دالله تعالى ذات او صفاتو او افعالو پېژندل دعلم كلام غرض ده

دعلماء اقوال په باره كي دعلم كلام

امام نووي وايي په شرح كي دمسلم جي علماء ويلي دي جي بدعة پنځه قسمه ده واجب مندوب حرام مكروه اومباح له واجب بدعت څخه دمتكلمينو علماء دلائل دي پرملاحدينو او مبتدعينو باندي. ابن حجر هېتمی وايي په فتاویٰ حديثيه كي جي هغه څه جي زموږ علماء ورباندي تصريح كړي ده هغه دادي جي پر هرچا واجب دي په وجوب عيني سره جي وپېژني صحيح عقیده له فاسدي څخه خو داشروط نده جي دده علم پر قانون دعلم كلام وي ځكه مدار اصلي صحيح عقیده درلودل دي كه څه هم په تقليد سره او زده كول ددلائلو كلاميه و او دهغو درول پرمخالفينو باندي فرض كفايې ده. شمس الدين رملی وايي جي ننوتل په علم كلام كي په داسي طريقه جي ممكن سي درول د دلائلو پرعقاندو دينيه باندي اولبري كول دشهو فرض كفايې ده. امام غزالي وايي جي پوشي هم له علم كلام څخه په عصر اول كي نه وو او دوبېدل په دي كښي له بدعت څخه وو لېكن داحكم اوس تغير خوري ځكه هغسي بدعات په ځلگو كي پېداسو جي صارف دي له مقتضى دقران اوحديث څخه نوعلم كلام له جملې څخه د واجباتو كفايه و ده. خو له ځينو علماء څخه ددي برخلاف څه منقول دي خوددي اقوالو ترمخ توفيق داده جي علم كلام

دوه قسمه ده يو مذموم او بل ممدوح ابن عساكر په خپل هغه كتاب كې چې ده ليكلى ده په دفاع كې له امام اشعري څخه وايي كلام مذموم كلام داهل الاهواء او دهغه خلكو چې مبتدعين دي او هغه كلام چې موافق وي له قران او حديث سره محمود او ممدوح ده په وخت كې د ظهور دفتنو. علامه كوثرې وايي چې په عقیده كې داهل السنة هيڅ تغير او تبديل نده راغلى كه مخكښ علماء دي او كه وروستي بلكه هغه شى چې نوى ده هغه د دفاع طريقه ده له دې عقيدې څخه

ابرز د علماء په علم كلام كې

امام ابوالحسن الاشعري امام ابو منصور الماتريدي ابوالمعالى الجويني ابو حامد محمد الغزالي فخر الدين الرازي ابوبكر الباقلاني ابو اسحاق الاسفراييني ابو بكر بن فورک سعد الدين التفتازاني ابو عبد الله السنوسي او داسي نور علماء

د علم كلام اهميت

دا معلومه خبر ده چې علم كلام بحث كوي له عقائدو اسلاميه وڅخه له دوو زاويو يو پېژندل د عقائدو اسلاميه و او بل درول د دلائلو پر عقائدو باندې او داهريو غټ اهميت لري معتبرېرې اصل په دين كې

امام اعظم صاحب اوفقه اكبر

اختلاف ده په دې كښې چې فقه اكبر دامام صاحب كتاب ده او كه يا خصوصي خبره داده چې دا دامام صاحب تاليف ده او دده املاء ده. امام عبد القاهر بغدادى وايي چې اول د متكلمينو له فقهاء څخه امام اعظم رحمه

الله تعال ده خُكه دتاليف وڪر دڪتاب په رد كي پرقدره باندي اونامداره نې
 ڪر په فقه اڪبرسره. امام الزبيدي په اتحاف السادة المتقين كي وايي جي په
 تبصرة بغداديه كي دي جي اول دمتكلمينو له اهل السنة خُخه امام
 ابوحنيفة رح ده تاليف نې وڪرو دفقه اڪبر. علامه كردري رح وايي جي معتزله
 دا دعوه كوي جي امام صاحب تاليف نلري په علم كلام كي د دوى غرض په
 دې ڪنبي داده جي نفى ڪري فقه اڪبر او ڪتاب العالم والمتعلم له امام صاحب
 خُخه ڪه امام صاحب په دې ڪنبي تصريح ڪري ده په عقاندو داهل السنة
 والجماعة او دوى وايي جي امام صاحب معتزلي وو صحيح خبره داده جي دا
 دامام صاحب ڪتاب ده لکه څنگه جي معلومېري له دې خُخه جي ڊيرو
 معتبرو علماء ورباندي شرعي ليکلي دي لکه ملاعلي قاري او داسي نورو
 علماء

د امام ابوحنيفه رحمه الله لنده پېژندنه

داهل السنة والجماعة له څلورو امامانو خُخه ديوستر امام . لوى مجتهد
 محدث او د اسلامي مشهور تشريعي «حنفي مذهب» دبنسټ ګرځى په دُنيا ګم
 تر نيمو زيات مسلمانان په همدې مذهب دي

نوم نسب اوزېږېدنه

دامام ابوحنيفه رحمه الله اصلي نوم نعمان . ګنيت يې ابوحنيفه د پلار نوم يه
 ثابت اود نيکه نوم يې زوطي ؤ د هجرت په ۸۰ هـ : ق : الموافق ۶۹۹ م : کا
 د عراق د کوفې په ښار کې زېږېدلى او په ۱۵۰ هـ : ق : الموافق ۷۶۸ م : کال وفات
 سوى دى . امام صاحب رحمه الله يو زوى درلود ګى حماد نومېدئ اودې
 پياوړى عالم وو . د امام صاحب د پلار د اصلي وطن په باب دوه قوله مشهو

دي : اول : داچي : د پلار اصلي وطن يې افغانستان دی وروسته يې کوفي ته هجرت کړی دی . دوهم : قول دا دی چې د امام صاحب اصلي وطن فارس (ایران) دی او وروسته يې کوفي ته هجرت کړی دی مگر ډيرو تاريخ ليکونکو ويلي دي چې د ابوحنيفه پلار اصلاً دافغانستان په کابل کې زيږدلی دی

د امام صاحب زده کړه

امام ابوحنيفه د ښه استعداد او فکر خاوند ؤ چې په سبق کې په ييره مخ پر وړاندې روان سو عربي ژبه او ادب يې پوره زده کړل احاديث يې روايت کړل او وروسته له دې يې د کلام علم ترلاسه کړ تردې چې پدې علم کې لوړې مرتبې ته ورسېد او د بې لارو ډلو له سرخېلو سره به يې په عقيدوي مسالو کې مناظرې او مباحثې کولې چې تل به پکې بريالی راووت. وروسته يې فقهي ته مخه کړه او د حماد بن ابي سليمان په حلقه کې ورگډ شو ان تردې چې ۱۸ کاله يې ورسره تېر کړل. امام صبيب به هرکال د حج فريضه ترسره کوله ان تردې چې ځينې پوهان وايي چې امام صبيب ۵۵ ځله د حج فريضه ادا کړې وه د امام صاحب دا سفرونه هغه دې ده ته اړ کړ چې د بيت الله الحرام او نبوي مسجد له فقهاؤ پوهانو سره وگوري او د هغوي له پوهو څخه برخمن شي له هغوي څخه نبوي احاديث ترلاسه کړي فقهي مسائل ترې وپوښتي او د هغوي له درس او تدريس څخه گټه پورته کړي پدې ډله کې چې هغه له چا سره کتلي او د هغوي له پوهې څخه يې گټه اخيستې دبعض نومونه دادی ۱ سليمان رحمه الله ۲ عطاء بن ابي رباح رحمه الله ۳ عكرمه مولى ابن عباس رحمه الله ۴ نافع مولى بن عمر رحمه الله ۵ سالم بن عهد الله رحمه الله

دامام اعظم رحمه الله استاذان

محمد بن يوسف الصالحي الشافعي دامام صاحب استاذان آن تر ۴ زرو پوري رسوي خو بعض مشهور استاذان يې ۱ دكوټي دبنار امام اوفقيه شيخ حماد بن ابي سليمان رحمه الله جي دحضرت انس بن مالك رضي الله عنه دتولونه نړدي اومعتمد شاگرد دی ۲ په مکه مکرمه کي مقيم شيخ عطابن ابي رباح رحمه الله دحضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه خصوصي شاگرد ۳ شيخ عكرمه بربري رحمه الله دحضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه خصوصي شاگرد دی عقود الجمان ص ۱۴۹

دامام اعظم رحمه الله شاگردان

محمد بن يوسف الصالحي الشافعي دامام اعظم رحمه الله داته سوه ۸۰۰ شاگردانو نمونه ليکلي دي خو بعض مشهور شاگردان يې ۱ امام ابو يوسف رحمه الله ۲ امام محمد بن حسن الشيباني رحمه الله ۳ امام زفر بن هزيل رحمه الله ۴ امام حماد بن ابي حنيفه رحمه الله ۵ امام عبد الله بن مبارك رحمه الله ۶ امام وکيع بن جراح رحمه الله ۷ امام داؤد بن نصير رحمه الله عقود الجمان ص ۱۹۲

امام صاحب له تابعينو څخه وو،

هغه هډې معنی چې ده په خپل ژوند کې د پېغمبر صلی الله علیه وسلم له سپېڅلو اصحابو سره کتنې سوي او د هغوي له ويناؤ څخه يې گټه ترلاسه کړې. له هغوي څخه يې مبارك احاديث روايت کړي دي په هغو کښي دبعض صحابه کرامو نومونه دادي لکه انس بن مالك، رضي الله عنه عبدالله بن انيس رضي الله عنه او سهل بن سعد رضي الله عنه عبد الله بن جزء الزبيدي

رضي الله عنه حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه حضرت معقل بن يسار رضي الله عنه حضرت واثله بن الاسقع رضي الله عنه حضرت عائشه بنت عجرد رضي الله عنها او دانس رضي الله عنه سره د امام ابوحنيفه په کتني باندې دجمهورو اهل علمو اتفاق دی تببيض الصحيفه ص ۲۲ ؟

د امام ابوحنيفه رحمه الله مقام

دامام اعظم صاحب په اړه علماء کرام ليکي قال علي بن عاصم لو وزن علم أبي حنيفة بعلم أهل زمانه لرجح عليهم وقال ابن المبارك أبو حنيفة أفقه الناس وقال الشافعي: الناس في الفقه عيال على أبي حنيفة وقال الخريبي: ما يقع في أبي حنيفة إلا حاسد أو جاهل قال الذهبي رحمه الله: الإمامة في الفقه ودقائقه مسلمة إلى هذا الإمام وهذا أمر لا شك فيه رضي الله عنه ، ورحمه توفي شهيدا في سنة خمسين ومئة انتهى راجع: سير أعلام النبلاء (6/ 390-403) يعني علي بن عاصم وايي که د ابوحنيفه علم دعلم سره د اهل دزمانې پرتله شي د ابوحنيفه علم به ور باندې دروند شي: ابن المبارك وايي: ابوحنيفه پوه ترين د خلکو ؤ ، امام شافعي وايي: د خلکو پوهه د امام ابوحنيفه د پوهې په نسبت د هغه د عيال مثال لري . الخريبي وايي: څوک چې د ابوحنيفه مخالفيت کوي هغه پاکه نه او حسد کوي او باجاهل دي . امام الذهبي رحمه الله وايي د فقه په مسائلو کې وامام صاحب ته پيشواتوب يوداسې امر ده چې شک نسته ورپه کښې الله جل جلاله دي دده څخه راضي سي: د الله رحمت دي وي په ده باندې هغه په ۱۵۰ هجري سنه کې شهيد وفات شو :

سير أعلام النبلاء (6/ 390-403)

امام ابوحنيفه رحمه الله تر نورو امامانو مشر وو :

امام ابوحنيفه (رحمه الله) په ۸۰ هجري سنه کې پيدا شوى دى او حضرت امام مالک (رحمه الله) په ۹۵ هجري سنه کې پيدا شوى دى او حضرت امام شافعي (رحمه الله) په ۱۵۰ هجري سنه کې پيدا شوى دى او حضرت امام احمد بن حنبل (رحمه الله) بيا په ۱۲۶ هجري سنه کې پيدا شوى دى

ليکلي اثار

۱ الفقه الاکبر برواية حماد بن ابي حنيفة: دا کتاب يې په علم کلام کې ليکلي. پدې کتاب کې د الله تعالى د صفاتو، تقدير، خبر او شر من الله څخه بحث سوى دى ۲ الوصية برواية ابي يوسف ۳ العالم والمتعلم برواية ابي مقاتل السمرقندى ۴ الفقه الايسر برواية ابي مطيع البلخي ۵ رسالة الامام ابي حنيفة الى عثمان البتي برواية ابي يوسف

دده مبارک مړينه

امام ابو حنيفة رحمه الله دعباسي خليفه منصور له اړخه د قاضي القضاة د وظيفي په نه منلو سره په زندان کې واچلول شو چې هلته تقريبا د ۷۰ کالو په عمر د جمادي الاول په ۱۱مه، په ۱۵۰ هجري کال چې د ۷۶۸ ميلادي کال دجون دمياشې له ۱۴ سره سمون خوري لدې فاني نړۍ سترگې پټې کړې .

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

دلارزاتو معلومات لپاره لاندې کتابونه مطالعه کړی

الخيرات الحسان في مناقب الامام الاعظم ابوحنيفة النعمان: د حجاز د مفتي علامه ابن حجرالهيتمي تاليف: چې په ۹۷۳ هـ کې وفات دی: تبليض الصحيفه

في مناقب ابي حنيفة: جى د مشهور عالم حافظ جلال الدين السيوطي تاليف
 دى جى په ٩١١ هـ كې وفات دى: مناقب الامام ابو حنيفة دابوالمویدالموفق المكي
 تاليف چې په ٥١٨ هـ كې وفات دى مناقب ابي حنيفة: د ابن البزازالحنفي
 الكردري تاليف چې په ٨٢٧ هـ كې وفات دى: الدر المنظم في مناقب الامام الاعظم:
 د نوح افندي تاليف چې په ١٠٧٠ هـ كې وفات دى عقود الجمان في مناقب ابي
 حنيفة النعمان: دمحمد بن يوسف الصالحي الشافعي تاليف دى جى په ٩٤٢
 هـ وفات دى

هَذَا وَسُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ
 إِلَيْكَ، أَيُّهَا الْإِخْوَةُ الْمَكْرُمُونَ لَا تَنْسُونَا مِنْ صَالِحِ الدُّعَاءِ

[المرتب اخوكم حكيم الله حماد]

بسم الله الرحمن الرحيم

أصل التوحيد وَمَا يَصَحُّ الْإِعْتِقَادُ عَلَيْهِ يَجِبُ أَنْ يَقُولَ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ ..

داڪتاب بنياد دتوحيدده اودهغه جي صحيح ده عقيدة درلودل هغه باندې واجب ده دا جي وواي ما ايمان راوري پر الله جل جلا له باندې اوپر ملانڪو

دده

تشریح

(أصل التوحيد) په ڪلام کي دامام اعظم رحمه الله تعالى حذف دمبتدا بسوي ده اصل عبارت داسي ده هذا اصل التوحيد او يا حذف دخبر سوي ده اصل التوحيد ومايصح هذا. په لفظ دهذا کي اشاره ده وهغه حاضر ته په ذهن کي دده مطلب داجي داڪتاب ده په بيان کي دحقيقت دتوحيد اودهغه جي صحيح ده عقيدة درلودل هغه باندې

دتوحيد لغوي واوصطلاحی معنی

توحيد په لغت کي حکم کول دي پر يوشي په دي سره جي دا يوده اوي علم درلودل په يووالي دهغه اوپه شريعت کي عقيدة درلودل دي دعدم شريک له الله جل جلا له سره په الوهيت اوخواصو دالوهيت کي مراد له الوهيت خغه وجوب دوجود د الله تعالى ده او مراد له خواصو د الوهيت هغه شيان دي جي تفرع کيپي پرهغه باندې لکه داجي الله تعالى خالق ده دتولو موجوداتو او مدبر دعالَم اومستحق دعبادت ده

مراد له دي جي الله تعالى واحد ده نفی دانقسام په ذات کي د الله او نفی تنزيه او تشريک په ذات اوصفاتو کي د الله جل جلا له

دامام صاحب مناظره

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى په خپل ڪتاب منع الروض الاظهر شرح الفقه

الاكبر کي دامام اعظم رحمه الله تعالى مناظره په اثبات کي دتوحيد رانقل کړي ده يوي ډلي د متکلمينو غوښتل چې دامام اعظم رحمه الله سره مناظره او مباحثه وکړي په اثبات کي دتوحيد دريښت نو امام اعظم رحمه الله دوی ته وويل چې مخکې تردې چې شروع وکړو په بحث تاسو ماته ددې خبرې جواب راکړئ چې يوه کښتۍ د دجلې په درباب کي په خپله ځي اوبيا هلته په خپله ډکيږي له خوراکي شيانو اونورو سامانوخه اوبيا خپله راځي او په خپله دربري په خپله خالي کيږي اوبيا ځي هغه ځای ته چې راغلي وي له هغه بېله دي چې يو مدبر ورسره وي دوی ټولو ورته وويل چې دا محاله او ناممکنه ده امام صاحب وويل چې دامحاله ده په يوه کښتۍ کي نوڅنگه بيا دا محاله نه ده په دي لوی عالم کي لاندې اوپورته

(وما يصح الاعتقاد عليه) مراد له صحت څخه عامه معنی ده چې جواز او وجوب دواړو ته شامل مي او اعتقاد دوي معناوي لري يوه معنی نې داده چې اعتقاد هغه حکم ثابت ده چې نه قبلوي تشکيک چې دېته يقين ويل کيږي او بله معنی نې هغه حکم ثابت ده چې تشکيک قبلوي چې دېته تقليد ويل کيږي مراد دلته ځني عامه معنی ده او ځينو علماو ويلي چې اعتقاد دلته عام ده شاملېږي گمان ته هم ځکه هغه گمان چې غالب وي او دگمان کونکي په زړکي نه راځي احتمال دنقيض دگمان هم معتبر ده په ايمان کي ځکه ايمان ددېرو عوامو همداسي ده

(يجب ان يقول) يعني فرض ده پر هر معتقد چې مکلف وي ځکه وجوب په حق کي دکوچني اوليولي نسته که څه هم ايمان دکوچني معتبر ده که ايمان راږدي چې ووايي په ژبه سره په داسي حال کي چې ژبه نې موافقه وي له زړه سره امنت بالله الخ له همدې وجه الله تعال ويلي دي په حق کي دمنافقانو (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ (٨) البقرة -

يعني خيئي له خلکو هغه څوک دې جي وايي موږ ايمان راوړی ده پر الله تعالى اوپر ورځ دقيامت او حال دا جي دوی مؤمنان ندي

اختلاف په اشتراط کي دلفظ دشهادت

په دې قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى يجب ان يقول اشاره ده وعدم اشتراط ته د لفظ دشهادت ځکه که شرط وای نو بيا به نې ويلي وای يجب ان يشهد او په نزد د شوافعو شرط ده لفظ دشهادت دوي دليل نيسي په دې قول دني صلى الله عليه وسلم (أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله) يعني ماته امر سوی ددې جي زه جنګ وکړم له خلکوسره ترڅو شاهدي ورکړي پردې باندي جي دالله بغير بل لائق دعبادت نسته اومحمد دالله تعالى رسول ده، ځکه دې حديث کي لفظ ديشهد راغلي لکن موږ وايو جي په بعضي رواياتوکي لفظ ديشهد نسته بلکه داسي الفاظ دي (أُمرْتُ أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله)

اقرار رکن ده په ايمان کي اوکه يا

همداسي اشاره ده په لفظ کي د أن يقول ودېته جي اقرار لره اعتبار سته په ايمان کي سره له اختلافه په دې کي. په دې مسئله کي دوه قوله دي يو دا جي اقرار جزء او رکن دايمان ده لکن سا قطيږي په خينو اوقاتوکي دوهم دا جي اقرار شرط ده لپاره داجراء داحکامو دايمان داقول دمحققينو علماء ده وهو المروي عن ابي حنيفة واليه ذهب المالکي وهو الاصح عند الاشعري تانيد کوي ددې داقول د الله تعالى (أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ) المجادلة يعني داهغه کسان دي جي الله تعالى لیکلی په زړوکي ددوی ايمان، تانيد نې ځکه کوي جي ايمان منسوب سوی په دې ايت کي وزرو ته

امام بزدوي ويلي دي که څوک تصديق وکړي په زړه سره او پرېږدي بهان په ژبه سره بېله عذره دامؤمن نده وهدامذهب المحققين من الفقهاء (الريوس ۱۲۳)

دایمان لغوي اوشري معنی

(آمَنْتُ بِاللَّهِ) ایمان په لغت کي گرځول ديو شي خاوند دامن بيا اهل لغتو خاص کړي په تصديق پوري ځکه په هغه کي گرځي صاحب دقول خاوند دامن له تکذيبه لکن اهل لغت ئې مستعملوي متعدي په حرف سره ځکه دوي ئې متضمن گرځوي معنی د اقرار لره نو بياتعدی کوي په باء سره لکه په دې قول کي د الله تعالی (أَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ) البقرة. يعني اقرار کړي پیغمبر په هغه سره چې نازل سوی ده دته او یا معنی د اعتراف او قبول لره نو بیا تعدی کوي په لام سره لکه په دې آیت کي (وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ) (۱۷) یوسف. يعني ته نه ئې قبلونکی او باور کونکي موږ لره که څه هم موږ رښتیني یو بیا په شریعت کي خاص سو په یو خاص تصدیق پوري چې هغه تصدیق دني علیه السلام ده په ټولو هغو احکامو کي چې ده راتگ کړي په هغوسره له جانبې د الله تعالی

معنا ددې جملې داده چې زه باور اویقین لرم په زده سره او اقرار کوم په ژبه سره چې الله جل جلاله موجوددي او واحد ذات ده چې نه شریک په ذات کي لري اونه په صفاتو کي

(وَمَلَأْنِيكَ) يعني واجب ده دا چې ووايي ما ایمان راوړي پر ملائکو د الله تعالی باندې، دا لفظ جمع دملاک ده په اصل کي مألک وو بیا قلب کي سوی ده له الوکة څخه اخستل سوی ده الوکة په معنی درساله ده تاء لوجبي دتانیث دجمعي ده دوي په همدې نامه نامداره سوي ځکه دوي رسولان دي له جانبې دالله تعالی ونبیانو ته دالله تعالی

ملائکه څوک دي

ملائکي دالله جل جلاله پوځان معزبندگان دي چې هېڅکله دالله جل جلاله نافرمانی نه کوي اجسام د دوي نوراني دي قدرت لري پر ځان جوړلو په

مختلفو شڪلو باندې دوه قسمه دي بعضي ئې ٽول وخت مستغرفي وي په معرفت اوتنزيه ڪي دالله جل جلاله دوى ته ملائڪه مقربون ويل ڪيڙي او بعضي ئې تديروهي دڪار له اسمان وڃي ته پرڪوم طرز جي فيصله سوي دالله تعالى خاوندالي دي د دوه دوه وزرو او درو درو اوڃلورو ڇلورو پاڪي دي له صفت ڇڏه دذڪورية او انوثية په جواهر الاصول ڪي ذڪر سوي دي جي ملائڪو لره دجنت په نعمتو ڪي کومه حصه نسته او نه هم له لبدلو دالله تعالى

وكتبه ورسله والبث بعد الموت والقدر خير وشره من الله تعالى.....

اوپر ڪتابوڊده اوپر رسولانو دده اوپر ژوند ورسته تر مرگ اوپر تقدیر (اندازه) د
خير اوشر جي دا دالله جل جلاله له لوري دي

تشریح

(وڪتبہ) واجب ده دا جي وواپي ما ايمان راوي پر ٽولو هغو ڪتابو جي نازل
سوي دي له جانيه د الله تعالى پر رسولانو دده لکه تورا انجيل زبور فرقان
اوداسي نور بيله تعينه دعدده

مطلب له ايمان ڇڻه پر ڪتابو دده جي تصديق او باور وکري پر وجود د دوی
اوپر دي باندي جي دا دالله جل جلاله ڪلام ده نازل سوی ده پر رسولانو دده

عدد دهغو ڪتابو جي نازل سوي دي

ٽول هغه ڪتابونه جي نازل سوي دي پر رسولانو يوسل اوڃلوردي^(۱۰۴) له
هغو ڇڻه لس^(۱۰۰) صحيفي پر آدم عليه السلام نازي سوي دي پنخوس^(۵۰)
پر شيت عليه السلام ديرش^(۳۰) پر ادريس عليه السلام لس^(۱۰) پر ابراهيم عليه
السلام او تورا پر موسي عليه السلام باندي او انجيل پر عيسى عليه السلام
او زبور پر داود عليه السلام او قران پر محمد عليه السلام باندي
(ورسله) واجب ده دا جي وواپي ما ايمان راوي پر رسولانو د الله تعالى باندي
بيله تعينه دعدد او دشمار دهغو

درسول تعريف

رسول هغه انسان ده جي الله جل جلاله مبعوث ڪري وي وخلقوته لپاره د
تبليغ دا حڪامو ڪله ڪله ده لره شريعت وي ناسخ شريعت دهغو انبياء لره جي
مخڪي ترده وي او ڪله ڪله مثبت او مقرر وي دهغه شريعت جي مخڪي ترده
وي ڪله ڪتاب ورسره وي او ڪله نه وي دانول پر قول دهغه ڇا جي رسول او

نبي په يوه معنى بولي لکه چې معلومېږي له قول دامام اعظم رحمه الله تعالى اوپر قول دهغه چا چې د رسول او نبي تر مينځ فرق کوي رسول اخص ده تر نبي څکه رسول هغه ده چې دلره شريعت او کتاب وي نبي عام ده که وي اوکه نه وي لکه چې معلومېږي له حديثه دابي ذر رضي الله تعالى عنه چې د مبارک پوښتنه وکړه له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه (کم الانبياء فقال مائة ألف وأربعة وعشرون ألفا فقال کم المرسلون منهم قال ثلاث مائة وخمسة عشر جما غفيرا) يعني انبياء عليهم السلام څو دي نو نبي عليه السلام وفرمايل يولک څلورويښت زره نو ابوذر وويل رسولان څو دي له دوی څخه نبي عليه السلام وويل درې سوه پنځلس غټه ډله

ايمان راوړل واجب ده پر هر نبي کتاب پر نازل سوي او که نه وي پر نازل سوي

راوړل دامام اعظم رحمه الله تعالى ددې کلام پر همدې ترتيب باندې لوجبي دموافقت له دې قوله سره دالله تعالى ده (وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ) البقرة

(والبعث بعد الموت) واجب ده دا چې ووايي ما ايمان راوړي پر ژوند ورسته تر مرگ لکه چې الله جل جلا له ويلي دي خپل کتاب کي (ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ) (١٦) المؤمنون. يعني بيا به تاسو بېشکه دقيامت په ورځ را پاڅول کېږي

ترمرگ ورسته ژوند

بعثت عبارت ده له دې چې الله تعالى را وپاڅوي مړي له قبرو څخه لپاره د حساب اوجزا په داسې طريقه چې الله جل جلاله راجمع کړي اجزاي اصليه د دوي او راوگرځوي ارواح و دوي ته. اجزاي اصليه هغه اجزاء دي چې له انسان سره له اوله د عمره بيا تر اخره د عمر پوري پاته کېږي او بعض علماء

واپي جي اجزاوي اصليه هغه اجزاء دي جي انسان ته په اول کي دفطرت حاصليري او دا هغه وخت جي دی دمور په رحم کي وي

څنگه جي الله جل جلاله عاقلان انسانان راڙوندي کوي په همدغه ډول ليونيان نر وي اوکي ښځه او کوچنيان اوپريان او شيطانان او حيوانات ټول راڙوندي کوي ځکه وارد سوي دي احاديث په دي کي

په باره کي دهغه ناتمامه کوچني (سقطه) جي اندامونه ني لا نوي پوره سوي ابن عابدين ويلي په رد المحتارکي هغه جي تقاضا ني کوي مذهب داصحابو زموږ هغه داده جي که دکوچني دبعضي اندامو خلقت ښکاره سوي وو بيا به ني حشرکيري او که نه ووبيا به ني حشر هم نه کيري وجه ني داده جي نامداره کول دده په نامه سره تقاضا کوي ددي ځکه فائده نسته په نامداره کولو کي دده بغير له دي جي نعره به کول کيري وده په محشر کي په نامه دده (وَالْقَدَرُ خَيْرٌ وَشَرٌّ مِنْ اللَّهِ تَعَالَى) يعني واجب ده جي ايمان راوري پر دي جي قضاء او تقدير دټولو کارو که خيري وي او که شر په تقدير دالله تعالی دي حتی که يو غوماشي الوزي اويو مړيتون حرکت کوي دا په تقدير دالله جل جلاله او په تعلق دارادي دده دي همداسي کفر دکافر او ايمان دمؤمن او اطاعت دصالح اوکناه دکناه کار په تقدير دالله تعالی دليل ددي جي خير او شر ټول له جانب دالله تعالی دي دا قول دالله تعالی ده (وَإِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا) (٧٨) النساء يعني که ورسيري دوی ته کومه خوشحالي نو واپي دوی دا دالله تعالی له جانب ده او که ورسيري دوی ته سختي نو واپي دوی دا ستا له طرفه ده اي نبي ووايه دوی ته جي ټول دالله له جانب دي نوځه سوي دي په دي قوم جي نژدي نده جي پوه سي په څه خبره

دامام اعظم رحمه الله تعالى رد پرمعتزله وباندي

په دي قول كي دامام اعظم رحمه الله تعالى رد ده پر معتزله وو باندي خكه معتزله وايي جي خير له جانبه دالله تعالى ده اوشر لکه كفر او گناوي له جانبه دالله تعالى ندي دوي وايي جي مراد دالله تعالى له كافره او گناه كار خخه ايمان او اطاعت ده لکن دوي واچول خپل خانونه په سبب دبدي ارادي ددوي په كفر او گناه كښي او دوي گمان كوي جي اراده دشر شرده او شر لانق نه ده له الله جل جلاله سره لکن همدغه معتزله په سخت غفلت كښي دي له دي خبري جي تر دي لوی شربه چيري وي جي غلبه وكړي اراده دكافر جي ذليل اوناقص مخلوق ده پر اراده دالله تعالى باندي او دا لازميري ددوی له قوله خخه

دامام صاحب دعدول وجه له ايمان اجمالي خخه.

ملا علي قاري رحمه الله تعالى وايي بنيادي جي دامام اعظم رحمه الله تعالى دعدول وجه له ايمان اجمالي خخه جي كلمې دشهادت وربندي مشتملي دي داوي جي ده تابعداري كړي وي دنبي عليه السلام خكه هغه جواب وركړو وپوښتنې دجبرائيل عليه السلام جي په باره كي دايمان ئې كړي وه له نبي عليه السلام خخه په دي قول سره البته دونه فرق ئې سته جي امام اعظم رحمه الله تعالى تعبير كړی ده له و اليوم الاخر خخه په دي قول سره والبعث بعد الموت

وَالْحِسَابَ وَالْمِيزَانَ وَالْجَنَّةَ وَالنَّارَ حَقَّ كُلُّهُ وَاللَّهُ تَعَالَى وَاحِدٌ لَا مَن طَرِيقَ الْعَدَدِ وَلَكِنْ مِنْ طَرِيقٍ أَنَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ

اوحساب او تلل د اعمالو او جنت او دوزخ حق دي ټول او الله جل جلاله يو دي خو نه دعدد له لاري بلکه په دي اعتبار جي شريک نسته ده لره ووايه اي محمده جي الله جل جلاله يودي بي پروا دی نه ني څوک زير ولی دی او نه دچا څخه زيردی دی اونسته دلره سيال هيڅوک

تشریح

(وَالْحِسَابَ) يعني حساب دهغو اعمالو جي انسان ني دنياکي کسب کري وي همداسي سوال دالله تعالی له بنده څخه ددې اعمالو حق ده دليل ني همدا قول د الله جل جلاله ده (وَكُفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ (٤٧) الانبياء يعني کافي يوو مورد حساب کولولپاره، اوهمداسي الله تعالی ويلي دي (فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (٩٢) عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٩٣) الحجر يعني نو قسم ده په رب ستا جي خامخا به موږ سوال کوو له دوی ټولو څخه دهغه کارو جي دوی به کول

(وَالْمِيزَانَ) يعني تلل دښو او بدو اعمالو حق او ثابت ده په ورځ دقيامت لکه جي الله تعالی ويلي دي (وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) الانبياء يعني موږ به کښيږدوتلې دانصاف په ورځ دقيامت

اوصاحب دميزان به حضرت جبرائيل عليه السلام وي

ټول به څنگه کيږي

په طريقه اوکيفيت کي دتللودرې قوله دي اول قول داده جي صحيفي د اعمالوبه تلل کيږي نو ښودل کيږي به صحيفي د نيکيو په يوه تله کي اود بدو دپه بله تله کي اوپردي باندې جمهور علماء دي

دوهم قول دا ده جي الله جل جلاله به اجسام وركري ودي اعمالو ته وبه
 گرزوي نيكي اجسام نورانيه اوبدي اجسام ظلمانيه اوبيا به ئي تول وڪرل سي
 ددوي

دريم قول داده جي نفس انسان به تلل ڪيري .

اوبعضي علماء وبلي دي جي ميزان عبارت له هغه شي ڇڻه جي په هغه سره
 پڙندل ڪيري مقدار او انداز د شيانو عقل قاصر ده له ادراڪه دڪيفيته ددي

دتول حڪمت

حڪمت په تول کي داعمالو سره له دي جي الله تعالى ته معلوم دي هرڇه
 داده جي ښڪاره ڪري خپل عدل وخلقوته په عذاب وركولوکي. همداسي ښڪاره
 ڪول دفضل خپل په عفو به ويند گانونه اوپه زيادت کي دثواب ددوي
 (وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ) يعني جنت اودوزخ حق اوثابت دي پيداسوي دي موجود دي
 في الحال نه فناء ڪيري بلڪه هميشه به وي او همداسي به عذاب او ثواب په
 جهنم او جنت ڪنبي هميشه وي دلالت ڪوي پر دي خبره باندي دا قول دالله
 تعالى (وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۱۳۳) آل عمران يعني
 (يو له بله تلوار وڪري) هغه جنت ته جي پلن والي ئي داسمانو اومڇڪي په
 انداز ده تيار ڪرل سوي ده لپاره دمتقيانو فائزوا النار التي وَقُودُهَا النَّاسُ
 وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (۲۴) البقرة يعني نو وبهربري له هغه اور ڇڻه جي
 خاشاڪ دهغه انسانان اودبري دي

په دي اياتو کي الله جل جلاله دجنت اوجهنم دواوپه حق کي صيغي دماضي
 وبلي دي اودا دلالت ڪوي پردي باندي جي موجوددي في الحال

دوحدت دوه قسمونه

(وَاللَّهُ تَعَالَى وَاحِدٌ لَّامِن طَرِيقِ الْعَدَدِ) ڪله ڪله ويل ڪيري واحداواراده ڪيري په
 دي سره نيمي ددوو اودا هغه ده جي شروع ڪيري عدله ده ڇڻه نواحد له

طريقي دعدد هغه معدود ده چې واقع کېږي په اوله مرتبه کې دعدد او دا وحدت مختص نه ده په الله جل جلاله پورې بلکه هرشي واحد کيداسي له
طريقي دعدد

(وَلَكِنْ مِنْ طَرِيقٍ اِنَّهٗ لَا شَرِيكَ لَهٗ) كله كله ويل کېږي واحداو اراده کېږي په دې سره داچې نسته دلته شريك او مثل په ذات اوصفتو کې او دا وحدت مختص ده په الله تعالى پورې مطلب دا چې الله جل جلاله واحد ده په دې معنی چې شريك نسته له ده سره په ذات اوصفتو کې او نه مثل سته دلته
(قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ) ووايه اي محمده چې الله تعالى متوحد ده په ذات کې اومتفرد ده په خپلو صفاتو کې

(اللهُ الصَّمَدُ) الله جل جلاله مستغني اوبې پروا ده له هر چا او محتاج دي ود ته هرڅوك په دې قول کې رده پرفلاسفه وو باندي ځكه دوى وايي چې له يوه څخه يو صادرېږي نود الله تعالى څخه اول وار عقل اول صادر سو بيا نعوذ بالله الله جل جلاله معطل سو اودا عقل صاحب د دوو جهتو وو يو امكان ذاتي اوبل وجوب بالغير نو په يوه جهت له دڅخه فلک پيداسو او په بل جهت عقل ثاني او همدغه مې ترلسمه عقله پوري

(لم يلد) يعنې نه ئې څوك زېږولى ده ځكه څوك مجانس نده له دسره توالد مجانست غواړي په دې قول کې رده پريهودو اونصاري وو باندي ځكه يهود عزيرعليه السلام نعوذبالله دالله تعالى زوى بولي اونصاري عيسى عليه السلام او همداسي پر مشرکانو باندي رده ځكه دوي ملائكي لوني بولي دالله تعالى (وَلَمْ يُولَدْ) اونه دى له چاڅخه زېږدى ده ځكه ولد مسبوق بالعدم وي او الله جل جلا له قديم ده مطلب داده چې الله تعالى نه محل دحوادثو ده اونه هم خپله حادث ده

(وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْرًا أَحَدٌ) نسته دلره سيال هيڅوک کفو په لغت کې مماثل ته ويل کېږي په کمال کې دلته ځني مراد مطلقې مماثل ده په ذات اویا په صفاتو کې

دلته دوي خبرې دي يو توحيد دالله جل جلاله په معنا دنفي دکثرت اوديروالي له ذات څخه دالله تعالی په اعتبار د اجزاوو ددي خبرې دليل داده چې که الله جل جلاله مرکب سي نو احتیاج به پيدا کړي وجز ته اوجز دشي غیر وي له هغه شي څخه او احتیاج وغیر ته علامه دامکان ده او الله تعالی واجب الوجود ده

دوهم توحيد دالله جل جلاله په معنا دنفي دشرکت په ذات اوالو هیت کې دليل ددې خبرې برهان التمانع ده چې اشاره سوي ده ودې ته په دي قول کې دالله تعالی (لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا) الانبياء يعني که وای په اسمانو اومځکه کې خدایان پرته له الله جل جلاله څخه نو دمځکې اواسمانو دواړو نظام به خراب سوی وای

دبرهان التمانع بیان

دبرهان التمانع بیان داده چې که چیرې خدایان متعدد سي نوممکن ده د دوی تر منځ تخالف او تمناع په داسې طریقه چې ممکنه ده چې یو اراده وکړي دحرکت دزید اوبل دسکون دده ځکه هربوله دي دووڅخه ممکن ده فی نفسه او همداسې تعلق د ارادي د دوی په حرکت دزید او سکون دده پورې نواوس که موجود سي دا دواړه نو لازمیږي اجتماع دضدینو او دامحاله ده او که داسې نه کېږي نو بیا خویو عاجزه سوله خپل مراد څخه او داعلامه دحدوث اوامکان ده مطلب دا چې تعدد مستلزم ده امکان لره دتمانع اوهغه مستلزم ده محال لره نو تعدد محاله ده

لَا يُشَبِّهُ شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ مِنْ خَلْقِهِ وَلَا يُشَبِّهُ شَيْءًا مِنْ خَلْقِهِ

نه ده مشابه الله جل جلاله له يوشي سره له اشياو له مخلوقه دده اونه مشابه ده له ده سره يوشي له مخلوقه دده

تشریح

(لَا يُشَبِّهُ شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ مِنْ خَلْقِهِ) مشابهت اشتراک ته ويل کيږي په يوصفت کي له صفاتو. الله تعالى اشتراک نه لري له مخلوق سره په يو صفت کي له صفاتواونه مخلوق اشتراک لري له الله تعالى سره داچي ظاهراکوم اشتراک ښکارېږي لکه داچي الله جل جلاله موصوف کيږي په رحمت سره او همداسي انسان داصرف اشتراک لفظي ده حقيقي نده ځکه رحمت په انسان کي عبارت ده له نرموالي دزړه اورحمت دالله تعالى عبارت ده له داسي صفت څخه چي لائق وي له شانه سره دده چي موږ درک نه سو کولای دحقيقت دهغه

وجه دنه مشابهت نې داده چي اشياء ټول مخلوق دي الله تعالى لره اوحدوث دي دارنگه هالک دي په مرتبه کي دذات او الله جل جلاله واجب الوجود اوقديم ذات ده صفات دالله تعالى نه عين ذات دي لکه فلاسفه چي وايي اونه غيرذات دي لکه معتزله چي وايي اونه حادث دي لکه کراميه چي وايي او صفات دمخلوق غيږدي له ذواتو د دوي اشاره کوي دېته داقول دالله تعالى (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) الشورى يعني نسته په مثل دالله تعالى هيڅ شی .

(وَلَا يُشَبِّهُ شَيْءًا مِنْ خَلْقِهِ) نه په وجود کي ځکه وجود دالله تعالى واجب ده او نه په علم کي اوله په قدرت کي اونه په نورو صفاتوکي ځکه تشابه په صفت کي عبارت ده له دي چي صلاحيت به لري يو له دوي هغه لره چي هغه بل نې لري اوپه همدې طور تشابه دالله تعالى اومخلوق ترمنځ ممکنه نده ملاعلي قاري په خپله شرحه کي لیکلي دي چي دقونوي په شرحه کي دي چي نعيم ابن

حماد ويلى دي كه چا الله جل جلاله نه په مخلوق كي له يوشي سره مشابهت
وركر هغه كافر ده همداسي كه چا دالله جل جلاله له يو داسي صفت څخه
انكار وكړ چي الله تعالى خپل خان ورباندي موصوفه كړي وو هغه سري كافر

لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَاءِهِ وَصِفَاتِهِ الْذَاتِيَّةِ وَالْفِعْلِيَّةِ

هميشه وو الله جل جلاله په تيره زمانه کي او هميشه به وي په را روانه زمانه کي په خپلو نومانو اوصفاتو سره هغه که صفات ذاتيه دي او که فعليه صفات دي

تشریح

(لَمْ يَزَلْ) يعني يوداسي زمانه نه ده تيره سوي چي په هغه زمانه کي دي الله جل جلاله موجود نه وي اوموصوف دي نه وي په خپلو نومانو اوصفاتو سره همدامعنی ده دازليت اوقدم مقابل د دې حدوث زماني ده چي هغه عبارت ده له دي چي يوشي مسبوق بالعدم وي په دي معناچي يوشی معدوم اونيسي وي په يوه زمانه کي بيا موجود سي اوموصوف وگرزي په وجود سره په بله زمانه کي ورسته ترمخکني زماني

(وَلَا يَزَالُ) يعني نه به راخي يوه زمانه له را روانو زمانو ليکن الله جل جلاله به موجود وي په هغه زمانه کي اوموصوف به وي په خپلو نومانو اوصفاتو سره همدامعنا ده دابدیت اوبقاء مقابل د دي فناء ده هغه عبارت ده له موصوف کيدوپه عدم سره په يوه زمانه کي ورسته تروجود په مخکني زمانه کي

(بِأَسْمَاءِهِ وَصِفَاتِهِ) بآء تعلق نيمې ترمنعوت پوري هغه خبر ده لپاره دلم يزل او لايزال پر سبيله دتنازع مضاف مقدر ده يعني هميشه وو الله جل جلاله په مخکي زمانه کي اوهمداسي په راروانه زمانه کي موصوف اومنعوت په مدلول دخپلو نومانو اوصفاتو سره نوی نده په داسوی يو نوم له نومانو دالله تعالی اونه پوصفت له صفاتو دده

(الذاتية والفعلية) صفات ذاتيه لکه علم حيات کلام داصفات قديم دي په اتفاق سره داشاعره و اوماتريديه و. اوصفات فعليه لکه خلق رزقي اوداسي

نوردما تربيده و په نېزدالله جل جلاله ټول صفات هغه که ذاتيه دي او که فعليه قديم دي اومذهب داشاعره و داده جي صفات ذاتيه دالله جل جلاله قديم دي اوصفات فعليه حادث دي

درې قوله په فرق کي دصفاتو ذاتيه و اوفعليه و

په فرق کي ترماين دصفاتو ذوات اوصفاتو دفعل اختلاف سته معتزله وايي هر صفت جي په هغه کي جريان دنفي او اثبات کيږي هغه له صفاتو فعليه و څخه ده لکه داچي الله جل جلاله پيدا کړو فلانکي لره زوی اونه ئي ده پيدا کړي فلانکي لره يا دا چي الله تعالی ورکړي ده فلانکي ته مال اونه ئي ده ورکړي فلانکي ته اومرصفت جي په هغه کي جريان دنفي او اثبات نه کيږي هغه له صفاتو ذاتيه و څخه ده لکه علم اوقدرت ځکه داسي نه ويل کيږي چي الله جل جلاله پرفلانکي شي علم لري اوپر فلانکي شی ئي نه لري

داشاعره و په نزد ئي فرق داده هرصفت جي له نفی کولو څخه دده نقيض دده لازميږي هغه له صفاتو ذوات څخه ده لکه حیات ځکه که حیات نفی کړل سي لازميږي موت اوهمداسي علم ځکه له نفی څخه ئي لازميږي جهل اوهرفه صفت جي له نفی کولو څخه دده نه لازميږي نقيض دده هغه له صفاتو دفعل څخه ده لکه احیاء (ژوند ورکول) ځکه له نفی کولو دده نه لازميږي اماته (وژل) لکه په جماداتو کي

په نزدما تربيده و ئي فرق داده هرصفت جي په ضد دهغه سره الله جل جلا له نه موصوفه کيږي هغه له صفاتو څخه ذوات ده لکه علم قدرت حیات ځکه ضد ددي صفاتو جهل عجز موت دي اوالله جل جلاله نه موصوفه کيږي په دي سره اهر صفت جي په ضد دهغه سره الله تعالی موصوفه کيږي هغه له صفاتو دفعل څخه ده لکه رحمت غضب او داسي نور

أما الذاتية فالحياء والقُدرة وَالْعِلْمُ وَالْكَلَامُ وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ وَالْإِرَادَةُ

اوڪوم جي ذاتي صفات دي هغه لکه حيات قدرت علم كلام سمع بصر اراده دي

تشریح

(أما الذاتية) صفات ذاتيه هغه صفات دالله تعالى دي جي موقوفه نه وي ظهور ددوی پر وجود دمخلوق

(فالحياء) يعني له صفاتو ذاتيه و خُصه دالله جل جلاله حيات ده حيات صفت ذاتي ده پر ٽولو هغو مذاهيو جي مخي ذڪرسو خڪه په ضد دحيات سره الله جل جلاله نه موصوفه ڪيري او لازميري له نفی ڪولو خُصه دده موت اوجربان دنفي او اثبات نه ڪيري په ده کي

دجمهور علماو په نزد حيات هغه صفت ده جي تقاضا ڪوي او مستلزم ڪري صحت دعلم اوقدرت لره دليل دصفت دحيات داده جي الله جل جلاله عالم ده اوقادر خڪه هغه خُوك جي ثابت سي علم دده اوقدرت دده ضرور ثابتيري حيات دده نو الله جل جلاله ژوندي ده په خپل حيات سره جي دده ازلي او قديم صفت ده الله جل جلاله په خپل ڪتاب کي ويلي دي (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ) البقرة

(وَالْقُدْرَةُ) يعني همدا سي له صفاتو ذاتيه و خُصه دالله جل جلاله قدرت ده قدرت صفت ازليه ده جي تاثير ڪوي په مقدوراتو کي په وخت کي دتعلق ددي صفت تر مقدوراتو پوري مطلب داده جي الله جل جلاله قدرت لري پر اشياو باندي په خپل هغه قدرت سره جي هغه دده ازلي اوقديم صفت ده وايي الله جل جلاله خپل ڪلام مجيدي (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) البقرة (وَالْعِلْمُ) يعني له صفاتو ذاتيه و خُصه دالله جل جلاله علم ده علم دالله تعالى هو

داسي صفت ده ڪله جي تعلق ونيسي ترمعلوماتو پوري نو دهغو انڪشاف ور باندې ڪيري مطلب داده جي علم دالله جل جلاله ذاتي او ازلي صفت ده نو الله تعالى علم لري پرتولو موجوداتوباندې په داسي ډول جي يوشي هم له علم دالله جل جلاله وتلي نه ده هغه ڪه ممڪن وي اوڪه ممتنع. موجود. معدوم. جوهر. عرض. صورت. معنى. ڪلي. جزئي. امام طحاوى رحمه الله تعالى وايي جي پر الله جل جلاله باندې دمخلوقاتو تر پيدا ڪيدو له مخه هم يوشي پټ نه وو اوهمداسي الله جل جلاله ته د دوي ترپيدانښت مخي د دوي داعمال علم وو دليل پر شمول دعلم دالله جل جلاله داده جي الله تعالى قادر ده پر تولو ممڪناتو باندې اوترجيح و يوه طرف ته دممكن پر بل طرف باندې مثلاً وجود دممكن ته پر عدم دده په اراده سره وړكول ڪيري او اراده تابع اومستلزمه ګرزي علم لره (وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا زَبُطٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (٥٩) الانعام. يعني دالله تعالى سره دغيبو چايباني دي علم نه لري پرغيبو مكر الله تعالى عالم ده په هغوسره او عالم ده پر هغه شيانو جي په وجه ڪي دي اوپر هغو جي په درباب ڪي دي اونه رالويږي يوه پانه له درختي مكر الله جل جلاله عالم ده په هغي سره اونه يوه دانه په تارڪبو ڪي دمخې اونه لوند شي اونه وچ شي مكر دا ټول ليكل سوي دي په پوڪتاب څرګند اوښكاره ڪي (جي لوح محفوظ ده)

(وَالْكَلَامُ) يعني له صفاتو ذاتيه وڅخه دالله جل جلاله يوصفت ڪلام ده ځكه الله جل جلاله متڪلم خبري ڪونكي ده په هغه ڪلام سره جي هغه دده ازلي صفت ده تعبير ڪيري له دغه صفت څخه په هغه نظم سره جي مسمي ده په قران سره جي مركب ده له حروفو څخه ځكه هر هغه څوك جي امر ڪوي اويآ نهې اويآ اخبار ڪوي ديو خبري نو دي پيدا ڪوي له خپل ځان څخه يوه معنى

بينا دلالت کوي پرهني باندې په عبارت سره اويابه اشاره سره اويا په کتابت سره اودغه معنی غبرده له علم څخه ځکه کله کله انسان اخبارکوي له هغه شي څخه چې دې ورباندې علم نه لري بلکه علم لري پرخلاف دهغه اوهمداسي غبرده له ارادې څخه ځکه کله کله انسان امر کوي په هغه شي سره چې دده مراد نه وي مثلا يو سري امر کوي خپل غلام ته ديوشي قصد ني داوي چې ښکاره کړي وخلقو ته عصيان اونا فرماني دخپل غلام داني قصد نه وي چې غلام دغه کار وکړي همدېته کلام نفسي ويل کيږي لکه چې ويلي دي الله جل جلاله په خپل کلام پاک کي (وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ) المجادلة يعني او وايي دوی په خپلو نفسو کي چې ولې الله تعالى موږ ته عذاب نه راکوي په هغه خبرو کي موږ ئې وايو

دليل پړثبوت دکلام اجماع ده ځکه ټولو امامانو ددي امت اتفاق کړي پر دې باندې چې الله جل جلاله متکلم ده دارنگه نقل سوي له انبياو عليهم الصلوة والسلام څخه په نقل متواتر سره چې الله جل جلاله به دوي ته وحی کولي لپاره دييانولو داحکامو

ليکن کلام دالله جل جلاله له جنسه دحروفو او اصواتو څخه نه ده الله جل جلاله متکلم ده امر ده ناهي ده مخبر ده په دې معنی چې کلام دالله تعالى بوصفت ده ديروالي ئې و امر ئې اخبار ته لوجبي داختلف دتعلقاتو ده البته دغه کلام لفظي حادث چې له اوازونو اوحروفو څخه مرکب ده اوهر يو له دغو اوازو اوحروفو څخه قائم ده په خپل محل پوري په دې اعتبار قران او کلام الله ورته ويل کيږي چې عبارت ده له کلام نفسي دالله تعالى

دمعتزله و مذهب داده چې الله جل جلاله متکلم ده په داسي کلام چې هغه په بل چاپوري قائم او ولاړ ده دالله جل جلاله صفت نده ځکه دوي وايي چې کلام دالله تعالى له مجلس څخه دحرف اوصوت ده ليکن دغه صوت اوحرف

الله تعالى په بل چاكي پيدا كړي دي لكه لوح محفوظ او جبرائيل عليه السلام مطلب دا چې معتزله الله تعالى متكلم بولي خو په دي معني چي كلام ئي پيدا كړي په بل چاكي. بعض حنابله وايي چي كلام دالله تعالى اصوات او حروف دي خو قانم دي په خپله او دا قديم دي حتى بعضو خو دونه مبالغه كړي چي وايي هغه پوستكي او كاغذ لا قديم دي

(والسمع وَالْبَصَرُ) يعني اورېدل او لېدل له صفاتو ذاتيه و څخه دالله تعالى دي ځكه الله تعالى اورېدونكي ده داصواتو او كلماتو او حروفو په خپل قديم او ذاتي صفت سره چي هغه سمع يعني اورېدل دي هيڅ يو مسموع شي دالله تعالى داورېدلو څخه پټ نده دارنگه الله جل جلاله لېدونكي ده داشكالو او رنگونو په خپل قديم او ذاتي صفت سره چي هغه بصر يعني لېدل دي خو له حدوثه د مسموعاتو او مبصراتو حدوث ددې صفتو نه لازميږي لكه دمعلوماتو او مقدوراتو له حدوثه چي حدوث دعلم او قدرت نه لازميږي الله جل جلاله خپل كلام پاك كي وايي (وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) (۱۱) الشورى. يعني الله تعالى اورېدونكي او لېدونكي ده

د ابراهيم عليه السلام استدلال

حضرت ابراهيم عليه الصلوة والسلام چي كله اراده وكړه ددي چي ښكاره كړي و خپل پلار ته بطلان دبتانو نو دليل ئي ونيوى په صفت دسمع او بصر سره (يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ) مریم يعني اي پلاره ته ولې دهغه شي عبادت كوي چي نه څه اورې او نه څه ويني(نو معلومه سوه چي عدم سمعه او بصر نقص ده او الله جل جلاله منزّه ده له ټولو نقائصو څخه . له كلام څخه دامام رحمه الله معلوميږي چي سمع او بصر مفاتيح صفات دي له علم څخه ځكه عطف تقاضا كوي دمغايرت همدا دټولو ماتريديه و او اشاعره ومسلک ده

(والارادة) اراده دالله تعالى له صفاتو ذاتيه و خُصه ده په نزد د اشاعره و او ماتريديه و خُكه الله جل جلاله په ضد دارادي جي اضطرار دي نه موصوفه كيږي دارنگه ئي له نفى كولو خُصه اضطرار لا زميږي جي نقيض د ارادي ده او په نزد دمعتزله و له صفاتو فعليې و خُصه ده خُكه جريان دنفى او اثبات كي كيږي (يُرِيدُ الله بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ) البقرة_يعني الله تعالى اراده لري تاسو لره داسانتيا او اراده نلري تاسو لره دسختي .

اراده اومشيتت په يوه معنى دي دواړه عبارت دي له هغه صفت خُصه دالله جل جلاله جي په هغه سره الله جل جلاله ترجيح وړ كوي ويوه طرفته دممکن پر بل طرف باندي مثلاً وجود دزبد ته پرعدم دده اوبا وجود دته په يوه وخت كي نه په بل وخت كي په نه ذكر كولو دمشيتت دامام اعظم رحمه اشاره ده ويوالي ته دارادي اومشيتت دارنگه اشاره ده ورد ته پرهغه چا جي فرق كوي تر مينځ داراد اومشيتت وايي اراده حادث صفت ده او مشيتت قديم

مطلب داده جي الله تعالى مريد ده دتولو هغوشيانو جي موجود سوي دي اوبا موجود پري له دي ورسته نو نسي پيدا كيداى يوشي په دنيا و اخرت كه لوي وي او كه كوچني خير او شر، لږ او ډير، نفعه او تاوان، زيات او نقصان، ليكن په اراده اومشيتت دالله تعالى دي

ذكر سوي دي اراده اومشيتت دواړو په قران كي (فَقَالَ لِمَا يُرِيدُ) (١٦) البروج يعني تر سره كوونكى ده هغه جي اراده ئي وكړي (وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ) (٢٩) التكويد_يعني تاسو دسى لاري اراده نسي كولاى مگر دا جي الله رب العلمين ئي اراده وكړي.

وَأَمَّا الْفَعْلِيَّةُ فَالتَّخْلِيقُ وَالتَّرْزِيقُ وَالْإِنْشَاءُ وَالْإِبْدَاعُ وَالصَّنْعُ وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنْ صِفَاتِ

الفصل

اوکوم ځي صفات فعليه دې نو تخليق (پيدا کول) ترزېق (رزق ورکول) انشاء (نوی پيدا کول) ابداع (پيدا کول بيله سابق مثل څخه) صنع (کار کول) اوداسي نور له صفاتو دفعل څخه

تشریح

(وَأَمَّا الْقَلِيلُ) صفات فعلیه هغه صفات دي چې ظهور د دوی موقوف وي پر وجود د مخلوق باندې

په صفاتو فعلیه وکې درې قوله دي

په صفاتو فعلیه وکې درې قوله دي یو قول د ماتریدیه وده هغه داده چې صفات فعلیه ټول راجع دي ویوه صفت نه چې عبارت ده له ټکونین څخه تعدد د دوي په اعتبار د تعلق ددې صفت ده ځکه ټکونین که تعلق ونیسي تر ژونده پورې بیا ورته احیاء ویل کېږي اوکه تعلق ونیسي تر رزق پورې بیا ورته ترزیق ویل کېږي وعلی هذا القیاس نو په نهز د ماتریدیه و صفات ازلیه اته (۸) دې حیات علم قدرت کلام سمع بصر اراده او ټکونین

دلته يوه شپه واردېږي پر ماترېديده و باندې له طرفه داشاعره و اومعترله و بيان ددې شپې دده جي تګون کۀ ازلې صفت سي لکه تاسو جي وایاست نو بیاخو به لازم سي وجود دمخلوق په ازل کي ځکه تګون بېله مګون ځخه داسي مثال لري لکه ضرب بېله مضروب ځخه لکه څنګه جي ضرب بېله مضروب ممکن نده دارنګه تګون بېله مګون(مخلوق) ځخه جواب ددي شپې دده جي تګون قدیم صفت ده متعلق دتګون جي مګون ده هغه حادث دي لکه علم قدیم صفت ده او بعض معلومات(په تفصیلي توګه) حادث دي

دوهم قول داشاعره ده هغه وايي جي صفات فعليه صفات حادثه دي
 خكه صفات فعليه عبارت له تعلقاتو دقدرت مثلاً قدرت كه تعلق ونيسي تر
 ژوند وركولو نو امانه ورته ويل كېږي اوتعلقات حادث دي

درېم قول دبعض علماو دماوراء النهر ده هغه وايي جي هر يو له صفاتو
 فعليه و څخه صفت حقيقي ازلي ده ټول راجع كېږي نه و يوه صفت ته جي
 توكړن ده مثلاً تخليق بيل صفت ده او ترزېق بيل وعلی هذا القياس .

دملاعلي قاري تحقيق

(فالتخليق والترزيق والإنشاء والإبداع والصنع) ملا علي قاري رحمه الله په خپله
 شرحه كې وايي جي متبادر دده جي معنى د تخليق انشاء فعل صنع يوه ده جي
 هغه پيدا كول ديوشي ورسته ترهغه جي موجود نه وي يعني را ايستل ديو
 شي له نېستي وهمستي ته برابره خبر ده پر مثال سابق وي اوكه نه وي ليكن
 دى مبارك وايي جي صحيح دده جي دا الفاظو په خپلو معناگانو كې يو بل ته
 نژدې دي ځكه ابداع پيدا كول ديوشي دي ورسته تر دي جي موجود نه وي او
 نه هم دده په مثل يوشي موجودي وي مثلاً دادم عليه السلام پيدايښت ته
 ابداع ويل كېږي ځكه دده تر پيدايښت دمخه دده په مثل بل انسان موجود
 نه وو او له ده څخه د ورسته انسانانو پيدايښت ته ابداع ته ويل كېږي
 اوتخليق بيا داسي نه ده ځكه هغه يا عام ده تر ابداع او يا نې مقابل ده او
 انشاء بيا ديوشي تر ابتدائي پيدايښت پورې خاص ده يعني ديوشي دتخليق
 اولي مرحلي ته انشاء ويل كېږي او فعل عبارت ده له هر هغه عمل څخه جي
 متعدي وي كه خير وي اوكه شر او صنع هغه عمل ته ويل كېږي جي په هغه
 كې مضبوطوالي او دنظام ښه والي وي لكه سې اشاره كوي ودهته دا قول الله
 تعالى (صَنَعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَقَ كُلَّ شَيْءٍ) النمل يعني وگورئ صنع دالله تعالى
 هغه جي هر شي لې محكم كړئ ده

او ترزيق ديوشي رزق هېداكول او قدرت وركول هغه ته پرنفع اخستلو باندي .
 (وَعَبْرَ ذَلِكَ مِنْ صِفَاتِ الْفِعْلِ) لکه احياء اماتة افناء انبات تصوير اعزاز اذلال
 او داسي نور دغه صفات ټول راجع دي وبوه صفت نه چې ټکون ده تعدد نې
 دتعلق په اعتبار سره ده ملاعلي قاري رحمه الله وايي تحقيق داده چې ټکون
 صفت ازليه دالله تعالى ده ځکه اتفاق کړي عقل اونقل دواړو پر دي باندي
 چې الله جل جلاله خالق اومکون دعالم ده او منعه ده اطلاق دمشتق پريو
 چا باندي بيله دي چې ودريري ماخذ داشتقاق په ده پوري نو ټکون ثابت ده
 والله جل جلاله ته ازلا و اېدا او مکون حادث ده په سبب دحدوث تعلق لکه
 په علم اوقدرت کي

لم يزل وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَصَفَاتِهِ لم يحدث لَهُ اِسْمٌ وَلَا صِفَةٌ

هميشه وو اوهميشه به وي په خپلو نومانو سره اوصفاتوسره نوی نه ده
پيداسوی دلره کوم نوم او نه صفت

تشریح

(لم يزل وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَصَفَاتِهِ) يعني الله جل جلاله سره له خپلو ټولو نومانو
او صفاتو ازلي ده بدياهه نه لري او ابدي ده نهايه نه لري

داسم اوصفت فرق

فرق داسم او صفت داده چې هغه معنی چې قائمه وي په الله جل جلاله
پوري او ثابت وي الله لره هغی ته صفت وايي او هغه لفظ چې دلالت کوي پر
دي معنی باندې هغه ته اسم وايي

(لم يحدث لَهُ اِسْمٌ وَلَا صِفَةٌ) يعني نوی نه ده پيداسوی الله جل جلاله لره کوم
نوم او يا صفت ځکه که دالله جل جلاله يوصفت له صفاتو نوی پيداسي نو
وي به الله جل جلاله مخکې تر پيداکيدو ددي صفت ناقص په سبب د نه
درلودلو ددي صفت او دا محاله ده په شان کي دالله تعالی او دليل دنه
حدوث داسماوو دالله تعالی داده چې اسماء ماخوذ دي له صفاتو څخه لکه
عالم له علم څخه اوقادر له قدرت څخه نوله ثبوت څخه دصفاتو په ازل لا
زميرې ثبوت داسماء په ازل کي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالی وايي چې دلته يو مشهور سوال واردېږي بيان ئي
داده چې وارد سوی ده اخبار په کلام ازلي کي دالله تعالی په صيفه دماضي
سره لکه په دې قول کي دالله تعالی (إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ) النوح. په بل
خاي کي الله تعالی ويلي دي (فَقَصَىٰ فِزْعُونَ الرُّسُولَ) المزمّل. او اخبار په لفظ
'دماضي سره له هغو شيانو جي هغه تر اوسه موجود سوي نه وي کذب بلل
کيږي او کذب محال دي په شان کي دالله جل جلاله

جواب ٺي دادہ جي ڪلام او اخبار دالله تعالى متصف نہ گرخي بہ ماضي اويہ
 حال او يا استقبال سرہ بہ ازل کي خڪہ هلته زمانہ نہ وہ بلکہ اتصاف ٺي بہ
 دي شينر سرہ بہ لايزال او ابد کي کپري دنعلقاتو بہ اعتبارسرہ نو ويل
 کيدامي جي قائم وو اخبار لہ ارسالہ دنوح عليہ السلام بہ الله جل جلالہ
 پوري بہ ازل کي او موجود وو تر ابدہ ليکن دلالت کوي پر دي خبرہ باندي
 مخکي تر ارسال دنوح عليہ السلام دا لفظ انا نرسل او تر ارسال ورمستہ دا
 لفظ انا ارسلنا نو تغير بہ لفظ کي دخبر دہ نہ بہ اخبار کي

لم يزل عالماً بِعِلْمِهِ وَالْعِلْمُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ وَقَادِرًا بِقُدْرَتِهِ وَالْقُدْرَةُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ
وَمُتَكَلِّمًا بِكَلَامِهِ وَالْكَلَامُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ وَخَالِقًا بِتَخْلِيْقِهِ وَالتَّخْلِيْقُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ .

هميشه ده الله جل جلاله عالم په خپل علم سره او علم دده صفت ده په
ازل کي اوقادر ده په خپل قدرت سره او قدرت دده صفت ده په ازل کي او
متکلم ده په خپل کلام سره او کلام دده صفت ده په ازل کي اوخالق ده په
خپل تخليق سره او تخليق دده صفت ده په ازل کي

تشریح

(لم يزل عالماً بِعِلْمِهِ وَالْعِلْمُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ)يعني الله جل جلاله عالم ده پرتولو
شيانو باندي يوشي هم دالله تعالى له علمه څخه وتلي نه ده او دا علم دالله
جل جلاله ازلي او ابدي صفت ده پاک او منزّه ده له دي جي قبول کړي زياتد
اونقصان همدارنگه پاک ده دغه صفت له حدوث او امکان څخه

دامام صاحب ردپرمعتزله و اوفلاسفه وباندی

په دي قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى عالماً بعلمه(يعني الله تعالى عالم
ده په خپل صفت د علم سره نه په ذات سره) اشاره ده ور دته پر معتزله و
باندي ځکه دوي انکار کوي له صفاتو څخه دالله تعالى او وايي جي الله جل
جلاله عالم ده په خپل ذات سره نه په يوصفت سره جي زاند وي پر ذات
باندي اوپه دي قول کي والعلم صفة الخ اشاره ده وردته پرفلاسفه و باندي
ځکه دوي وايي جي علم دالله تعالى حضوري ده يعني حضورد ممکناتو و الله
تعالى نه علم ده دلره بهان د رد لي داده جي علم حضوري خو حادث ده او علم
دالله تعالى ازلي ده (وقادرا بقدرته وَالْقُدْرَةُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ)يعني الله جل جلاله
قادرده پرتولو شيانو يوشي هم دالله تعالى له قدرت څخه وتلي نه ده په خپل
قدرت سره جي دده ازلي او ابدي صفت ده نو الله جل جلاله منزّه اوباک ده له

عجزه ڇڻه

(ومتكلها بِكَلَامِهِ وَالْكَلَامُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ) يعني الله جل جلاله متڪلم ده په خپل
 ڪلام نفسي سره ڇي دده ازلي اوابدي صفت ده له جنسه دحروفو اواصواتو

ڇڻه نه ده

(وخالقًا بِتَخْلِيْقِهِ وَالتَّخْلِيْقُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ) يعني الله تعالى خالق ده دتولو موجوداتو
 يو شي هم دده له تخليق ڇڻه وتلى نده په خپل تخليق سره ڇي دده ازلي

صفت ده

وَفَاعِلًا يَفْعَلُهُ وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ وَالْفَاعِلُ هُوَ اللَّهُ تَعَالَى وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ
وَالْمَفْعُولُ مَخْلُوقٌ وَفَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى غَيْرَ مَخْلُوقٍ

او الله تعالى فاعل ده په خپل فعل سره اوفعل دده صفت ده په ازل كي
اوفاعل يوازي الله تعالى ده او فعل دده ازلي صفت ده اومفعول مخلوق ده
اوفعل دالله تعالى غيرمخلوق ده

تشریح

(وَفَاعِلًا يَفْعَلُهُ وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ) يعني الله تعالى فاعل ده په خپل فعل
سره جي تكوين ده او دا دالله تعالى صفت ده په ازل كي يعني تكوين دالله
تعالى شيانو لره له هغو صفاتو څخه ده جي هغه ازلي او قائم دي په الله
تعالى پوري

(وَالْفَاعِلُ هُوَ اللَّهُ تَعَالَى) يعني فاعل خاص اوبوازي الله تعالى ده هيڅ شريك
نسته له الله تعالى سره په فعل اوصنعه كي دده كله جي اراده وكړي دپيدا
كولو ديوشي نو ووايي هغه ته كن (يعني موجود سه) نو موجودي پري هغه شي
ضرور مراد له كن څخه دغه لفظ نه ده جي مركب ده له كاف اونون څخه
ځكه كلام دالله جل جلاله منزله ده له حروفواو اصواتو څخه بلكه لفظ دكن
كنايي ده له ژر حاصليدو دمقصود دالله تعالى

(وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ) يعني پيداينست دالله تعالى دتول عالم او دهرجز ددي
عالم په خپلو وختوكي دوجود ددوي موافق له علم او ارادي سره دالله تعالى
صفت ازلي ده دالله جل جلاله

صفات دالله تعالى درې قسمه دي

حاصل داده جي صفات دالله تعالى درې قسمه دي يو قسم صفات حقيقيه
محضه دي لكه حيات دوهم قسم صفات حقيقيه ذات اضافت دي لكه علم

قدرت خلق تكوين دريم قسم اضافات محضه دي لکه تعلقات دصفتو حقيقه و تر خپلو متعلقاتو پوري مثلاً لکه تعلق دقدرت تر مقدور پوري اور دوه قسمه قائم دي په ذات دالله تعالى پوري او قديم دي او اخير قسم غير قائم دي په ذات دالله تعالى پوري او غير قديم دي

(وَالْمَفْعُولُ مَخْلُوقٌ وَفَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى غَيْرَ مَخْلُوقٍ) يعني مفعول حادث ده او فعل دالله تعالى غير حادث ده اوله حدوثه او مخلوقيت څخه دمفعول نه لازمېږي حدوث او مخلوقيت دفعل څکه مراد له فعل خلق صنع ايجاد څخه دغه معاني مصدره نه دي بلکه مراد ځني هغه مبادي ددي معاني و دي او هغه صفات حقيقه دي دالله تعالى او قائم دي په ذات دالله جل جلاله پوري

وَصِفَاتِهِ فِي الْأَزَلِ غَيْرُ مُحَدَّثَةٍ وَلَا مَخْلُوقَةٍ وَمَنْ قَالَ إِنَّهَا مَخْلُوقَةٌ أَوْ مُحَدَّثَةٌ أَوْ وَقَفَ أَوْ
شَكَ فِيهِمَا فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ تَعَالَى

اوصفات دالله تعالى ثابت وو په ازل کړنه نوی پیداسوي دي او نه هم
مخلوق دي او که چا وویل چې صفات دالله تعالى مخلوق دي یا ئې وویل چې
نوی پیدا سوي دي یا ئې توقف پکښې وکړي یا ئې شک پکښې وکړي هغه په
الله تعالى باندې کافر ده

تشریح

(وَصِفَاتِهِ فِي الْأَزَلِ غَيْرُ مُحَدَّثَةٍ وَلَا مَخْلُوقَةٍ) یعنی صفات دالله تعالى موجود وو په
ازل کې نوی ندې پیداسوي او نه هم مخلوق دي ځکه ازلیه منافی ده له
محدثه اومخلوقیه سره او مخکې ثابته سوه چې صفات دالله تعالى ازلي دي
وجه دمنافات ئې داده چې ازلي هغه شي ده چې وجود لره ئې ابتدا نوي اویا
هغه چې مسبوق بالعدم نوي او محدث عبارت ده له را ایستلو دیوشي له
نیستي ووجود نه اوله دي سره ابتدا د وجود اومسبوقیت بالعدم لازم دي او
مخلوقیت مرادف دمحدثه ده

(وَمَنْ قَالَ إِنَّهَا مَخْلُوقَةٌ أَوْ مُحَدَّثَةٌ أَوْ وَقَفَ أَوْ شَكَ فِيهَا فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ تَعَالَى) یعنی
که چا وویل چې دغه صفات دالله تعالى چې مخکې ذکر سو حیات قدرت علم
کلام سمع بصر اراده تخلیق ترزیق نوی پیداسوي دي او یانې توقف وکړ
پکښې نه ئې فیصله وکړه په قدم دصفاتو او نه ئې په حدوث لوجبي دعناد
اوپانې شک او تردد وکړ په وجود کې دصفاتو اویا په ازلیت کې دهغو مراد له
شک څخه دلته عامه معنی ده ظن نه هم شاملېږي نو هغه سړی کافر ده په
الله تعالى باندې ځکه داقول ده په خالي والي دالله تعالى له کمالاتو څخه او
انصاف دده په نقائص ددې صفاتو چې نقائص دي او با داقول ده په جواز
ددې خبرې لکه په صورت کې د شک بل له دي وجهي څخه چې ایمان باور

ڪول دي په زده سره پر وجود الله تعالى او پروحدانيت دده او پرتولو صفاتو
 دالله تعالى نوصفات هم له جملي څخه دمومن به دي نو هغه څوك چې
 ايمان نه لري پر صفاتو دالله جل جلاله هغه جاهل ده په الله تعالى او دهغه
 په صفاتو دارنگه كافر ده په تولو انبياو څكه تولو انبياو اخبار كړي له صفاتو
 دالله جل جلاله

وَالْقُرْآنَ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ وَفِي الْقُلُوبِ مَحْفُوظٌ وَعَلَى الْأَلْسِنِ
مَقْرُوءٌ وَعَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَمَنْزِلٌ وَلَفْظُنَا بِالْقُرْآنِ مَخْلُوقٌ وَكَابِتُنَا لَهُ مَخْلُوقَةٌ
وَقَرَأَتْ لَهُ مَخْلُوقَةٌ وَالْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ

اوقران دالله تعالى كلام ده په مصاحفو كي ليكل سوى ده اوبه زرو كي دخلكو
محفوظ ده او په ژبو سره ئي تلاوت كيږي اوپر ئي عليه السلام نازل سوى ده
اوتلفظ كول زموږ په قران مخلوق ده او ليكل زموږ قران لره مخلوق دي او
ويل زموږ قران لره مخلوق دي او قران غير مخلوق ده

دقران دلفظ تحقيق

(وَالْقُرْآنَ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى) قران په اصل كي مصدر ده په معنى دجمع كولو لكه
قرأت الشي قرأنا اي جمعته جمعا نومصدر په معنى داسم الفاعل ده يعنى
جمع كونكي دسورتو او اياتو اوبه معنى دقرآنه او ويلو هم راخي لكه قرأت
القرآن قرأة وقرأنا نومصدر په معنى داسم المفعول ده خكه مقروء ده تلاوت
ئې كول كيږي

قران مشترك ده لكه څنگه چې اطلاق كيږي پر كلام نفسي دالله تعالى چې قائم
ده په ذات دالله تعالى پوري دا رنگه ئي اطلاق كيږي پر دغه مركب له سورتو
او اياتو څخه اويا ئي اول اطلاق حقيقي ده دوهم ئې مجازي ده په دې خاطر
چې دلالت كوي دغه مركب پر هغه كلام نفسي دالله جل جلاله باندي هر كله
چې موصوف سي په صفاتو دقديم نو مراد ځني كلام نفسي دالله تعالى ده
اوكله چې موصوف سي په صفاتو دحدوث بيا ځني مراد دغه مركب له سورتو
او كلماتو څخه ده

ملاعلي قاري رحمه الله ذكر كړي دي كه څوك پوښتنه وكړي چې كه چېرې
حقيقي معنى ده كلام الله كلام نفسي وي او دغه مركب له سورتو او اياتو

ڇڻه ئي معنيٰ مجازي سڀيئي نو بيا خو بايد دغه خبره صحت وٺري جي يوخوڪ وٺايي جي دغه نظم جي مرڪب ڏي له سورتنو اوائتو ڇڻه اومعجز ڏي دا ڪلام الله نه ده ڇڪه دمجازي معنيٰ نفى صحي ڪپري احوال داده جي اجماع غوته سوي ده پرخلاف ددي خبري

دي مبارڪ وائي جي زه وائيم جي تحقيق داده جي ڪلام الله اسم مشترڪ ده تر مابين دڪلام نفسي دالله تعالٰ او ددغه نظم جي مرڪب ده دواره خني اراده ڪيداسي ليڪن ڪله جي ڪلام نفسي خني اراده سڀيئي بيا معنيٰ دڪلام الله داده هغه ڪلام نفسي جي قائم ده په ذات دالله تعالٰ پوري اوجي ڪله دغه نظم مرڪب خني اراده سڀيئي نوبيا معنيٰ دڪلام الله داده هغه نظم مرڪب جي دالله تعالٰ مخلوق ڏي دلته خني مراد ڪلام نفسي دالله جل جلاله ده

(فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ) يعني ليڪل سوي په مصاحفو ڪي په واسطه دنقش اوشڪلو دحروفو اوڪلماتو سره ڇڪه نفس ڪلام نفسي نه ليڪل ڪپري؟ مصاحف دمصحف جمع ده ماخوذ له ڏي قوله اصحف الكتاب يعني ضم ئي ڪري بعضي پاڻي وبعضوته په ڪنڊلو اوجورلو سره بيا خاص سو په مابين ددو دوتنو پوري په شرط دڪتابت دقران

(وَفِي الْقُلُوبِ مَحْفُوظٌ) يعني محفوظ ده په زرو زموڊ ڪي په واسطه دالفاظو خياليه و جي صور ذهنيه ڏي ڇڪه نفس ڪلام نفسي جي قائم ده په ذات دالله تعالٰ پوري نه حاصلپري په ذهنو اوزو ڪي

(وَعَلَى الْأَلْسَنِ مَقْرُوءٌ) يعني ويل ڪپري په زبو سره په هغه حروفو اوڪلماتو سره جي تلفظ ورباندي ڪپري او اوريدل ڪپري خو ددي سره سره ڪلام الله حال نه ده په مصاحفو ڪي او نه په زو ڪي اونه په زبو ڪي بلڪه هو معنيٰ قائمه ده په ذات دالله جل جلاله پوري حفاظت ئي ڪول ڪپري په الفاظو مخيلو سره اوليڪل ڪپري په هغه نقش اوشڪل سره جي موضوع ده لهاره دحروفو او

ويل ڪيري ٻه هغه حروفو اوڪلماتوسره جي دلالت ڪوي پرڪلام نفسي دالله تعالى

(وَعَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ماخوذ ده له تنزيل ڇهه معنى دتنزيل نازلول ٻه طريقه دتدرج سره يعني نازل سوى ده ڪلام الله پرني عليه السلام ٻه واسطه دجبرائيل عليه السلام ٻه تدرج لکه جي ويلي دي الله جل جلاله (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ (۱۹۴) الشعراء يعني نزول ڪري ده ٻه ده سره جبرائيل عليه السلام ستاير زده باندې لپاره ددي جي ته سي له بيروونڪو ڇهه

(وَلَقَدْ نَزَّلْنَا الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ) يعني تلفظ زموڊ ٻه قران مخلوق ده ڇکه تلفظ صوت ده مکيف ٻه كيفيت دحروفو معلوميڙي حدوث ددي صوت بالمشاهده اوهر حادث مخلوق ده

(وَكَاذِبًا لَّهُمْ مَخْلُوقَةٌ وَقُرْآنًا لَّهُ مَخْلُوقَةٌ) دا قول وقراءتنا له تاكيد ده لپاره ددي قول ولفظنا بالقران او داهم ممڪنه ده جي مراد له قراءه ڇهه تصور دحروفو اوڪلماتو بيله تلفظه يعني ليڪل زموڊ قران لره او قرانت زموڊ قران لره مخلوق دي ڇکه دا زموڊ له افعالو ڇهه دي او زموڊ افعال تول مخلوق دي ٻه تخليق د الله جل جلاله

(وَالْقُرْآنَ غَيْرَ مَخْلُوقٍ) يعني هغه ڪلام نفسي جي قديم ده اوقانم ده ٻه ذات دالله تعالى هوري هغه غيرمخلوق ده اودغه کاغذ اوحروف اوڪلماتي تول مخلوق دي او اسباب دي بندگان محتاج دي ٻه فهمولوڪي دقران ودي اسبابو ته نو هغه ڇوڪ جي وواي ڪلام الله مخلوق ده نو هغه ڪافرده او هغه ڇوڪ جي واي قران مخلوق ده او اراده ني ٻه دي سره ڪلام نفسي دالله تعالى وي هغه ڪافرده ڇکه دا قول ده ٻه نفي دصفت ازلي دالله جل جلاله او گرڇول دي دالله تعالى محل لپاره دحوادثو او محل دحوادثو حادث وي او هغه ڇوڪ جي

واي قران مخلوق ده او اراده ئي په دي سره كلام لفظي وي دا كفر نه ده
ليكن دغه اطلاق خطا بلل كيږي په نزد دعلماو .

دامام ابو الحسن اشعري رحمه الله تعالى رايه داده چې كلام نفسي دالله
تعالی اوريدل ممكن دي خو په خارق العادة ډول سره ليكن ابو اسحاق
اسفرائيني رحمه الله تعالى وايي چې اوريدل دكلام نفسي دالله جل جلاله
ممكن نه دي ځكه سمع عبارت ده له هغه قوه څخه چې ښودل سوى ده په
هغه پله كې چې غوړول سوي ده په بيخ كې دسوروي دغوړ ادراك كيږي په
دې قوت سره داصواتو په داسي طريقه چې ورسپړي دېته هغه هواء چې
مكيفه وي په كيفيت دصوت او كلام نفسي دالله تعالى منزله ده له حرف
اوصوت څخه اشاره كوي دېته دا قول دالله جل جلاله (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ
الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ (۱۹۴) الشعراء خوښ كړی ده
دا قول امام ابومنصور الماتريدي رحمه الله تعالى بيا نومعنی ددې ايت (حَتَّى
يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ) داده چې واورې هغه څه چې دلالت كوي پر كلام نفسي دالله
تعالی باندي

وَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ حِكَايَةً عَنْ مُوسَى وَغَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
وَعَنْ فِرْعَوْنَ وَابْلِيسَ فَإِنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى إِخْبَارًا عَنْهُمْ وَكَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى
غَيْرُ مَخْلُوقٍ وَكَلَامُ مُوسَى وَغَيْرِهِ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ مَخْلُوقٌ وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى فَهُوَ
قَدِيمٌ لَا كَلَامُهُمْ

اوهغه جي ذکر ڪري دي الله تعالى په قران کي دحکایت په توکله له موسی
عليه السلام اوله نورو انبیاءوعلیهم السلام اوله فرعون او ابلیس څخه نو دا
تول دالله تعالى کلام او له هغو څخه اخبارده او دالله تعالى کلام غیرمخلوق
ده او کلام دموسی او دنورو مخلوقاتو مخلوق ده اوقران کلام الله ده نو هغه
قدیم ده نه د دوی کلام

تشریح

(وَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ حِكَايَةً عَنْ مُوسَى وَغَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
وَعَنْ فِرْعَوْنَ وَابْلِيسَ فَإِنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى إِخْبَارًا عَنْهُمْ) په دي قول کي د
امام اعظم رحمه الله تعالى اشاره ده ودفعي ته سوال بيان دسوال داده جي
کلام لفظي جي مرکب ده له سورتو او اياتوڅخه دلالت کوي پر کلام نفسي
باندي اوکلام لفظي مشتمل ده پرقصو دهغو خلکو جي مخکي تیر سوي دي
اوبیان ددي قصو په صیغو دماضي سوی ده نو څنگه تصور کيدا سي جي
اخبار دي وکړل سي په صیغو دماضي سره په هغه کلام نفسي کي جي قدیم
ده جي مدلول دکلام لفظي ده ځکه دغه قصي موجودي نه وي هلته بلکه
ورسته موجودي سوي بيان دجواب ني داده جي نفس اخبار قدیم ده او قائم
ده په ذات دالله تعالى پوري اودا صیفي دماضي له خواصو دکلام لفظي
څخه دي نو لکه څنگه جي روا ده ورستوالي داخبار له مغیرعنه څخه دارنگه
روا ده تقدیم او مخکي والي داخبار پر مغیرعنه باندي ځکه مغیر دلته الله

جل جلاله ده اوهغه عالم ده په علم قديم سره پردي قصو باندي .
 نومطلب د عبارت داسو جي اخبار دالله جل جلاله له موسى عليه السلام اوله
 نورو انبياو عليهم السلام څخه او اخبار له فرعون او ابليس څخه په خپل
 كلام قديم سره جي منزده ده له حرف او صوت څخه او له لوازمو دحرف او
 صوت لکه دا جي صيغه دماضي ده او يا مضارع او يا امرنهي ځکه نقل سوي
 په قران کي کلام دبنندگانو دمعنی په اعتبار سره نه دلفظ په اعتبار تانيد
 کوي ددي خبري دا جي په قدر د درو اياتو قران معجز ده دانسان له طاقت
 څخه وتلی ده او ښکاره خبره ده جي هغه کلام دبنندگانو جي نقل سوي ده په
 قران کي زيات ده پر درو اياتو نو هغه قران جي هغه کي اخبار سوی وي له
 انبياو عليه السلام څخه او يا فرعون او ابليس څخه او هغه قران جي هغه
 کي اخبار نه وي سوی لکه ايت کړسي دا ټول کلام دالله تعالی ده نه دبنندگانو
 (وَالْقُرْآنَ کَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى فَهُوَ قَدِيمٌ لَا کَلَامُهُمْ) يعني جي کله ثابته سوه جي قران
 دالله تعالی کلام ده نو قديم ده لکه ذات دالله تعالی ځکه صفت تابع کړزي
 دموصوف نه کلام دموسی عليه السلام او نورو انبياو عليه السلام او فرعون
 او ابليس ځکه هغه حادث ده لکه ذوات د هغوی په بعضو نسخو کي دلته
 دامي دي والقران کلام الله لا کلامهم بيا ئي معنی داده جي قران کلام دالله
 تعالی ده کلام د دوي نه ده

وَسَمِعَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى [وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا] وَقَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمًا وَلَمْ يَكُنْ كَلِمَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى خَالِقًا فِي الْأَزَلِّ وَلَمْ يَخْلُقْ الْخَلْقَ

او واورېدئ موسى عليه السلام كلام الله تعالى لکه په دې قول کې دالله تعالى وکلم الله موسى تکليما(خبري وکري الله تعالى دموسی عليه السلام سره) بې شکه الله جل جلاله وو متکلم هلته چې لا نې خبري نه وي کري له موسى عليه السلام سره اوبې شکه الله تعالى وو خالق په ازل کې هلته لا چې نې مخلوق نه وو پيدا کړی

تشریح

وَسَمِعَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى [وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا] يعني واورېدی موسى عليه السلام بيلا واسطې دملک کلام دالله دجل جلاله چې قديم اوقانم ده په ذات دالله تعالى پوري ځکه خداي پاک ددې قدرت لري چې خبري وکري له مخلوق سره له ټولو جهاتو او يا له يوه جهته بيله واسطې او بيله اسبابو او ور واورې دغه کلام ومخلوق ته په اسبابو سره لکه حرف اوصوت ځکه مخلوق محتاج ده ودي اسبابو ته په فهمولو کې د کلام ازلي دالله جل جلاله لکه چې فرماني الله تعالى وکلم الله موسى تکليما يعني خبري وکري الله تعالى له موسى عليه السلام سره. ذکر دتکليم ددې لپاره ده چې څوک دا توهم ونکړي چې موسى عليه السلام سره به الله تعالى خبري کړي بالواسطه نو معنى داهت داسوه چې خبري وکري الله تعالى له موسى عليه السلام بېله واسطې دملک لپکن ترشادهردي اوحجاب بعضي علماو ويلي دي چې الله تعالى چې به کله دموسی عليه السلام سره خبري کولي نو اورېدې به موسى عليه السلام له ورينې څخه چې هغه ورينځ دستني پشان

وه

(وَقَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمًا وَلَمْ يَكُنْ كَلِمٌ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ) ورستنی جمله حال ده يعني وو الله جل جلاله متکلم په ازل کي په داسي حال کي چي موسي عليه السلام سره نې لاهري نه وي کړي بلکه خپله موسي عليه السلام لا پيداسوی نه وو حاصل داسو چي دتکلم اوتکليم ترمنځ فرق سته ځکه تکلم صفت حقيقيه ده قائم په ذات دالله تعالی پوري قطع نظر له حضوره دمخاطب او له وجوده دسامع او تکليم صفت حقيقيه محضه نده بلکه دا متضمن ده معنی لره داسماع (وراوړول) دا نسبي معنی ده تحقق نسي پيدا کولای بيله وجوده دسامع

(وَقَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى خَالِقًا فِي الْأَزَلِّ) هرکله چي امام اعظم رحمه الله تعالی مقصود له دغه مخکني قوله څخه (وقد كان متكلما الخ) دا وو چي دا ښکاره کړي چي صفت کلام دالله جل جلاله داسي نه ده چي موقوف دي وي پر حضور دمخاطب او پر وجود دهغه نو اراده نې وکړه ددي خبري چي ښکاره کړي دا چي دالله جل جلاله دتولو صفاتو همدا حکم ده لپاره ددي چي څوک دا توهم ونکړي چي دا حکم به مختص وي په صفت کلام پوري نو ځکه وويل (وقد كان الله تعالى خالقا في الازل ولم يخلق الخلق) دلته هم دا ورستنی جمله دمخکنی جملې په شان جمله حالیه ده يعني وو الله جل جلاله خالق په ازل کي په داسي حال کي چي لا نې پيدا کړی نه وو مخلوق

امام اعظم رحمه الله تعالی اکتفاء وکړه په صفت فعلیه سره چي تخليق ده ذکر نې نکو له صفاتو ذاتيه و څخه هو صفت ځکه توهم دتوقف دصفاتو فعلیه و پر وجود دمتعلق ډېر ښکاره ده تر توهم دتوقف دصفاتو ذاتيه و نو کله چي دالله جل جلاله صفات فعلیه موقوف نه وي پر متعلق باندي نو نه توقف د صفاتو ذاتيه و پر متعلق باندي معلومېږي په بهتره او اولی طريقه

سره

په بعضي نسخو کې دلته داسي الفاظ دي (وكان الله خالقنا قبل ان يخلق الخلق حقيقة) يعني الله جل جلاله خالق وو په ازل کې حقيقه داسي نده لکه ابن ابي شريف جي ويلي دي جي الله تعالى خالق وو په ازل کې بالقوه ځکه له قوله دده خو ددي توهم پيدا کېږي جي خالقيت دالله جل جلاله ممکن ده دوقوع اولاً وقوع احتمال لري په يوه زمانه کې حال دا جي داسي نده ځکه الله جل جلاله په ازل کې خالق وو او دا ورستوالي دمتعلق دتخليق دا نه واجبوي جي نفې دخلق دي صحت ولري ځکه ډير فرق سته ترماين دهغه جي بالفعل قادر وي پر کتابت باندي خو ځنډوي نې تر وخت د ارادي او دهغه جي کاتب بالقوه وي في الحال عاجزه وي له کتابت څخه ليکن ورته ممکن وي په راتلونکي زمانه کې

خلاصه داسوه جي الله جل جلاله داسي نده جي مستحق دي وگرزي دنامه دخالق ورسته تر پيدا کولو دمخلوق اويا مستحق دي وگرزي دنامه دباري ورسته تر پيدا کولو دبريه يعني عالم بلکه الله جل جلاله ته دخالقيت او ربوبيت صفتونه هلته لا حاصل وو جي هيڅ مخلوق او مريبوب نه وو

فَلَمَّا كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى كَلِمَةً بِكَلَامِهِ الَّذِي هُوَ لَهُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ

هرکله جي الله تعالى اراده وکړه ددي جي خبري وکړي له موسى عليه السلام سره نوني خبري وکړي له ده سره په هغه کلام جي دالله تعالى ازلي صفت ده

تشریح

(فَلَمَّا كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى كَلِمَةً بِكَلَامِهِ الَّذِي هُوَ لَهُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِّ) يعني هرکله جي الله تعالى اراده وکړه دخبرو له موسى عليه السلام سره نو خبري نې وکړي له ده سره په خپل هغه کلام سره جي دده ازلي صفت ده اوهيڅ تغير اوتبدیل نه قبلوي لیکن فهم د موسى عليه السلام په تخلیق دالله تعالى وو جي الله تعالى پیداکړو حروف او اصوات له یوه جهته او یا له ټولوجهانو څکه موسى عليه السلام محتاج وو ودي حروفو او اصواتو ته په فهمولو کي دکلام دالله تعالى ملا علي قاري رحمه الله تعالى وايي هغه کلماتي جي واورېدي موسى عليه السلام له درختي څخه حادثي اومخلوقي دي لیکن دلالت کونکي دي د الله جل جلاله پرمهغه کلام جي هغه دده ازلي او حقيقي صفت ده او داکلماتي نقش کړل سوي وي په لوح محفوظ کي مخکي تر پیداکېدو داسمانو او مخکي

ایا نبي عليه السلام خبری وکړي له الله تعالى سره په معراج کي ذکر کړي دي امام نووی رحمه الله تعالى په شرحه کي دمسلم جي علماو اختلاف کړي په دې کښي جي ایا نبي عليه السلام خبري وکړي له الله جل جلاله سره په شبه کي داسراء بلا واسطې لکه له موسى عليه السلام سره او که ئي ندې کړي روایت سوی ده له امام اشعری رحمه الله تعالى څخه او داسي دبعضي متکلمینو علماو څخه جي خبري ئي وکړي له نبي عليه السلام سره او بعضي علماو داقول منسوب کړي وجعفر بن محمد واین مسعودواين عباس ته رضي الله تعالى عنهم امام نووی رحمه الله تعالى وايي جي دامستفاد ده له حديثه دليلة الاسراء جي روايت ئي سوی په صحيحينو کي (قال فَلَمَّا أَرَزَلْ

أَرْجَعُ بَيْنَ رَبِّي وَبَيْنَ مُوسَى حَتَّى قَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُمْ خَفَسُوا صَلَوَاتِ كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ

وَصِفَاتِهِ كُلَّهَا فِي الْأَزَلِ بِخِلَافِ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ يَعْلَمُ لَا كَعِلْمِنَا وَيَقْدِرُ لَا كَقُدْرَتِنَا
وَرَى لَا كَرُؤَيْنَا

صفات دالله جل جلاله ٲول واقع دي ٲه ازل كي مخالف دي له صفاتو د
مخلوق سره علم لري الله تعالى داسي نه لکه زموډ علم او قدرت لري داسي
نه لکه زموډ قدرت او ليدل کوي داسي نه لکه زموډ ليدل

تشرېح

(وَصِفَاتِهِ كُلَّهَا بِخِلَافِ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ) يعني صفات دالله جل جلاله که ذاتي
صفات دي او که فعلي مخالف دي له صفاتو سره دمخلوق ځکه صفات
دالله جل جلاله ٲولي ازلي دي بلبدايه او ابدي دي بلا نهايه لکه ذات دالله
جل جلاله اوصفات دمخلوق مخلوق او حادث دي لکه ذوات د مخلوقاتو
لکه ځي الله تعالى ويلي دي (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) (۱۱)
الشوری

او که ستاڼه زده کي داشېه پيدا سي ځي کله دالله جل جلاله صفات مخالف
سوله صفاتو سره دمخلوق نو بيا ولي صفت ته دالله جل جلاله هم علم ويل
کيږي او صفت ته دمخلوق هم علم ويل کيږي نو جواب ئې داده ځي دا
تشارک لفظي ده يعني صفات دالله تعالى اوصفات دمخلوق ٲه اسماء کي يو
له بل سره شراکت لري نه ٲه معنی کي بلکه معناکان ئي بيل بيل دي .

(يعلم لَا كَعِلْمِنَا) يعني الله جل جلاله علم لري خو داسي نه لکه زموډ علم ځکه
زموډ علم حادث ده او ٲه حادث علم کي معارضه کوي وهم له عقل سره
لدي وجهي ډير ليدل کيږي اختلاف ترمنځ دعقلاو ٲه مسائلو نظريه وکي لکه

دا جي يوقول ڪوي په حدوث دعالم او بل په قدم دعالم او علم دالله جل جلاله پورته ده لدي جي دا ضروري ده اوبا ڪسي اوبا تصوري اوياتصديقي ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي جي مود علم لرو پر شيانو باندې په الاتوسره لکه (سترگي غوڏونه عقل او داسي نور) او په دي سره جي حاصل سي صور داشياو زموږ په ذهنو کي او الله تعالى علم لري پر حقيقت دتولو دشيانو پر هغه طريقه جي دي موجود دي په واقع کي هغه کلي وي او که جزئي ظاهري وي او که باطني په خپل علم سره جي دده ازلي او ابدي صفت

ده

(وَيَقْدِرُ لَا كَقَدَرَتَا) يعني الله جل جلاله قادر ده خو داسي نه لکه مود خکه الله تعالى قادر ده په خپل قدرت ڪامله تامه ازليه ابديه سره پر تولو مقدوراتو باندې دلالت ڪوي پر قدرت دالله جل جلاله دا جي الله تعالى پيدا ڪونکي داسمانو او مخکي او دا جي نه پيدا ڪيري يوشي له شيانو پورته او ڪنهنه ليکن هغه په قدرت دالله جل جلاله ده او په تقدير دده داهم تول بيله الاتو اوبيله ڪومک ڪونکو خخه او قدرت زموږ خو ناقص ده لکه خودي مود جي ناقص يو پر يو خه محدود شيانو قدرت لرو هغه هم په الاتو ملڪرو ڪومک ڪونکو سره دليل دقدرت ڪامله دالله جل جلاله دا قول دده ده (وَفَوْزٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) (۱۲۰) المائدة

(وَرَى لَا كَرُؤَيْتَا) يعني الله جل جلاله وبني شيان خو داسي نه لکه زموږ ليدل خکه مود وبنو شڪونه او رنگونه په الاتوسره لکه سترگي او په شرطو سرا لکه زمانه مڪان جهت مقابله ددي سره سره زموږ ديد محدود هم ده تجاوز لکوي وهغه شئي ته جي ترشا ددهوال وي حتی مود نه وبنو هغه خه جي زموږ په نسو کي دي او هغه جي ترشا زموږ دي او الله جل جلاله وبني شڪونه ا رنگونه په خپل ذاتي صفت سره جي بصير ده بيله الاتو او بيله شروط

همداسي ليدل دالله جل جلاله محدود ندي بلکه احاطه کوي ديد دالله تعالى پرتولو شيانو په داسي ډول چي يو زړه شي هم په اسمانو اومخکو کي وتلي نسي له ليدلو دالله تعالى خپله الله جل جلاله وايي (أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ) (١٤) العلق- ايا دی نه پوهيږي چي بېشکه الله تعالى ويږي

وَيَتَكَلَّمُ لَا كَلَامًا وَلَا يَسْمَعُ لَا كَسْمَعًا وَمَنْ تَكَلَّمَ بِالْأَلَاتِ وَالْحُرُوفِ وَاللَّهُ تَعَالَى يَتَكَلَّمُ بِلَا آلَةٍ وَلَا حُرُوفٍ وَالْحُرُوفُ مَخْلُوقَةٌ وَكَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ .

الله جل جلاله خبري کوي داسي نه لکه زموږ خبري او هغه اورېدل کوي داسي نه لکه زموږ اورېدل او موږ خبري کوو په الاتو او حروفو سره او الله تعالى خبري کوي بيله آلي اوبيله حروفو څخه اوحروف مخلوق دي او کلام دالله تعالى غير مخلوق ده

تشریح

(وَيَتَكَلَّمُ لَا كَلَامًا) يعني الله تعالى خبري کوي خوداسي نه لکه موږ چي ني کوو ځکه موږ خبري کوو په الاتو سره لکه ستونی ژبه او الله تعالى خبري کوي بيله آلي اوشروط څخه ځکه الله تعالى منزّه ده له دي چي احتياج دي و لري والاتو اوشروطو ته په ټولو صفاتو او افعالو کي ځکه احتياج له علامو دحدوث اوماکان څخه ده الله تعالى گرځولي ده غناء خاصه دخپل خان لپاره اوگرځولي لي دي ټول ممکنات محتاج والاتو اوشروطو ته نو الله غني ذات ده له ټولوشيانوڅخه اوممکنات داسي ندي .

(وَيَسْمَعُ لَا كَسْمَعًا) يعني الله جل جلاله اوري خوداسي نه لکه موږ چي اورېدل کوو ځکه موږ اورېدل کوو په الاتو سره لکه غوږ اوپه شرطو سره لکه زمانه اوجهت او قریب او الله جل جلاله اوري کلمات مفرده مرکبه اواصوات ټول

په داسي طريقه جي يوشي هم له سمع ڇڻه دالله تعالى وتلى نده بيله الاتو
 اوشروطو ڇڻه په خپل سمع سره جي دالله جل جلاله ازلي ابدى صفت ده
 (وَنَحْنُ نَتَكَلَّمُ بِالْأَلَاتِ وَالْحُرُوفِ وَاللَّهُ تَعَالَى يَتَكَلَّمُ بِلَا آلَةٍ وَلَا حُرُوفٍ) يعني موڊ
 خبري ڪوو په الاتو سره لکه ستونى ڙبه شوندي غابنونه او په حروفو سره
 جي عبارت دي له هغه اصواتو ڇڻه جي اعتماد او تڪيه ڪوي پرمخارجو
 باندې. الله تعالى خبري ڪوي بيله آلي اوبيله حروفو ڇڻه الات او حروف
 مخلوق او محدث دي احتياج ومحدثاتو نه خاصه دمخلوق ده نوکلام دالله
 تعالى منزّه ده له اصواتو او حروفو ڇڻه
 (والحروف مخلوقة وكلام الله تعالى غير مخلوق) حروف مخلوق دي ڇڻه حروف
 حادث دي. کلام دالله تعالى غيرمخلوق ده ڇڻه کلام دالله تعالى صفت ده
 اوصفت لازم وي له موصوف سره هرکله جي موصوف قديم وي نوضرور به
 ئي صفت هم قديم وي

وَهَوِّئَ لَا كَالْأَشْيَاءِ وَمَعْنَى الشَّيْءِ إِثْبَاتُهُ بِلَا جِسْمٍ وَلَا جَوْهَرَ وَلَا عَرَضَ وَلَا حَدَّ لَهُ
وَلَا ضِدَّ لَهُ وَلَا نَدَّ لَهُ وَلَا مِثْلَ لَهُ

الله جل جلاله يوشى ده خو دامى نه لکه نور شيان او معنى ددي (جي الله جل جلاله يوشى ده نه لکه نور شيان) اثبات دوجود دده ببله جسمه څخه اوببله جوهر څخه اوببله عرض څخه اوحد نهايه نمسته دلره اونه ضد سته دلره اونه شريک سته دلره او مثل سته دلره

تشریح

(وَهَوِّئَ لَا كَالْأَشْيَاءِ) شى په اصل كي مصدر ده په معنى دمفعول هم راخي لکه په دي قول كي دالله تعالى (وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٨٤) البقرة) په دغه معنى باندي بي اطلاق پر الله جل جلاله جانزنده او کله کله مستعمليري په معنى دفاعل لکه په دي قول كي دالله جل جلاله (قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ) الانعام) په دغه وخت كي بي اطلاق پر الله جل جلاله باندي جانزده ځکه شى اسم ده لپاره د موجود اطلاق بي پر معدوم باندي نه کيږي الله جل جلاله هم موجود ده نو الله تعالى شى ده خو دامى نه لکه نور شيان ځکه الله تعالى شى ده په صفت دفاعليت سره واجب الوجود ده په ذات اوصفاتو كي ازلي ده بلا بدايه ابدي ده بلانهايه فاعل ده دتولو مفعولاتو او خالق ده دتولو مخلوقاتو او دا نور شيان خو ممکنه الوجود دي په ذواتو اوصفاتو كي موصوف دي په مفعوليه او مخلوقيه سره دامام اعظم رحمه الله تعالى لدي قوله څخه جي شى لا کا لاشياء دا معلومه سوه جي الله جل جلاله په هيڅ يو مکان او زمان كي نده ځکه مکان او زمان مخلوق دي او الله تعالى ازلي ذات ده په ازل كي موجود وو هلته نه زمانه وه او نه مکان

(وَمَعْنَى الشَّيْءِ إِثْبَاتُهُ) يعني دشی اثبات دوجود دذات دده بيله جسمه اوجوهر او عرض خُخه په بعضي نسخو کي دلته داسي الفاظ دي ومعنی الشيء الثابت يعني شی په معنی دثابت ده هغه چي په معنی دموجود ده نو شی ثابت موجود تول سره برابر دي په دې کيڼي چي اطلاق ئې پر واجب الوجود باندي هم کيږي او پر ممکن الوجود باندي هم، پر دواړو نسخو داقول بيان ده لپاره دمعنی دشي په داسي حال کي چي شی مقيد ده په دي قيد سره لا کالاشياء يعني معنی ددي چي الله جل جلاله شی ده خو نه لکه نوريشيان اثبات دوجود دذات دده بيله جسمه او جوهر اوعرض خُخه اوپر دوهمه نسخه بي معنی داده چي ثابت ده وجود دذات دده بيله جسمه الخ (بِالْجِسْمِ) خُخه هر جسم منقسم وي تقسيميږي اوهرمنقسم مرکب وي له اجزاو خُخه او هر مرکب محدث وي نوی پيدا سوی وي او هر محدث محتاج وي ومحدث پيدا کونکی ته، الله جل جلاله مزه ده له احتياج خُخه وبل چاته دامام صاحب رد پرمجسمه و او کراميه و باندي

په دي قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى رد ده پر مجسمه و باندي خُخه هغوی الله جل جلاله جسم بولي تعالى الله عن ذلك علوا کيبرا (وَلَا جَرَمَ) خُخه مرادله جوهر خُخه دلته هر ممکن چي قائم بذاته وي په دي قرينه چي په مقابل کي دعرض راغلی ده او داجوهر له وجهي دامکان او حدوئه محل وي لپاره دعوارضو او حوادثو، الله جل جلاله مزه ده لدې خُخه چي محل دعوارضو او حوادثو دي سي په دي قول کي رد ده پر کراميه و باندي خُخه هغوی اطلاق کوي پر الله جل جلاله باندي دجوهر

(وَلَا هَرَضَ) خُخه عرض هغه ممکن ده چي قائم بالفیر وي محتاج وي په وجود کي وپوه محل ته چي په هغه پوري ودریږي لکه رنگونه مقادير حرکات

سكنات خوندونه بويونه او الله منزده ده لدې چې احتياج دي پيدا كړي ومحل ته ځكه دا له علامو د حدوث او امكان څخه الله جل جلاله نه حادث ده او نه ممكن

(وَلَا حُدَّ لَهُ) حد دوي معناوي لري كله اراده كېږي په حد سره تعريف د ماهيت په ذاتياتو دهغه په دې معني حد نسته الله تعالى لره ځكه الله تعالى فرد ده اجزاي نه لري نو مطلب داسو چې الله جل جلاله مركب نده له جنس او فصل څخه چې تعريف يه وكړل سي په ذاتياتو سره. ډير ښه ده قول دامام ابومنصور الماتريدي دى مبارك وايي كه څوك پوښتنه وكړي له الله جل جلاله څخه په ماهو سره نوموړ واپو سائل ته كه ستا اراده ري دا چې دالله جل جلاله نوم څه ده نو نوم خويي الله ده او كه ستا اراده وي دا چې صفت دالله تعالى څه ده نو صفت دالله تعالى خو داده چې الله جل جلاله بصير سمیع ده او كه ستا اراده وي چې فعل دالله تعالى څه ده نو فعل دالله تعالى خو داده چې پيدا كړى دي الله جل جلاله تول مخلوقات او كه ستا اراده وي چې ماهيت دده څه ده نو موږ واپو چې الله تعالى پورته ده له جنس څخه . او كه اراده كېږي په حد سره نهايه ديوشي په دې معني حد نسته الله تعالى لره ځكه نهايه له خواصو د اجسامو څخه ده او الله جل جلاله منزده ده له جسميت څخه نو منزده ده له خواصو د جسميت څخه هم .

(وَلَا ضِدَّ لَهُ) يعني دابد لپاره دده په وړاندې كوم ممانع او منازع جگړه كونكى نسته

(وَلَا نِدَّ لَهُ) يعني نه مشابهه سته الله تعالى لره او نه شريك سته (فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (٢٢) البقرة يعني مه گرځوئ له الله تعالى سره شريكان

(وَلَا مِثْلَ لَهُ) مماثلة اشتراك ته په نوعه كي ويل كېږي يعني شريك نسته الله

جل جلاله لره په نوعه کي ځکه الله تعالى لره نوعه نسته لکه څنگه چي
جنس نسته دلره

خلاصه ددې پورته عبارت داسوه چي الله جل جلاله موجود ده قائم ده
بنفسه نه جسم ده نه جوهر ده نه عرض ده نه محدود ده نه مثل سته دلره
نه شریک او نظیر ، عالم ټول اعراض او اجسام او جواهر دي نو نه الله تعالى
مشابه ده له یوشي سره او نه یوشی مشابه ده الله تعالى سره

وَلَهُ يَدٌ وَوَجْهٌ وَنَفْسٌ كَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ لَمَّا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ مِنْ ذِكْرِ الرَّجُلِ وَالْيَدِ وَالنَّفْسِ فَهُوَ لَهُ صِفَاتٌ بِلَا كَيْفٍ

الله جل جلاله لره صفت د يد او وجه او نفس سته لکه جي ذکر کړي دي الله تعالی په قران کي نو هغه جي ذکر کړي دي الله جل جلاله په قران لکه وجه يد نفس نو هغه صفات دي دلره بلا کيفه

تشریح

(وَلَهُ يَدٌ) يعني الله تعالی لره صفت د يد سته لکه په دي په دي قول کي دالله تعالی (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) الفتح) يعني دالله جل جلاله لاس د دوی تر لاسو پورته ده.

(وَوَجْهٌ) يعني الله تعالی لره صفت د وجه سته لکه په دي اية مبارکه کي (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ) القصص) يعني هرشي هلاکيږي خو دالله تعالی ذات به باقي اوباته وي

(وَنَفْسٌ) يعني الله تعالی لره نفس سته لکه په دي قول کي دالله تعالی (تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ) المائدة يعني ته علم لري پر هغه جي زما په نفس کي دي اوزه علم نه لرم پر هغه جي ستا په نفس (ذات) کي دي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالی وايي هغه خبره جي بعضي خلک يې کوي په باره کي ددې آيت جي اطلاق دنفس پر الله جل جلاله باندې په دي ايت کي دمشاکله په وجه سوی ده يعني مخکي ذکر دنفس سوی ده دهغه دمناسبت په وجه يې اطلاق پر الله تعالی باندې وسو صبي نده خکه اطلاق دنفس پر الله تعالی باندې سوی ده په حديث کي بېله دي جي هلته دي بل نفس ذکر سوی وي په مقابل کي دده

دنفس داشتقاق تحقيق

بيا ورسته دى ذكر كوي چي دنفس په اړه تحقيق داده چي نفس كه دماخذ په اعتبار سره له نفس په فتحه دفاء څخه وو بيا يې اطلاق پر الله تعالى باندې صحتي نده او كه دنفيس څخه وو بيا يې اطلاق پر الله جل جلاله باندې صحتي ده ځكه الله تعالى تر ټولو موجوداتو نفيس او عزتمند ذات ده (فَهْوُ لَهُ صِفَاتٌ بِأَكْيَفٍ) يعني هغه چي الله تعالى ذكر كړي ده په قران كې چي يد وجه نفس دې نوهغه صفات دې الله تعالى لره خو له متشابهاتو څخه دې موږ نه پوهيږو په حقيقت او كيفيت ددې صفاتو نو سپارو علم ددې والله تعالى ته سره له دې چي موږ بيانوو پاكې دالله تعالى له دې چي داسي لاس مخ نفس ولري لكه زموږ

وَلَا يُقَالُ إِنَّ يَدَهُ قَدْرَتُهُ أَوْ نَعْمَتُهُ لِأَنَّ فِيهِ إِبْطَالُ الصِّفَةِ وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ الْقَدَرِ وَالْإِعْتِزَالِ
وَلَكِنْ يَدُهُ صِفَتُهُ بِالْكَافِ وَغَضَبُهُ وَوَضَلُهُ صِفَتَانِ مِنْ صِفَاتِ اللَّهِ تَعَالَى بِالْكَافِ

او څوڪ دې داسي نعوامه چې د الله تعالى قدرت د الله تعالى ده او يا نعمت
څكه دې كې ابطال دصفت ده او دا ابطال دصفت قول دقدره و او معتزله و
ده بلكه يد دالله تعالى صفت ده بلاكيف او غضب دالله تعالى اورضاء دده
دوه صفته دي له صفاتو دده بلاكيف

تشریح

(وَلَا يُقَالُ إِنَّ يَدَهُ قَدْرَتُهُ أَوْ نَعْمَتُهُ لِأَنَّ فِيهِ إِبْطَالُ الصِّفَةِ) يعني څوڪ دې داسي نه
وايي د تاويل په توگه چې مراد له يد څخه قدرت دالله تعالى ده په دې وجه
چې قدرت غالبابه لاس سره ثابتېږي او يا مراد ځني نعمت ده په دې وجه چې
افاضه د نعمت غالبابه لاس سره وي ځكه په تاويل كې ابطال دصفت راځي
هغه چې الله تعالى توصيف كړى د خپل خان په هغه سره ځكه چې الله تعالى
هركله ذكر كو يد او ذكرې نه كو قدرت او يا نعمت نو دا ښكاره خبر ده چې
مراد له يد څخه بله معنى ده غير له قدرت او نعمت څخه نو ښه خبر موږ
لره داده چې ساكت سو له تاويل څخه او وسپارو مراد ددې لفظ وعلم ته
دالله تعالى همدارنگه مناسب ده وموږ ته دا چې تاويل ونكړو د وجه په ذات
سره او دعين په بصر سره او داستواء په استيلاء سره بلكه تفويض وكړو د
مراد ددې الفاظو وعلم ته دالله جل جلاله .

(وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ الْقَدَرِ وَالْإِعْتِزَالِ) يعني دغه باطلول دصفت قول او مسلک دقدره
و او معتزله وده ځكه دوى توهم كوي چې په اثبات كې دصفاتو تعدد دقدماء
لازمېږي ليكن د دوى دغه خبره باطله ده ځكه مغكي تېر سو چې صفات دالله
تعالى نه عين ذات دي اونه غېردي نو تعدد دقدماء نه لازمېږي

اهل القدر هغه خلک دي جي انکار کوي له تقديره او وايي جي خالق دافعالو دبنڊگانو الله تعالى نده بلکه خپله بندگان دي او معتزله يو ښاخ ده له دوی څخه حديث کي راځي جي قدره مجوسيان ددي امة دي ځکه لکه څنگه جي مجوسيان خدايان دوه بولي يوخالق دخبر جي دوی ورته يزدان وايي او بل خالق دشر جي دوی ورته اهرمن وايي همداسي قدره وايي جي خالق دافعالو دبنڊگانو خپله بندگان دي او خالق ددي نورو شيانو الله تعالى ده

(وَلَكِنْ يَدُهُ صَفَتْهٖ بِلَا كَيْفٍ) يعني موږ عاجزه يو له ادراکه دكيفية اوڅرنګوالي ددي صفت لکه څنگه جي عاجزه يو له ادراکه دكيفية دنورو صفاتو دالله جل جلاله او څنگه به ورسپري هغه فهم جي ناقص اوحدث ده ودرک ته دصفاتو دهغه ذات جي واجب الوجود ده نه بدايه لري او نه هم نهايه نو زموږ اقرار په عجز سره او سپارل دمراد په دي صفت سره وعلم قديم ته دالله جل جلاله جي ابدي اوازلي ده هغه پاي درجه د ادراک زموږ ده په دي باب کي

فخر الاسلام علي البزدوی ويلي دي په اصول الفقه کي جي اثبات ديد اووجه والله جل جلاله ته حق ده زموږ په نبز او دا معلوم دي په اصل کي په وصف سره بيا متشابه دي اوروانده باطلول داصل په سبب دعجزله پېژندلو دكيفية دوصف

په متشابه کي دوه مذهبه.

پوه سه جي دغه ترک دتاويل په متشابه کي مذهب ده دامام اعظم رحمه الله تعالى او دامذهب ده ددېرو صحابه وو اوتابعينو او متقدمينو علماو نو د دوی په نهزوقف په دي ایه مبارکه کي (وَمَا يَظْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا) هر لفظ دالله باندې کيږي او والراسخون في العلم الخ مستقله جمله بولي او بعضي علماء والراسخون في العلم عطف

کوي پر لفظ دالله باندې او يقولون الخ مستقلة جمله بولې والله اعلم
 (وَغَضِبَهُ وَرَضَاهُ صِفَتَانِ مِنْ صِفَاتِ اللَّهِ تَعَالَى بِإِلَاقَةِ) يعني غضب اورضاء دوه
 صفتنه دي له صفتو دالله جل جلاله لکه جي ذکر سوي دي په قران کي
 (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ) (البينة) (وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ) الفتح) ځکه دا آيتونه دلالت
 کوي پر دي جي الله جل جلاله متصف ده په رضاء اوغضب سره ليکن موږ
 نه پوهيږو په کيفيه ددي صفتو ځکه رضاء اوغضب دالله تعال له متشابهاتو
 څخه دي او مشابه ندي له هغه غضب اورضاء سره جي زموږ له صفتو
 څخه دي او نه هم موږ تاويل کوو دغضب په اراده دانتقام او درضاء په
 اراده دانعام سره

خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَشْيَاءَ لَا مِنْ شَيْءٍ وَكَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَالِمًا فِي الْأَزَلِ بِالْأَشْيَاءِ قَبْلَ
كَوْنِهَا وَهُوَ الَّذِي قَدَرَ الْأَشْيَاءَ وَقَضَاهَا

پیدا کړي دي الله جل جلاله ټول شيان بېله کوم شي څخه او وو الله جل
جلاله عالم په ازل کي پر ټولوشيانو مخکي د دوی تر پیدانښت او الله جل
جلاله هغه ذات ده چي دټولو شيانو تقدیر او فیصله یې کړي ده

تشریح

(خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَشْيَاءَ لَا مِنْ شَيْءٍ) یعنی الله جل جلاله پیدا کونکی ده دټولو
شیانونه اسمانونه دي اوکه مخکه اوکه هغه چي په اسمانو اومخکي کي دي
او یا په مابین کي داسمان او مخکي که ذوات دي اوکه حالات بېله داسي
مادي څخه چي هغه ماده دي د دوی تر پیدانښت مخکي وي نو الله جل جلاله
مخترع ده داسمانو اومخکي لکه چي فرمایي (فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) فاطر
یعني الله پیدا کونکی ده داسمانو اومخکي بېله مثال سابق څخه دعبد الله بن
عباس رضي الله تعالی عنهما څخه منقول دي چي زه نه پوهیدم په معنی
دفاطر السموات والارض ترهغه وخته پوري چي ماته دوه کسان صحرايان
راغلو او دهغو ترمنځ دعوه وه په څاه کي نویوه وویل افطرتها یعنی په لومړي
خل دغه څاه ما کښلی ده

اوداچي الله تعالی ځيني شيان له مادي څخه پیدا کړي دا ټکر نده له دي خبري
سره ځکه د هغو مادو اصلي ماده هم بېرته الله جل جلاله بېله کوم شي
څخه پیدا کړي ده چي هېڅ شی هم نه وو نوهرشی دالله تعالی تر تخلیق لاندې
ده لکه فرمایي (اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ) (الزمر) یعنی الله تعالی پیدا کونکی ده
دټولوشيانو

(وَكَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَالِمًا فِي الْأَزَلِ بِالْأَشْيَاءِ) یعنی الله جل جلاله عالم وو
پر ټولوشيانو باندي مخکي تر پيدا کولو د دوی ځکه دغه شيان ټول محدث

نوي پيدا سوڊي په تخليق او تڪوين سره دالله جل جلاله او چاره نسته هغه چا لره جي فاعل وي د داسي مضبوطو افعالو جي هغه مشتمل هم وي پر داسي عجائبو او ډيرو حڪمتو او غټو نفعو باندې جي عقل ورته حيرانڀري له علم څخه پر دوى باندې مخکې ترايجاد ددوى لکه جي فرما يي الله تعالى (وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا) (الاحزاب) يعني الله جل جلاله په ازل کي لا پر هرشي علم درلود.

(وَهُوَ الَّذِي قَدَرُ الْأَشْيَاءِ وَقَضَاهَا) داجمله تحليل ده لپار د مخکنى جملي او واو په دي قول کي وهولپاره دحال ده يعني څنکه به الله جل جلاله عالم نوي پر شيانو باندې په ازل کي حال داده جي الله تعالى هغه ذات ده جي تقدير او فيصله يې کړي دشيانو تقدير او فيصله دپوشي مخکې وي تروجود دهغه او دا دواړه ببله علم څخه ممکن ندي

وَلَا يَكُونُ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ شَيْءٌ إِلَّا بِمَشِئَتِهِ وَعَلَيْهِ وَقَضَائِهِ وَقَدْرُهُ وَكُتِبَ فِي
اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ وَلَكِنْ كُتِبَ بِالْوَصْفِ لَا بِالْحُكْمِ

او نه موجودي پي په دنيا کي او نه په اخره کي يوشي مکر په اراده دالله تعالى او
علم اوقضاء او تقدير دده او په ليکلو سره دده په لوح محفوظ کي خو هغه
پي په خپل وصف سره ليکلی نه امر سره

تشریح

(وَلَا يَكُونُ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ شَيْءٌ إِلَّا بِمَشِئَتِهِ) يعني نسته يوشي له جواهر و
او اعراضو څخه په دنيا کي او په اخره کي مکر هغه په اراده دالله تعالى او
مشيئة دده ده

(وَعَلَيْهِ وَقَضَائِهِ وَقَدْرُهُ) يعني په علم دده او په فيصله دده او په تقدير دده جي
څنگه پي تقدير کړی وي دهغه

(وَكُتِبَ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ) يعني په ليکلو دده په لوح محفوظ کي حديث کي
راځي اول هغه شي جي الله تعالى پيدا کي هغه قلم وو نوبيا هغه ته الله جل
جلاله وويل وليکه قلم وويل څه وليکم يارب الله جل جلاله ورته وفرمايل
تول هغه څه وليکه جي دقيامت تر ورځي پوري به وي

(وَلَكِنْ كُتِبَ بِالْوَصْفِ لَا بِالْحُكْمِ) يعني ليکلی ده الله جل جلاله په لوح
محفوظ کي هرشي په اوصافوسره په طريق د اخبار نه په امر سره مثلا لیکل
سوي دي جي زيد به مؤمن وي په خپل اختيار سره او عمرو به کافروي په
خپل اختيارسره داسي ندي لیکل سوی جي زيد دي ايمان راوړي او عمرو دي
کفر وکړي ځکه که دارنگه وي نوبيا خوزيد مجبورسو پر ايمان راوړلو باندي
او عمرو پر کفر باندي. دارنگه مثلا لیکل سوي دي جي فلانکي شي به دونه
قدر دروند وي او داسي ندي لیکل سوي دونه قدر دي دروند سي ځکه که

داسي سڀ نوشيان به ٽول موجود سڀ ۾ دغه وخت کي خڪه تصور نسي
 کيداي ددي جي مخالفت دي وکري مخلوق له امره دخالق
 ۾ دي قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى رد ده ۾ جبريه و باندي خڪه دوي
 واپي جي بند کان مجبوره دي ۾ خپلو افعالو باندي هيڄ دخل نه لري ۾
 ايجاد کي دافعالو خپلو نه ۾ طريقه دتخليق اونه ۾ طريق دڪسب او حرڪات
 دبندگاني دي لکه حرڪات دجماداتو اختيار نسته دوي لره

وَالْقَضَاءُ وَالْقُدْرُ وَالْمَشِيئَةُ صِفَاتُهُ فِي الْأَزَلِ بِلَا كَيْفٍ

اوقضاء اوقدر اومشيئة دالله تعالى ازلي صفتونه دي بلاكيف يعني بيله
خرنگوالي

تشریح

(وَالْقَضَاءُ وَالْقُدْرُ وَالْمَشِيئَةُ) دقضاء اوقدر ترمنخ فرق په اجمال او تفصيل سره
ده خكه قضاء فيصله ده دالله جل جلاله په نظام دتولو موجوداتو پر يو
خاص ترتيب باندي په طريقه داجمال په لوح محفوظ كي اوقدر تعلق
دارادي دالله تعالى ده په مخلوقاتو پوري په طريقه دتفصيل په وختو كي
دوجود ددوی او خيني علماء ددي خبري بالعكس قول كوي

معتزله وايي چي افعال دبندگانو دالله جل جلاله په فيصله اوقضاء سره ندي
خكه كه افعال دبندگانو دالله تعالى په قضاء سره وي كفر خو داخل ده په
افعالو كي نوبيا خو به راضي كيدل په كفر واجب واي خكه رضاء بالقضاء
خو واجب ده او داسي نده بلكه رضاء په كفر سره كفرده جواب ددي داده
چي دلته دوه شيان دي يو قضاء ده او بل مقضى يعني هغه شى چي پر هغه
قضاء اوفيصله سوي وي كفر مقضى ده دي باندي راضي كيدل واجب ندي
بلكه راضي كيدل په قضاء واجب دي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى ددي مسنلي ښه وضاحت كړي ده دى مبارك
وايي چي كفر دوه نسبت لري اول نسبت يې الله تعالى ته كيږي په دي معنى چي
الله تعالى دخپل حكمت پر مقتضى كفر پېداكړي ده ځوك ورباندي اعتراض
نسي كولاى خكه چي الله جل جلاله مالك ده دتولو شېانو او مالك په خپل
ملك هرتصرف چي دده خوښ سي كولاى سي اودوهم نسبت دكفر وبنده ته
كيږي په دي معنى چي بنده په خپل اختيار سره كفر مختاره كو او پرينده
باندي اعتراض كيږي خكه چي الله تعالى دى منعه كړى و له كفره نو په

مختاره کولو دکفر رضاء دالله تعالى ختمېږي له ده څخه اودی مستحق گوزي

دعذاب درضاء بالكفر مسئله

بيا ملاعلي قاري رحمه الله تعالى ذکرې دې چې که څوک دخپل خان په کفر راضي سو داکافرده په اتفاق سره دعلماء او که څوک راضي سي په کفر دبل چا نو په کفر کې دده اختلاف دمشانخو سته بعضي علماء وايي چې راضي کيدل په کفر دبل چا کفر ده خو ليکن صحي خبره داده چې راضي کيدل په کفر دبل چا کفر نده

امام اعظم رحمه الله تعالى په تکرار سره ذکر کړه اراده ددې لپاره چې ښه تثبيت وکړل سي ددې خبرې چې اراده دالله جل جلاله قديم صفت ده او بل لپاره د ترديد د مذهب دکراميه و اوبعضي معتزله و ځکه دوی وايي چې اراده حادث صفت ده او دجمهور معتزله رايه داده چې شر لکه کفر او نور قبيح اعمال په اراده سره دالله تعالى ندي مخي ذکر سو بطلان ددې قول په تشریح کې ددې قول والقدر خبره وشړه

(صِفَاتِهِ فِي الْأَزَلِ بِلَا كَيْفٍ) يعني قضاء قدر مشيئة دالله تعالى ازلي صفتونه دي ثابت دي په کتاب سنة اجماع سره ليکن له متشابهاتو څخه دي علم نه لري په تاويل ددې صفاتو بغير له الله جل جلاله څخه نو عقل لره لار نسته ودرک ته دكيفية ددې صفاتو

بعضي علماو په دې مقام کې دپره ښه تشریح ذکر کړي هغه داده چې امتحان دالله تعالى دخپلو بندگانو دوه قسمه ده يو هغه بندگان دالله تعالى دې چې علم لري او دلا زياتو معلوماتو حاصلولو شوق لري ددې بندگانو الله جل جلاله امتحان کوي په منعه کولو سره له تاويل څخه دمتشابهاتو او بل هغه دې چې علم نه لري ددې خلکو الله تعالى امتحان کوي په دې چې امر کوي

دوى ته په طلب كولو دعلم

يعلم الله تعالى المتعدوم في حال عدمه معدوماً ويعلم انه كيف يكون إذا أوجده
ويعلم الله المتواجد في حال وجوده موجوداً ويعلم انه كيف يكون فناؤه ويعلم الله
القائم في حال قيامه قائماً وإذا فقد علمه قاعداً في حال قعوده من غير ان يتغير
عليه أو يحدث له علم ولكن التغير والاختلاف يحدث عند المخلوقين .

الله جل جلاله علم لري پر معدوم شي باندي كله جي معدوم وي دعدم په
صفت اوعلم لري پردي جي دا معدوم شى به څنگه وي كه چيري پيداكړي
هغه او علم لري الله تعالى پرموجود باندي په حال كي د موجوديت دموجود
علم او علم لري پردي جي څنگه به وي فناءكيدل ددي موجود اوعلم لري الله
تعالى پر ولاړ باندي په حال كي دولاري دولاري علم اوجي كله كښيني نوبيا علم
لري ده باندي دناسي علم په حال كي دناسي ببله دي جي تغير دي راسي په
علم كي دالله تعالى اويانوى پيدا سي دلره علم ليكن تغير واختلاف داحوالو
په مخلوقاتو كي راځي

تشریح

(يعلم الله تعالى المتعدوم في حال عدمه معدوماً) مقصود دامام اعظم رحمه الله
تعالى له دي كلام څخه اثبات دعلم ده والله جل جلاله ته پرتولو هغو شيانو
جي واقع سوې دي او يا له دي ورسته واقع كېږي سره له دي جي تغير نه راځي
په علم كي دالله تعالى او نه په بوصفت كي له صفاتودده. يعني الله جل جلاله
بهږني او علم لري پرمعدوم باندي په حال كي دعدم دده دعدم په صفت
په دي قول كي دامام اعظم رد ده پرفلاسفه وباندي ځكه دوى وايي جي الله
تعالى علم نه لري پرهغو جزئياتو جي تغير خوري لكه ناسته ولاړه او داسي نور

(وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ إِذَا أُوجِدَ) ددي خبري توضيح داده جي ڪله يوشي
 نيسي وي في الحال خورسته پيداڪيري الله جل جلاله علم لري پر دي شي
 باندي اوس جي ڏنگه به وي جي ڪله پيدامي اوڪله يوشي نيسي وي في الحال
 اوورسته هم نه پيداڪيري خودالله جل جلاله علم سته پر دي باندي جي ڪه
 چيري واي نو داسي به واي لکه په دي قول كي دالله تعالى (وَلَوْ نَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا
 عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَالَيْتُنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) (٢٧) بَلْ بَدَا
 لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٢٨)
 الانعام) يعني ڪه ته ويني اي محمده (ڪافران) هغه وخت جي ودرول سي پر
 اور باندي نو وه به واي دوي ڪاشي زموڙ رديدي (ودنياته) اوموڙ به تڪذيب
 نه ڪولاي داياتو درب زموڙ او واي به موڙ له مؤمنانوڏخه ښڪاره سو دوي ته
 هغه جي دوي وو جي پتول ٺي مخي او ڪه دوي رد ڪرل سي دنيا ته هم به را
 وگري خامخا وهغه (ڪفر اومعاصي و) ته جي دوي منعه ڪرل سوي وو له
 هغه ڏخه او بيشڪه دوي دي له دروغچنو ڏخه

وقوف د دوي پر اور باندي موجود نده في الحال ليکن موجوديري په اخرة كي
 الله تعالى علم لري د دوي پر وقوف باندي اوس هم، اورجوع د دوي ودنيا ته
 پرمخ نه موجوديري خوبيا هم الله تعالى علم لري پر دي باندي جي ڪه چيري
 رجوع موجوده سي نو بېرته به راوگري هغه ڪفر ته جي مخي ٺي ڪوي

(وَيَعْلَمُ اللَّهُ الْمُرْجُوفِينَ حَالًا وَجَرًا) يعني الله تعالى علم لري پرموجود باندي
 په حال كي دوجود ورسته تردي جي دمعدوميت په حال كي ٺي دمعدوم په
 صفت پڙندي

(وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ فَنَازُهُ) يعني الله تعالى علم لري پر دي جي ڏنگه به وي
 فناء ڪندل دهغه ڪله جي اراده وگري دنيسي ڪولو دهغه ورسته ترهغه جي
 معلوم وو الله تعالى ته دموجوديت په وخت كي دموجود په صفت

(وَيَعْلَمُ اللَّهُ الْقَائِمُ فِي حَالِ قِيَامِهِ قَائِمًا) يعني الله تعالى علم لري پر ولاړ باندې
 دولاري په حال کي دولاري علم امام اعظم رحمه الله تعالى ولاړه په طريقه
 دتمثيل ذکر کړي ده ځکه چې الله جل جلاله دتولو احوالو په اعتبار ور باندې
 علم لري

(وَإِذَا قَدْ قَدَّ عَلَيْهِ قَاعِدًا فِي حَالِ قَمْرِهِ) يعني چې کله کښيني نو الله ورباندې
 علم لري دناسټي په حال کي دناسټي ورسته تردې چې الله تعالى معلوم وو چې
 کښيني به

(مَنْ غَيَّرَ غَيْرَهُ أَوْ يَحْدُثُ لَهُ عِلْمٌ) يعني بيله دې چې تغيردې راسي په علم کي
 دده او يادې حاصل سي دته نوی علم جي مخکي نه ووځکه علم دالله تعالى
 صفت ازليه ده مټره ده له علامودحدوث څخه جي تغير او تبديل ده او نه الله
 تعالى ته نوی علم حاصلېږي په سبب دتبديل دحالاتو دمخلوق نو علم دالله
 تعالى باقي ده له ازله تر ابدې بيله تغير او تبديل څخه

(وَلَكِنْ التَّغْيِيرُ وَالْإِخْتِلَافُ يَحْدُثُ عِنْدَ الْمَخْلُوقِينَ) يعني تغير او اختلاف داحوالو
 لکه ناسته او ولاړه حرکات اوسکنات نوي پيدا کېږي په مخلوق کي او دمخلوق
 صفات دي البته متعلقات دعلم دالله جل جلاله دي خو له تغير او تبديل
 دمتعلقاتو تغير او تبديل په علم کي د الله جل جلاله نه راځي

خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْخَلْقَ سَلِيمًا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ ثُمَّ خَاطَبَهُمْ وَأَمَرَهُمْ وَنَهَاهُمْ فَكَفَرَ
 مِنْ كُفْرٍ بِفِعْلِهِ وَإِنْكَارَهُ وَحُودَهُ الْحَقِّ بِخُذْلَانِ اللَّهِ تَعَالَى إِيَّاهُ وَأَمِنْ مِنْ آمَنَ بِفِعْلِهِ
 وَأَقْرَارِهِ وَتَصَدِيقِهِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى إِيَّاهُ وَنَصَرَتِهِ لَهُ

پیدا کړي دي الله تعالى ټول خلک سالم له کفره او ایمان څخه بیا ټي خطاب
 وکړ و دوی ته او امر ټي وکړ و دوی ته او منعه ټي کړو دوی نو کافر سو هغه
 څوک چې کافر سو په خپل فعل سره او په انکار دده له حقه څخه په خذلان
 دالله تعالى دلره او ایمان راوړی هغه چا چې ایمان ټي راوړی په خپل فعل او
 اقرار او تصدیق سره په توفیق او کومک دالله جل جلاله دلره

تشریح

(خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْخَلْقَ سَلِيمًا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ) یعنی الله جل جلاله پیدا کړي
 دي ټول انسانان او پېریان خالي له ایمان او کفر کسي څخه په دې معنی چې
 الله جل جلاله ایښی ده په هر انسان کې طاقت د ایمان راوړلو او کفر کولو
 مطلب دا چې دوی ددې قابلیت او صلاحیت لري چې ایمان راوړي او یا کفر
 وکړي خو دا انسان ده چې مختاره کوي یوه لار پر بله باندي په خپل قدرت
 کاسبه سره (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ) یعنی خدای هغه
 ذات ده چې تاسي ټي پیدا کړي یاست نو بعضي له تاسو څخه کافران دي او
 بعضي مؤمنان

(ثُمَّ خَاطَبَهُمْ وَأَمَرَهُمْ وَنَهَاهُمْ) یعنی بیا الله تعالى خطاب وکړ و دوی ته دانبياء
 عليهم السلام په ژبه هغه وخت چې دوی ټي مکلف کړل په عبادت سره او امر
 ټي کړل دوی په ایمان او اطاعة سره او منعه ټي کړل له کفره او معصية
 څخه

(فَكُفِّرْ مَنْ كَفَرَ بِفِعْلِهِ وَإِنْكَارِهِ وَهُوَ الْحَقُّ) جحود انكار ده له يوشي سره له علمه پرهغه لوجهي دعناد نو عطف نې پر انكار عطف دخاص پرعام ده يعني كافران سوهغه جي كافران سو په خپل كسب انكار جحود سره مجبور سوي سني پر كفر باندې دالله تعالى له طرفه، په دې قول كي دامام اعظم رحمه الله تعالى رد ده پر جبريه و باندې همداسي اثبات داخيار وبنده ته په كفر او ايمان كي او اشاره ده ودينه جي كفر او ايمان لازم ندي له ذات او ماهية سره بلكه عارضي دي

(مَعْلَانِ اللَّهُ تَعَالَى إِيَّاهُ) يعني دوى كافران سو په سبب ددې جي الله تعالى ونكر نصرت ددوى بلكه الله تعالى دوى او د دوى اختيار سره پريښول او دا مقتضى دعدل دالله جل جلاله ده لكه جي الله تعالى فرمايي (إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ) (٤٤) يونس

يعني بيشكه جي الله جل جلاله ظلم نكوي پر خلكو دهېڅ شي خو خپله خلك دي جي پر خپلو خانو ظلم كوي

نو دايمان پريښول او دكفر قبلول له كسبه څخه دبندكانو دي په همدې خاطر دوى مستحق كرزې دعذاب

(وَأَمِنْ مَنْ آمَنَ بِفِعْلِهِ وَأَقْرَارِهِ وَتَصْدِيقِهِ) يعني ايمان نې راوړى په خپل فعل سره او په خپل اقرار دژبې او باور دزړه سره جي دده په اختيار كي دي مجبور سوي نده پر ايمان راوړلو باندې دالله جل جلاله له طرفه

(وَتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى إِيَّاهُ وَنَصْرَتِهِ لَهُ) توفيق عبارت ده له دې څخه جي بنده مختاره كړې هغه كار جي الله جل جلاله نې فيصله او تقدير كړى وي دهغه كه خير وي او كه شر ليكن په عرف او عادت كي توفيق خاص سوي ده په خبر پورې لكه جي العاد په لغت كي مطلقې مهل ته ويل كيږي خوبيا خاص سوي ده په مهل سره وباطل ته

مطلب داده جي ايمان راوري هغه جي ايمان تي راوري ٻه سبب ددي جي موافقه سوه اراده دده له قضاء اوتقدير سره دالله جل جلاله او دا دالله تعاليٰ کرم اوفضل ده پر خپل بنده باندي لکه جي فرمايلي دي الله تعاليٰ خپل ڪتاب ڪي (إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَالنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) البقرة. يعني بيشڪه الله جل جلاله خاوند دفضل او مهرباني ده پر خلکو باندي ليکن ڊير دخلکو شڪر نه ادا ڪوي

أخرج ذُرِّيَّةَ آدَمَ مِنْ صُلْبِهِ عَلَى صُورِ الذَّرِّ لَجَعَلَهُمْ عَقْلَاءَ نَخَاطِبُهُمْ وَأَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ وَنَهَاَهُمْ عَنِ الْكُفْرِ فَأَقْرَأَهُ بِالرَّبِوبِيَّةِ فَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُمْ إِيْمَانًا فَهُمْ يُولَدُونَ عَلَى تِلْكَ الْفِطْرَةِ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ هَدَّ بَدَلَ وَغَيْرَ مَنْ آمَنَ وَصَدَّقَ فَقَدْ ثَبَتَ عَلَيْهِ وَدَاوَمَ

راونيسئل الله جل جلاله اولاد دادم عليه السلام له ملا دده پر صورت دميرنو بياني وگزرول عاقلان نو خطاب ني وگو هغوى ته او امر ني وگو هغوى ته په ايمان راوړلو او منعه ني ځو له كفره نو اقرار وگو دوى الله لره په ربوبيت اوسو دغه اقرار له دوى څخه ايمان او دوى پيدا كيږي پر دغه فطرت باندي نو كه چا كفر وكړ ورسته تر دې بس هغه بدل كړى خپل ايمان فطري او تغير ني وړ و سئى هغه ته او كه چا ايمان راوړى او تصديق ني وگو نو ثابت سو هغه پر خپل ايمان فطري باندي او دوام ني وگو هغه باندي

د اخذ الميثاق تحقيق

(أخرج ذُرِّيَّةَ آدَمَ مِنْ صُلْبِهِ عَلَى صُورِ الذَّرِّ) يعني را ونيسئل الله جل جلاله اولاد دادم عليه السلام طبقي طبقي پر هغه ترتيب جي دوى پيدا كيږي او ښكاره كيږي په دنيا كي تر اخره دزمانې له ملا دادم عليه السلام اول وار بياني له ملاكانو دزمانو او له سينو دلونو دده پر صورت دكوچنو مړ يتنو (لَجَعَلَهُمْ عَقْلَاءَ نَخَاطِبُهُمْ وَأَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ وَنَهَاَهُمْ عَنِ الْكُفْرِ فَأَقْرَأَهُ بِالرَّبِوبِيَّةِ) يعني بيا وگزرولى الله جل جلاله عقل په دې ذراتو كي او خطاب ني وكړ ودوى ته په دې قول سره اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (اها زه ستاسو رب نه يم) او امر ني كړل په ايمان راوړلو او منعه ني كړل له كفر كولو او نافرمانې كولو نو دوى تولو اقرار وگو الله جل جلاله لره په ربوبيت او خپلو خانو لره په عبوديت او بندگي سره په دې قول بلى يعني هو نه زموږ رب يې او موږ دي بند گانو يو

(فَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُمْ إِيمَانًا فَهُمْ يُولَدُونَ عَلَى تِلْكَ الْفِطْرَةِ) فطرة به لغت كي خلقه پيداينست ته ويل کيږي نامداره سو دغه ايمان په فطرة سره ځکه دوی پيدا سوې دي پر دې ايمان باندې يعني سو دغه اقرار د اولاد په ربوبيت دالله تعالى ايمان له دوی څخه نو دوی پيدا کيږي پر دغه ايمان فطري باندې لکه چې اخبار کړی ده الله تعالى لدې څخه په دې قول (فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) الروم) يعني پيداينست دالله جل جلاله هغه چې پيدا کړي دي الله تعالى خلک هغه باندې

او اخبار کړی له دې فطرت څخه نبي عليه السلام په دې قول كي (كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ وَيُمَجْسِنَانِهِ) يعني هرکوجي پيدا کيږي پر فطرت داسلام باندې خوبيايې مور اوپلار يهودي کړي دی اويانې نصراني کړي او يانې مجوسي کړي

حاصل داده چې اخستل دميثاق تينکي وعدي له اولاد څخه دادم عليه السلام په عالم ارواح كي ثابت ده په قران سره (وَإِذْ أَخَذْنَاكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى) الاعراف يعني ياد کړه هغه وخت چې پيدا کړل رب ستا له بني ادم له شاکانو د هغوی اولاد ددوی او شاهدان ئې کړل دوی پر خپلو خانو باندې او وې ويل ايا زه ستاسو رب نه يم دوی وويل هو ته زموږ رب يې

اوپه هغه حديث سره هم ثابت ده چې روايت يې کړی حاکم په مستدرک كي له ابن عباس رضي الله تعالى عنهما څخه) قال اخذ الله الميثاق من ظهر آدم عليه الصلوة والسلام بنعمان يعني بعرفة فاخرج من صلبه كل ذرية ذراها فنثرهم بين يديه كالذرثم كلمهم قبلوا وقال الست بربكم قالوا بلى) يعني ويلي دي نبي عليه السلام چې واخيسته الله تعالى تينگه وعده له شا دادم عليه السلام په نعمان كي راو نيستل له ملا دده څخه ټول هغه اولاد چې پيدا کړي دي الله

تعالی بیا ئې خواړه واره کړل په مخکې دده لکه مېړیان بیا ئې خبرې وکړې له دوی سره ښکاره او وي ويل دوی ته ايازه ستاسو رب نه يم دوی وويل هونه زموږ رب يې

معتزله اوبعضي علماء له اهل سنتو وايي چې پورته ايت له بابۀ دتمثيل څخه ده په دې معنى چې الله جل جلاله درولې دي خلکو لره دلائل پرنوحيد اوربوبيت خپل باندي گواهي ورکوي پر دې باندي د دوی عقلونه او گرزولي دي الله تعالى دا خلک داسي چې امتياز او جلا والی را وستاي سي ترمنځ دهدايع اوضلالۀ نو گواکي الله جل جلاله دوی شاهدان کړل پرخپلو خانو باندي او وي ويل دوی ته الست بربکم گواکي دوی وويل بلی

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي که دچا سره دا پوښتنه پيداسي چې په دغه ايت سره دحجت الزام څنگه ممکن ده په داسي حال کي چې زموږ دغه وعده پياد نده که هرڅومره کوشش هم وکړو؟ جواب ئې داده چې دغه وعده الله تعالى موږ ته راهبره کړي ده دامتحان په خاطر ځکه دنيا دامتحان دارده لږم ده پرموږ باندي ايمان راوړل په غيبو باندي او که زموږ ياده سي دغه وعده نو امتحان به هم ولاړسي او نه به موږ حاجت پيدا کوو تذکیر ته دانبياء عليهم السلام او داسي هم نده چې يوشی هبرسي له يو چا څخه نوبيا دي حجت ختم سي په هغه سره او ثابت دي سي عذر

دا قول دامام اعظم رحمه الله تعالى دليل ده پر دې باندي چې کوچنيان د کافرانو مؤمنان دي په ايمان فطري سره پاته سوه دا خبره چې دغه ايمان کال ده لپاره ددې چې دوی داخل سي جنت ته که مړه سي مخکې تر بلوغ او که با دي کي توقف کړی امام اعظم رحمه الله تعالى

(وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَدْ بَدَّلَ وَغَيَّرَ) يعني ڪه ڇوڪ ڪافر سو ورسته تر دغه
 وعدي جي له ده ڇڻه واخستل سوه په عالم ارواح کي نوده بدل ڪو خپل
 ايمان فطري په ڪفر کسي باندې
 (وَمَنْ آمَنَ وَصَدَّقَ فَقَدْ ثَبَّتَ عَلَيْهِ وَدَامَ) يعني هغه ڇوڪ جي ښڪاره ڪري ايمان
 په دې عالم جسماني کي او پوڄاي ڪري ايمان لساني له تصديقي قلبي سره
 په دې معنيٰ جي خوله اوزره ٺي سره موافق وي نودي ثابت سو پر خپله ڪري
 وعده باندې اودوام ٺي وڪر پر هغي باندې په سبب دهدايت دالله تعاليٰ له
 طرفه

وَلَمْ يَجْبِرْ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ عَلَى الْكُفْرِ وَلَا عَلَى الْإِيمَانِ وَلَا خَلَقَهُ مُؤْمِنًا وَلَا كَافِرًا وَلَكِنْ خَلَقَهُمْ أَشْخَاصًا وَالْإِيمَانِ وَالْكَفْرِ فَعَلِ الْعِبَادَ وَيَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ يَكْفُرُ فِي حَالِ كُفْرِهِ كَافِرًا فَإِذَا آمَنَ بَعْدَ ذَلِكَ عَلَيْهِ مُؤْمِنًا فِي حَالِ إِيْمَانِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَغَيَّرَ عَلَيْهِ وَصْفُهُ

او الله تعالى نده مجبوره ڪري هيڻوڪ له خپل مخلوق ڏجهه پر ڪفر باندې او نه پر ايمان باندې او نه الله تعالى پيدا ڪري ده داسي جي مؤمن وي او يا ڪافر بلڪه الله تعالى دوى پيدا ڪري دي اشخاص (ذوات) ايمان او ڪفر فعل دبندگانو ده او علم لري الله تعالى پر هغه ڇا جي ڪافروي په حال کي دڪفر دهغه دڪافر په صفت ڪله جي ايمان راوري ورسته تر دي بيا علم لري دباندې دموئن په حال کي دايمان دهغه ببله دي جي تغير دي راسي په علم کي دالله تعالى او په صفت کي دده

شرح

(وَلَمْ يَجْبِرْ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ عَلَى الْكُفْرِ وَلَا عَلَى الْإِيمَانِ) يعني الله تعالى نه دي پيدا ڪري ايمان او ڪفر په زده کي دبنده په طريقه دجبر او غلبي بلڪه الله تعالى پيدا ڪري دي ايمان او ڪفر په زده کي دبنده په داسي طريقه جي اختيار دبنده او ڪسب دده هم ورسره مقارن او يوڄاي وي ڇڪه مڪره او مجبور هغه ڇوڪ ده جي مجبور ڪرل سي پر يو ڪار باندې او هغه ڪار ڪوي ليڪن په زده کي نه بد بولې هغه ڪار او دلته داسي نده ڇڪه ايمان دموئن په رضا محبت اختيار سره دده دي همداسي ڪفر دڪافر .

په دي قول کي رد ده پر جبريه و باندې او اثبات ده دمذهب داهل سلتو جي بنده مختار ده په خپلو افعالو کي مجبور نده هر ڪله جي بنده مختاره ڪري ايمان او يا ڪفر نواله جل جلاله پيدا ڪوي دغه ايمان او يا ڪفر په دي بنده کي

ورسته تر اختيار دده ببله دې چې مجبور كړل سي
 (وَلَا خَلْقَهُ مُؤْمِنًا وَلَا كَافِرًا) يعني الله تعالى هيڅوك داسې نده پيدا كړي چې
 موصوف دې وي په ايمان كسې سره او يا په كفر ي كسې سره فرق ددې
 جملي او مخكنى جملي په دې كې ده چې اوله جمله افاده كوي داخبره چې
 انسانان پيدا سوي دي په ابتداء كې خالي له ايمان او كفر څخه مجبوره سوي
 ندي پر ايمان راوړلو او كفر كولو باندې ورسته تر پيدا يښت اوداجمله افاده
 كوي داخبره چې داسې نده چې انسان دي تلبس ولري له ايمان او يا كفر سره
 په وخت كې د ولادت نو په اولنۍ جمله كې مقصود ده نفى داجبار او تثبيت د
 اختيار وبنده ته او په ورستۍ جمله كې نفى ددې خبرې چې يوڅوك دي
 مطبوع او مفسطور وي پر كفر او يا ايمان باندې
 (وَلَكِنْ خَلَقَهُمْ أَشْخَاصًا) يعني بلكه الله تعالى دوى پيدا كړي دي داسې چې دوى
 كې دا استعداد او صلاحيت سته چې ايمان راوړي په خپل اختيار او اخلاص
 سره او يا كفر وكړي په دې گمان چې موږ به خلاص سو
 (وَالْإِيمَانُ وَالْكَفَرُ فَعَلُ الْعِبَادِ) يعني ايمان كفر عبادت معصيت كسب دبنندگانو
 ده په طريقه داخيار نه په طريقه داجبار او اضطرار سره
 (وَيَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ يَكْفُرُ فِي حَالِ كَفَرِهِ كَافِرًا اَخ) يعني الله تعالى علم لري پر
 كافراو پېژني نې په حال كې د كفر د كافر په صفت او بدنې ايسي لكه چې همداسې
 راغلي په يوه نسخه كې وابغضه او چې كله ايمان راوړي ورسته تر كفر نويانې
 پېژني دمومن په صفت او ورسره محبت كوي لكه په يوه نسخه كې راغلي دې واحبه
 (مَنْ غَيَّرَ أَنْ يَغْيَرَ عَلَيْهِ وَصْفَتَهُ) يعني ببله دې چې تغير دې راسي په علم كې دالله
 تعالى او په صفت كې درضاء او غضب دده په سبب دتغير داحوالو دبنده چې
 ايمان او كفر دي څكه هرمتغير حادث وي او الله تعالى پاك ده لدې چې محل
 دحوادثو دي سي

وَجَمِيعُ أَعْمَالِ الْعِبَادِ مِنَ الْحَرَكَةِ وَالسَّكُونِ كَسْبُهُمْ عَلَى الْحَقِيقَةِ وَاللَّهُ تَعَالَى خَالِقُهَا
وَهِيَ كُلُّهَا بِمَشِيئَتِهِ وَعَلَيْهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرُهُ

اوتول افعال دبندگانو لکه حرکت اوسکون کسب د دوی ده په حقیقت کي او
الله تعالی پيدا کونکی ده ددې افعالو او دا افعال دبندگانو ټول په اراده دالله
تعالی سره دي او په علم فیصله تقدیر دده سره دي

تشریح

(وَجَمِيعُ أَعْمَالِ الْعِبَادِ مِنَ الْحَرَكَةِ وَالسَّكُونِ) يعني ټول هغه افعال جي صادرېږي
له بندگانو څخه په اختيار لکه حرکت اوسکون کفر ايمان اطاعت معصيت
نه هغه افعال جي صادرېږي بېله اختياره دده لکه لوړه تنده سور وال
دخجل اوژر والی دخوف او داسي نور

(كَسْبُهُمْ عَلَى الْحَقِيقَةِ) يعني د دوی کسب ده په طريقه دحقیقت داسي نده جي
مجازا ئې دوی ته نسبت کېږي او نه هم دجبر او اکراه په طريقه دي بلکه دوی
اختیار لري په خپلو افعالو کي. داسي نده لکه معتزله جي وایي بنده خالق ده
دخپلو افعالو اختیاريه و او دوی کفر او معاصي په تقدیر دالله تعالی نه بولي
او نه هم داسي ده لکه جبریه جي وایي بیخي انسان لره اراده نسته بلکه
اعمال دانسان داسي دي لکه حرکات دجماداتو پر دواړو ډلو باندې رد کېږي
په دې قول دالله تعالی (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) څکه نسبت دعبادت
ونفسو ته دبندگانو تقاضاکوي ددې جي بندگانو لره یو نوعه داختر او قدر
سته او طلب دمعونت په دې عبادت کي په دې اعتبار ده جي بندگان مستقل
ندي په کسب کي دخپلو افعالو بېله کومک دالله تعالی په پيدا کولو دافعالو
دوی

دکسب او خلق فرق داده جي کسب هغه ده جي په هغه کي کاسب مستقل
نوي او په خلق کي خالق مستقل وي او بعضي علماء وایي جي که په ۵۶۱

سره وو هغه کسب ده او که پرته له کومې آلې پيدا کيدی هغه خلق ده او په ځينو شرحو کې راځي چې کسب تعلق دارادي دبنده اود قدرت دده تر فعل پورې مثلاً حرکت دبنده په دې اعتبار چې منسوب سي وارادي او قدرت دبنده ته نو مکسوب بلل کېږي او په دې اعتبار چې منسوب سي و قدرت اوارادي ته دالله تعالی بيا مخلوق ورته ويل کېږي. هغه افعال چې الله جل جلاله پيدا کړي وي بېله دې څخه چې له قدرت او ارادي سره دالله تعالی قدرت او اراده دبنده هم يوځای سي هغه صفات دبنده بلل کېږي اوفعل دبنده نده لکه حرکت دهغه اندامو چې بې اختياره رېږدي

اوهغه افعال چې الله تعالی پيدا کړي وي خو له قدرت سره دالله تعالی قدرت دبنده هم ملګری وي هغه دبنده لپاره فعل صفت کسب بلل کېږي لکه افعال اختياريه

(وَاللّٰهُ تَعَالٰی خَالِقُهَا) يعني الله جل جلاله پيدا کوونکی ده ددې افعالو موافق له خپلې ارادي سره دلالت کوي دې باندې دا قول دالله تعالی (اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ) الزمر (خکه فعل دبنده هم يوشی ده له شيانو څخه (وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) (الصفافات) يعني الله تعالی تاسو پيدا کړي ياست اوهغه اعمال چې تاسو ئې کوي امام نسفي رحمه الله تعالی وايي دا زموږ دليل ده پر معتزله و باندې

همداسي دلالت کوي دې باندې دا خبره چې که چيرې بنده دخپلو افعالو خالق وای نو پر ټولو باندې به ئې تفصيلي علم درلودای. حضرت علی رضي الله تعالی عنه به ويل عرفتم الله بفسخ العزائم يعني ماوېږندی الله تعالی په فسغه کولو دارادو او قصدو د بنديگانو .

معتزله دليل وايي پر خپله خبره باندې په دې سره چې که چيري الله تعالى خالق سي دافعال د بندگانو نو الله جل جلاله به موصوف سي په خوراڪ چښاک ناسته ولاړه سره او داسي نور نعوذ بالله من ذلك جواب ئې داده چې موصوف په فعل سره هغه څوک ده چې فعل په ده پوري ودرېږي نه هغه څوک چې تخليق ئې وکړي مثلاً تور والي دهغه چا صفت ده چې توروالي پوري ولاړوي نه دهغه چا چې توروالي ئې بېداکړي وي

(وَهِيَ كُلُّهَا بِمَشِيئَتِهِ وَعَلَيْهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرُهُ) يعني ټول افعال د بندگانو که خپروي که شروي که څه هم د بندگانو کسب ده خو په اراده سره دالله تعالى ترسره کېږي دده علم تعلق پوري لري دده دفيصلي او تقدير سره موافق ترسره کېږي حديث کي راځي نبي عليه السلام وايي هرشي په تقدير سره دالله تعالى ده حتی عجز (کمزوري) او کيس (هوشياري) هم دالله تعالى په تقدير دي

وَالطَّاعَاتُ كُلُّهَا كَانَتْ وَاجِبَةً بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَبِحَبْثِهِ وَبِرِضَائِهِ وَعَلَيْهِ وَمَشِيتِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ وَالْمَعَاصِي كُلُّهَا بِعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ وَمَشِيتِهِ لَا بِحَبْثِهِ وَلَا بِرِضَائِهِ وَلَا بِأَمْرِهِ

اوطاعات تول واجب دي په امر سره دالله تعالى او په خوښه دده او په رضا دده او په علم دده او په اراده دده او په فيصله دده او په تقدير سره دده اوگناوي تولي دالله تعالى په علم او په فيصله دده او په تقدير دده او په اراده سره دده دي نه په خوښه دده او نه په رضا دده او نه په امر سره دده دي

نشرح

(وَالطَّاعَاتُ كُلُّهَا كَانَتْ وَاجِبَةً بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى) يعني عبادات تول که واجب وي که مستحب که لږ وي که ډیر ثابت دي په امر دالله تعالى لکه جي فرمايي (وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ) الانفال) يعني اطاعت وکړئ دالله تعالى او دهغه درسول

(وَبِحَبْثِهِ) يعني په خوښه دالله تعالى دي لکه فرمايي (فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ) (۷۶) ال عمران) يعني بپشکه الله تعالى محبت لري له متقيانو انسانانو سره . (وَبِرِضَائِهِ) يعني په رضا سره دالله تعالى ترسره کيږي لکه وايي په حق کي دمومنانو (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) التوبة) يعني الله جل جلاله له دوی څخه راضي ده او دوی له الله تعالى څخه راضي دي

(وَعَلَيْهِ وَمَشِيتِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ) يعني دالله جل جلاله دعلم په تعلق او دده په اراده او فيصله سره ترسره کيږي او دده په هغه تقدير سره ترسره کيږي جي اول وارنې اندازه کړي وو بيايې په لوح محفوظ کي ليکلي وو او دريم وارنې په عالم کون کي ښکاره کړل او څلورم وار به الله جل جلاله پوره بدله ورکړي په عقي کي

(والمعاصي كلها بِعِلْمِهِ وقضائه وَتَقْدِيرِهِ ومشيئته) يعني گناهونه ټول که واره وي اوکه لوی دالله جل جلاله په علم فیصله تقدیر اراده سره دي ځکه که الله تعالی اراده ونکړي هېڅکله به واقع نسي

(لَا يُحِبُّهُ) يعني گناوي دالله جل جلاله په محبت سره ندي چې الله تعالی ورسره محبت ولري لکه چې فرمايي (فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ) (۳۲) ال عمران. يعني بېشکه الله تعالی محبت نلري له کافرانو سره

(وَلَا يَرْضَاهُ) يعني معاصي په رضاء سره دالله تعالی ندي بلکه الله جل جلاله ناراضه کېږي په گناه سره لکه چې وايي الله تعالی (وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ) الزمر يعني الله تعالی راضي نده په کفر دخپلو بندگانو

(وَلَا بِأَمْرِهِ) يعني گناوي په امر سره دالله تعالی ندي لکه چې فرمايي (قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ) الاعراف. يعني ورته ووايه اي محمده چې بېشکه الله جل جلاله امر نکوي په بدو کارو سره

امام اعظم رحمه الله تعالی په کتاب الوصية کې وايي موږ اقرار کوو په دې سره چې اعمال درې قسمه دي ۱ فريضة يعني فرائض که عملي فرض وي اوکه اعتقادي او عملي دواړه ۲ فضيلة يعني سنت نفل مستحب ۳ معصية يعني حرام مکروه) اول قسم چې فرائض دي په امر اراده محبت رضاء تقدير تخليق قضاء حکم علم توفيق سره دالله تعالی دي او په کتابه دده سره په لوح محفوظ کې او دوهم قسم په امر قطعي سره دالله تعالی ندي ليکن په اراده محبت قضاء رضاء تقدير علم توفيق تخليق سره دالله تعالی دي او په کتابه سره دده په لوح محفوظ کې او دريم قسم په امر دالله تعالی ندي خو په اراده دالله تعالی دي خو نه په محبت دده په قضاء دالله تعالی دي خو نه په رضاء دده سره په تقدير تخليق سره دالله تعالی دي خو نه په توفيق سره دده بلکه په خذلان سره دالله تعالی دي په علم سره دالله جل جلاله دي

همداسي په كتابه سره دده په لوح محفوظ كې

مطلب دا چې هغه نيك اعمال چې دنيا كې دمدحي اوستايلو وړ وي او په اخرت كې ثواب وړ باندي مرتب وي هغه دالله تعالى په رضا اراده قضاء سره دي او هغه قبيح اعمال چې په دنيا كې دذم وړوي او په اخرت كې نې فاعل مستحق گرزې دعذاب هغه په رضا د الله جل جلاله سره ندي نو اراده قضاء تقدير دتولو سره تعلق لري او رضا محبت امر يوازي دنيكو اعمالو سره تعلق لري

وَالْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كُلُّهُمْ مِنْزَهُونَ عَنِ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ وَالْكَفْرِ وَالْقَبَاحِ
وَقَدْ كَانَتْ مِنْهُمْ زَلَاتٌ وَخَطَايَا

او انبياء عليهم السلام ٽول پاڪ دي له ورو اوغٽو گناوو ڇڏه او له كفره او
له بدو ڇڏه او وو له ڇينو د دوى ڇڏه زلات او خطايا

دانبياء عليهم السلام دعصمت مسئله

په شرح العقائد کي راڻي جي انبياء عليهم السلام ٽول له درواغ ويلو ڇڏه
پاڪ دي په خاصه توڳه بيا په هغه امورو کي جي هغه دشرعت داحكامو
دتبليغ او دامت دلارڻسوني سره تعلق لري . له قصدا درواغ ويلو ڇڏه خو په
اتفاق دٽول امت معصوم دي اوله سهوا درواغ ويلو ڇڏه هم په نزد د ڊيرو
معصوم دي

دامسئله جي نبيان له ٽولو گناوو ڇڏه پاڪ دي يوڅه تفصيل لري هغه
دامي جي دٽول امت په اتفاق سره له كفره ڇڏه معصوم دي مخکي تر نبوت
اوهم ورسته تر نبوت او دجمهور اهل السنة والجماعة په نبز له هغه ڪبانرو
گناوو ڇڏه هم معصوم دي جي په قصد سره وي البته په دې کي اختلاف
سته دحشوبه (يوه ڊله ده) اوسهوا گناه ڪبيره جي ده جمهور قول کوي په
جواز ددې او صفانروڊي گناوي قصدا بيا په نبز دجمهور علما وو ڪيداسي
خو په دې کي اختلاف دجبانې او دده داتباعو سته

او په سهوه سره دصغيري ارتڪاب جانزده په اتفاق بغير له هني صغيري جي
دمرتڪب پر سهڪوالي دلالت کوي لکه هوي گوله دودى غلاڪول او يا دپوي
داني او دوو دانو په انداز په ٽول او ترازو کي ڄم ڪول خو دمحققينو په نبز
داتول په دي شرط جي که چيري دوى اگاه ڪرل سي نو دستي ٺپ پريڊي يعني
په سهوه سره وي

داتول تفصيل دهغه څه په اړه ده چې ورسته تر وحي وي اومخکي تر وحي داسي څه نسته چې ده کيږي پر نه کولو اونه ارتکاب باندي دلالت وکړي البته په دې کي اختلاف دمعتزله وسته ځکه دوی وايي چې له نبي څخه مخکي ترنبوت او ورسته ترنبوت دهیڅ ډول گناه ارتکاب ممکن نده که صغیره وي اوکه کبیره خو معتزله خپله دخان ساتلو په خاطر دکفر ښکاره کول هم جائز بولي

هغه شيان چې له انبياء عليهم السلام څخه په صحيح طرورقوسره نقل سوي دي اوپه ظاهره کذب اويا معصيت معلومېږي هغه بايد تر کومه حده چې ممکن وي له ظاهر څخه واورول سي اويا پر ترک داوولی باندي حمل سي اويا تر وحي مخکي وبلل سي

ابن همام رحمه الله تعالى وايي چې دجمهوراهل السنة والجماعة په نبز نبیان له کبانرو څخه معصوم دي خو له هغه صغانرو څخه چې سهوا وي اويا خطاء معصوم ندي او له اهل السنة والجماعة څخه ځيني علماء داسي هم دي چې سهوا ئې هم منعه بولي ليکن صحيح رايه داده چې سهوا ممکن ده . خلاصه داسوه چې په ټول اهل السنة والجماعة کي هيڅوک داسي نسته چې ددې قائل وي چې انبياء عليهم السلام په قصد سره ديو منع سوي عمل ارتکاب کوي البته په سهوه اوخطاء سره کېدايږي هغه ته زلة وايي (والأنبياء عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كُلُّهُمْ) يعني انبياء عليهم السلام ټول که هغه مشهور نبیان دي اوکه نور چې اول ئې ادم عليه السلام ده او اخر ئې نبي عليه السلام ده

دني عليه السلام څخه په باره کي دشمار دانبياء عليهم السلام پوښتنه وسوه نې عليه السلام ورته وويل يو لک څلورويښت زده دي په بل روايت کي دي

دوه لکه څلورويښت زره دي ليکن بهتره داده جي پريو معين عدد باندې

اقتصارونسي

(منزهون عَنِ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ وَالْكَفْرِ) يعني پاک اومعصوم دي له ورو گناوو څخه او له لويو گناوو څخه همداسي معصوم دي له کفره څخه تخصيص دکفر نې په دې خاطر وکړ چې په ټولو غټو گناوو کې غټه اولويه گناه کفر ده چې بيخي بخښل کېږي نه لکه الله تعالى فرمايې (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ) النساء

يعني بېشکه الله جل جلاله نه بخښي دا چې شريک ونيول سي له دسره او بخښي هغه گناوي چې کښته دي ترشرک هغه چا لره چې اراده نې وکړي دبځښي هغه لره

(والقبايح) يعني پاک دي له قبايحو او بدو کارو څخه په يوه نسخه کې دلته لفظ دفواحش راغلی ده فواحش خاص دي ترکبانرو څکه فواحش يو څو مخصوصي گناوي دي لکه قتل غلا زنا لواطت پړاکو ښځو ته مت ويل سحر په جهاد کې له ميدان څخه تېښته کول چوغلي کول دسود مال خورل ديتيم مال خورل ظلم کول په مخکه کې شر او فساد خپرول

دکبانرو گناه عدد

۸

سعيد ابن جبير رضي الله تعالى عنه وايي يوسري پوښتنه وکړه له عبد الله ابن عباس رضي الله تعالى عنهما ددې چې کبانر يعني غټي گناوي څو دي ابا اوه^(۷) دي هغه مبارک ورته وويل تر اوه سوه^(۷۰۰) پوري دي خو په استغفار سره گناه کېږه نه پاته کېږي اوصغيره بها په هميشه توب سره صغيره نه پاته کېږي بلکه په لويه گناه بدلېږي

دگناه کبیری تعریف

دگناه کبیری په تعریف کې دعلماء اختلاف سته ابن سرین رضي الله تعالى عنه وايي هره گناه چې الله جل جلاله منع ځني کړي وي هغه کبیره گناه ده جس بن بصري سعيد بن جبیر اوضحاک او داسې نور علماء وايي چې هره گناه چې په قران کې دوعید سره ذکر سوي وي (يعني پرکولوې وعده دعذاب کړل سوي وي) هغه گناه کبیره ده ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي دا قول اظهر

ده

(وَقَدْ كَانَتْ مِنْهُمْ زَلَاتٌ وَخَطَايَا) د زلة او خطا ترمنځ نسبت د عموم خصوص مطلق ده هره خطا زلة ده او هر زلة خطا نده ځکه زلة کله په خطا سره کله په هیره سره کله په سهوه سره کله په ترک سره د اولي او افضل وي يعني له دوی څخه یوڅه زلات (کوتهایانې) سوي دي لکه خوراک دادم عليه السلام له ممنوعه درختي څخه په هیره سره اویا په دې وجه چې عمل ئې په عزیمت نه وکړ بلکه په رخصت ئې عمل وکړ په دې گمان ښايي مراد دالله تعالى له درختي څخه دغه معینه درخته وي نه ټول جنس ددې درختي .

مثال دخطای لکه وژل دموسی علیه السلام دیوقبطي سړي په لاس سره ځکه دد مبارک قصد نه وو د وژلو دهغه بلکه دد قصد دفعه دضرر وه له اسراښلي څخه نو وهل قصدا وو او وژل خطاء .

وَيُحَمَّدُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نَبِيَّهُ وَعَبْدَهُ وَرَسُولَهُ وَصَفِيَّهُ وَنَقِيَّهُ وَلَمْ يَعْبُدِ الصَّمَّ وَلَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ تَعَالَى طَرَفَةً عَنِ قَطْ وَلَمْ يَرْتَكِبْ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً قَطْ

او محمد عليه الصلوة والسلام دالله جل جلاله ني ده او بنده دده اورسول دده او غوره او مختاره دده او نه ني ده كړي هيڅكله عبادت دبت اونه ني شريك نيولی له الله تعالى سره دسترگو درپ په اندازه هيڅكله اونه مرتكب سوي د وري اويآ لويي گناه هيڅكله

دني عليه السلام دنسب سلسله

(وَيُحَمَّدُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) يعني محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصي بن كلاب بن مرة بن كعب بن لؤي بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان

تردغه خايه دني عليه السلام دنسب په سلسله كي اختلاف نسته خكه دني عليه السلام څخه بعضي روايات همداسي رانقل سوي دي

او دني عليه السلام دنسب سلسله له عدنان څخه بياتر ادم عليه السلام پوري په ځينو كتابو كي دسيرة په همدې ډول ذكر سوي ده عدنان بن ادين ادين بن مقوم بن ناحور بن تيرج بن يعرب بن يشجب بن نابت بن اسماعيل بن ابراهيم الخليل صلى الله عليه وسلم بن ازر بن ناحور بن ساروح بن راغو بن فالخ بن عيبر بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام بن لامك بن متوشلخ بن اخنوخ وهو ادريس صلى الله عليه وسلم بن يرد بن مهلاييل بن قهنان بن يانش بن شيث بن ادم صلى الله عليه وسلم

(نبيه) يعني ني دالله جل جلاله ده په ځينو نسخو كي داسي دي وحييه وعنده په حديث كي راځي ني عليه السلام وفرمايل زه حبيب دالله تعالى يم او زما

سره به بي بيرغ دحمد په ورځ دقيامت اوتردې بيرغ لاندې به ادم عليه السلام وي

(وَعَبْدَهُ) په دې لفظ كې دوي فاندې دې يو تشريف دني عليه السلام په وصف دعبودية سره لكه چې يوشاعر وايي

لَا تَدْعُنِي إِلَّا بِمَا عَبْدُهَا.....فَانَهُ وَاللّٰهُ أَشْرَفُ أَسْمَانِي

يعني ماته يوازي په اي بنده سره يرغ كوه خكه زه قسم كوم په الله تعالى چې زماپه تولونومانو كې همدا اشرف نوم ده

دوهم سائل دامت دني عليه السلام له مبالغې څخه په مدحه كې دده لكه چې فرمايي خپله نبي عليه السلام (لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَبَ النَّصَارَى ابْنَ مَرْثَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ) يعني مبالغه مه كوي په مدحه كې زما لكه نصاراو چې به كوله په حق كې دعيسى عليه السلام خكه زه بنده يم نو تاسو وواياست چې بنده دالله تعالى ده او رسول دهغه ده

(وَرَسُولُهُ) په تقديم كې دنبوت پر رساله اشاره ده ودېته چې نبوت مخكې ده پر رساله خكه نبوت له وخت څخه دولادة لا وو همداسي په تقديم كې دعبودية پر رساله باندي

(وَصَفِيهِ) يعني غوره اومختاره دالله تعالى حديث كې راځي نبي عليه السلام فرمايي (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةِ وَاصْطَفَى هَاشِمًا مِنْ قُرَيْشٍ وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ) يعني الله جل جلاله مختاره كړو كنانة له اولاد څخه داسماعيل عليه السلام او مختاره نې كړو له كنانة څخه قريش اومختاره نې كړو له قريشو څخه بني هاشم اوبېاني مختاره كړم زه له بني هاشمو څخه

(وَلَقِيهِ) دا لفظ اخستل سوي ده له تنقيه څخه معنی نې ده ځكه اومخكې لفظ يعني صفيه بها اخستل سوي ده له اصطفاء څخه معنی نې ده غوره

ڪول نو هغه جي ۽ شروح ڪي راڻي جي دا دوه لفظه ۽ وزن او معنيٰ ڪي
پوشان دي هغه خبره ڪمزوري ده

نبي عليه السلام ته نقي دالله تعالى ڇڪه ويل ڪيڙي ولي جي الله جل جلاله
پاڪ ڪرو زده دنبي عليه السلام ۽ زمانه ڪي دڪوچني والي له هني مادي ڇهه
جي منع ڪوي سري له پورته ڪيدو ڇهه ولورو مراتبو ته

(وَلَمْ يَعْبدِ الصَّمَّ وَلَمْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ تَعَالٰى طَرَفَةً عَيْنٍ قَطًّا) يعني نبي عليه السلام
عبادت نده ڪري دبت او دبل شي هيڃڪله اونه ٺي شريڪ نيولي له الله تعالى
سره ۽ اندازه د رپ دسترگو نه مخي ترنيوت او نه هم ورسته ڇڪه انبياء
عليهم السلام تول معصوم دي له ڪفره ڇهه ۽ اجماع سره له حضرت علي
رضي الله تعالى عنه ڇهه روايت ده (قال قيل للنبي صلى الله عليه وسلم هل
عبدت وثنا قط قال لا قالوا فهل شربت خمرا قط قال لا) يعني نبي عليه
السلام ته وويل سو ايا تا عبادت ڪري دبت يو وخت ده مبارڪ وويل يا بيا
دوي وويل ايا تا شراب چنبلي دي يو وخت ده وويل يا

(وَلَمْ يَرْكَبْ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً قَطًّا) يعني نه مرتڪب سوي ده ديوي ڪوچني اوي
لوي گناه هيڃڪله نه مخي ترنيوت اونه هم ورسته بلڪه الله جل جلاله دي
ساتلي ده له گناوو ڇهه ۽ خپل فضل سره او ڇنگه به داسي سي حال دا
جي الله تعالى دده توصيف ڪري ۽ دي قول سره (وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ) (٤)
القلم) مراد له خلق عظيم ڇهه پرتفسير دعائشي رضي الله تعالى عنها عمل
۽ قرآن سره ده هغه ڇوڪ جي موصوف ۽ خلق عظيم سره ضرور ۽
معصوم وي له گناوو ڇهه

دا جي نبي عليه السلام ته الله جل جلاله خطاب ڪري ۽ دي قول سره (غَفَا
اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لِهَذَا) يعني الله تعالى دي تانه بهينه وڪري ولي دي

مغونه اجازه وركره او به مثل ددې نور اياتونه داتول حمل كيږي پر ترك
داولي باندي

وأفضل الناس بعد النبي عليه الصلاة والسلام أبو بكر الصديق ثم عمر بن الخطاب
 الفاروق ثم عثمان بن عفان ذو النورين ثم علي بن أبي طالب المرتضى رضوان الله
 عليهم أجمعين

او بهتر دخلكو ورسته ترني عليه الصلوة والسلام ابوبكر صديق رضي الله
 تعالى عنه ده بيا عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه ده بيا عثمان بن عفان
 ذو النورين رضي الله تعالى عنه ده بيا علي بن ابي طالب المرتضى ده الله جل
 جلاله دي له تولو څخه راضي سي

دخلفاء راشدينو بيان

(وأفضل الناس بعد النبي عليه الصلاة والسلام) په ځينو نسخو کې بعدالنبين په
 لفظ دجمع راغلی او دا ډیره ښه نسخه ده ځکه پر دغه موجوده نسخه دا
 اعتراض واردېږي چې دسیدنا عیسیٰ علیه السلام به نزول کېږي ومخکې ته
 ورسته ترني عليه السلام نو څنگه ابوبکر افضل الناس ده ورسته ترني
 عليه السلام ددې اعتراض جواب کیدای سي په دې سره چې مراد داسي ده
 چې افضل دخلکو ورسته تر وجود دني عليه السلام او عیسیٰ علیه السلام
 مخکې ده تر وجود دني عليه السلام که څه هم نزول ئې ورسته ده
 (أبو بكر الصديق) نوم ئې دجاهلیت په زمانه کې عبدالکعبه وو بیا نبي عليه
 السلام نامداره کړ په عبدالله سره دپلار نوم ئې عثمان بن عامر بن کعب بن
 سعد بن تيم بن مرة بن کعب بن لؤي بن غالب بن فهر القرشي التيمي کنیه
 دپلار ئې ابوقحافه وه

ده مبارک ته صديق ويل کېږي دډيرصدق اورښتینولي په خاطر سره په ځينو
 روایاتو کې راځي چې کله دمعراج واقعې پېښه سوه نو مشرکانو دني عليه
 السلام تکذيب وکړ او دوی ولاړو و ابوبکر صديق رضي الله تعالى عنه ته او

ورته ونې ويل چې سنا ملگری داسې او داسې وايي ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنه ورته وفرمايل که نې چیرې داسې ويلې وې نوصادق ده اوبيا خپله راغلی نې عليه السلام ته نې عليه السلام ذکر کړه ده ته ټوله قصه هرکله چې به نې عليه السلام ذکر کړيوشي نو ده به ورته ويل ته صادق يې هرکله چې خبره پای ته ورسېده نو ابوبکر وويل اشهد انک لرسول الله حقا نې عليه السلام وفرمايل اشهد انک صدیق حقا

دعتیق په نامه سره هم نامداره سوی ده لکه یو روایت کي راځي له عانشي رضي الله تعالی عنها څخه دامبارکه فرمايي چې دابو قحافه درې زامن وو عتیق معتق معیتیق

په قران کي الله جل جلاله نامداره کړی په اتقی سره (وَسُجِّتْهَا الْأَتَقَى) (۱۷) الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى (۱۸) اللیل امام بغوي رحمه الله تعالی وايي چې مراد له دې څخه ابو بکر صدیق ده په اتفاق دمفسرينو

ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنه تر ټولو مخکنيو او ورستنيو وليانو افضل او بهتر ده پر همدې باندي اجماع ده او دروافضو اختلاف لره اعتبار نسته. له نې عليه السلام سره ټولو مشاهدو ته حاضر سوی ده. جلاسوی نده له نې عليه السلام څخه نه دجاهليت په زمانه کي او نه په اسلام کي خپله ابوبکر رضي الله تعالی عنه او دده مور اوپلار او اولاد ټول صحابه دي پیداسوی ده په مکه کي تر عام الفیل دوه کاله ابو څو میاشتي ورسته. تر نې عليه السلام دوه کاله اوبادرې کاله کشر وو.

حقیقت داده چې نې عليه السلام دی خپل خلیفه مقرر کړی وو په لمانځه کي نودی په حقه سره اول خلیفه ده داسلام روایت سوی له عانشي رضي الله تعالی عنها څخه په صحیح مسلم کي دا مبارکه وايي چې نې عليه السلام و فرمايل (اذی ابا بکر اباک وأحاک حتی أکُتِبَ کِتَابًا فإلی، إِخَافِ أَنْ یَمُتَی مُتَمَتِّی

ويقول قائل أنا أولى وبأبي الله والمؤمنون إلا أنا بكر) يعني را وغواره وماته ابوبكر سنا پلار او سنا ورور جي وليكم يوشي دابي بكر لپاره خكه زه بېرېرم لدې خكه جي تمنا به وكړې يو تمنا كونكى وايي به يو ويونكى جي زه لانق يم په خلافة سره په داسي حال كي جي منع كوي الله تعالى اوهم مؤمنان له خلافة خكه دبل چاپر ته له ابي بكر خكه. دخلافت موده نې دوه كاله درې مياشتي وه په ديارلسم كال دهجرت وفات سو

(ثم عمر بن الخطاب القاروق) بن نفييل بن عبد العزى بن رباح بن عبدالله بن قرط بن رزاح بن عدى بن كعب القرشي العدوى

حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ته فاروق ويل كېږي خكه دى ښه بېلونكى وو ترمنځ دحق اوباطل په كومه ورځ جي ده مبارك اسلام راوړى په هغه ورځ اسلام ښكاره سو په روايت كي دترمذى راځي له عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما خكه جي نبي عليه السلام وفرمايل جي الله تعالى كرزولى ده حق پر ژبه دعمر او پر زړه دده

په ځينو رواياتو كي راځي جي ديو يهودي او منافق ترمنځ دعوه وه يهودي وويل جي نبي عليه السلام ته به ورسو جي فيصله را وكړي منافق غوښتل جي كعب اشرف ته ولاړسو بيا نبي عليه السلام ته ولاړو نبي عليه السلام فيصله وكړه په حق كي ديهودي منافق راضي نه سو په دې فيصله او وي وويل يهودي ته جي راځه حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ته كله جي حضرت عمر رضي الله تعالى عنه راغلو نو يهودي ورته وويل جي نبي عليه السلام زما په حق كي فيصله وكړه دى په راضي نه سو اوس تاته راغلى حضرت عمر منافق ته وويل اها همداسي ده هغه ورته وويل هو نو ده مبارك وويل ودرېږئ ترڅو زه را ووځم تاسوته كورته ولاړئ او توره ئې را واخستله او دمنافق غاړه ئې په ووهله او هغه ئې مړ كړه بيا ئې وويل دا فيصله ده زما په حق كي دمغه چا جي

نه راضي ڪيڙي ۾ فيصله دالله تعالى او دهغه رسول حضرت جبرائيل عليه السلام وويل عمر جلا والي را وستي ترمخ دحق اوباطل نو نامداره سو ۾ فاروق سره

حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ۾ر خلافت باندي دتول امت اجماع ده حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالى عنه دي خپل خليفه مقرر ڪر ۾ هغه ورځ ڪي جي ابوبڪر رضي الله تعالى عنه وفات سو اوٽول صحابه راضي سو ۾ خلافت دعمر رضي الله تعالى عنه اشاره سوي و خلافت د دوي دوو ۾ دي قول ڪي دني عليه السلام (اقتدوا بالذين من بعدي أبي بكر وعمر) يعني اقتداء وڪري ورسته ترما ۾ ابوبڪر او عمر رضي الله تعالى عنهما پوسي

دده مبارڪ دخلافت موده لس ڪاله اوشپر مياشتي وه ۾ درويستم ڪال د هجرت دسهار ۾ لمانخه ڪي دابو لؤلؤة لخوا جي نوم ئي فيروز وو دمغيرة بن شعبة غلام وو ۾ خنجر سره ووهل سو او له ووهلو بعد ئي دري ورځي درنگ وڪر او بيا شهيد سو

(ثمَّ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ ذُو النُّورَيْنِ) ابن العاص بن امية بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي القرشي الاموي

لقب ئي ذوالنورين وو خڪه ني عليه السلام يو واريوه لور جي رقيه وه ۾ نڪاح وڪره هرڪله جي هغه وفات سوه بيا ئي بله لور جي ام ڪلثوم وه ۾ نڪاح وڪره، حسين الجعفي رحمه الله تعالى واپي جي دادم عظيمه. لسلام له وهت ڇهه بها تر اوسه داسي نده پيڻه سوي جي ديوه ني دوي لوني دي ديوه سري ۾ نڪاح ڪي راسي بغير له عثمان رضي الله عنه ڇهه نو خڪه ۾ ذوالنورين سره نامداره سو

حضرت عثمان رضي الله تعالى عنه هغه څوڪ وو جي ملانكو به له ده څخه
 حياڪوله په يوروايت کي راځي له ابن عمر څخه (والذي نفس محمد بيده ان
 الملائكة لتستحي من عثمان كما تستحي من الله ورسوله)

دي مبارڪ په مکه کي پيداسوي وو ورسته ترعام الفيل شپڙ کاله ترني عليه
 السلام تقريبا پنځه کاله کشر وو ٽوله موده دخلافت ٺي لس کاله وه دري
 مياشتي کم ڊجمي په ورځ وفات سو په داسي حال کي جي تلاوت ٺي کوي
 (ثمَّ عَلِيَّ بن أَبِي طَالِب المرتضى) بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف بن
 قصي القرشي الهاشمي

کنيه ٺي ابو الحسن او ابوالتراب ده لقب ٺي المرتضى ده دني عليه السلام
 ڏاکا زوی ده دفاطمة الزهراء رضي الله تعالى خاوند ده نبي عليه السلام
 حضرت علي رضي الله تعالى عنه ته وويل (لا يحبك إلا مؤمن ولا يبغضك إلا
 منافق) يعني محبت نکوي ستاسره مگر هغه څوڪ ٺي کوي جي مؤمن وي او
 بغض نکوي ستاسره مگر هغه څوڪ ٺي کوي جي منافق وي
 دخلافت موده ٺي څلور کاله نهه مياشتي او يو ڇو ورځي وه دعبداالرحمن بن
 ملجم المرادي لخوا په اولسمه ورځ دروڙي په کوفه کي ووهل سو له وهلو
 پس ٺي دري ورځي ژوند وکړاوبيا وفات سو
 (رضوان الله عليهم أجمعين) يعني الله تعالى دي له دوی څخه راضي سي دغه
 څلور صحابه جي ذکر سودوی ته خلفاء راشدين ويل کيږي او څلور سره له
 عشرة مبشرة وڅخه دي

دخلفاء ترمنځ تفاضل

فضيلت د ابوبکر او عمر رضي الله تعالى عنهما هر نورو صحابه کرامو باندې
 اتفاقي خبره ده ترمنځ داهل السنة والجماعة اوفضيلت دعثمان رضي الله
 تعالى عنه پرعلي رضي الله تعالى عنه باندې هم د ډېرو علماو له اهل السنة

والجماعة ڄڻهه دهه رايه دهه پرته لهه ځينو اهل البصرة او اهل الكوفة څڅه
 جي ددې خبري خلاف دې

نول روافض او دير معتزله وايي جي حضرت علي رضي الله تعالى عنه فضيلت
 لري پر ابوبكر رضي الله تعالى عنه باندي. اوله امام اعظم رحمه الله تعالى
 څڅه يو روايت نقل سوئ دهه جي حضرت علي رضي الله تعالى عنه پر حضرت
 عثمان رضي الله تعالى عنه باندي فضيلت لري. ليکن دجمهور اهل السنة
 والجماعة مسلک صحيح دهه او دغه خبره جي حضرت عثمان رضي الله تعالى
 عنه باندي داهام صاحب لهه كلام څڅه
 هم معلومېږي ځکهه جي په خپل کتاب کي نه دخلافت دمراتبو سره سم خپل
 كلام ترتيب کړئ دهه

عابدين الله ثابتين على الحق ومع الحق يتولاهم جميعاً ولأنذكر أحداً من أصحاب
رسول الله إلا بخير

وو دوی تول عبادت کونکي اوبرحق باندي ثابت اوپرحقه لار وو موید محبت
لرو له دوی تولو سره او موید نه ذکرکوو یوصحابي هم له اصحابو ديني عليه
السلام مکر په بنو اوخير سره نه ذکرکوو

تشریح

(عابدين ثابتين على الحق ومع الحق) يعني دوی په خپلو تولو افعالواو کاروکي غاړه
ايښو دونکي وو الله تعال لره او تابع وو سنتو دپيغمبر صلى الله عليه وسلم
لره. هميشه پرحق باندي قائم او ثابت وو نه اوښتو له حق څخه هيڅکله او
وو ملگري دحق هرچيرې چې به حق وو

په بعضي نسخوکي داسي راغلي غايرين على الحق کما کانوا يعني پاته اودانم
وو پرحق باندي لکه څنگه چې وو مخکي هيڅ تغير نده راغلی ددوی په حالاتو
کې او نه کوم نقصان ددوی په کمالاتو کې

په ځينو نسخوکي داسي دي غايرين على الحق يعني تلونکي اوسلوک کونکي
وو پر لار دحق باندي هيڅکله نه سلوک نده کړی بيله لارې دحق پر بله لار
په دې قول کې دامام اعظم رحمه الله تعالی پر هره نسخه رد سته پروافضو
ځکه دوی وايي چې حضرت ابوبکر عمر عثمان رضي الله تعالی عنهم ندي پاته
سوي پرهغه حال پرکوم حال چې دوی وو په زمانه کې دنبي صلى الله عليه
وسلم. همداسي په دې قول کې رد سته پرخوارجو ځکه دوی بيا وايي چې
حضرت علي رضي الله تعالی عنه او دده ملگري همداسي معاوية رضي الله
تعالی عنه او دده ملگري تول کافران وو العباد بالله داځکه چې دوی مرتکبين
وو دقتل اودا ددوی په لېزداسي گناه ده چې مرتکب نه کافرده

(تولاهم جميعاً) يعني مود محبت لرو له دوى تولو سره هيڅ فرق نڪوو ترماين ددوى په داسي ډول چې بعضي دې محبوب وي مود ته او بعضي ميفوض لکه روافض چې بغض کوي له ابوبکر عمر عثمان رضي الله تعالى عنهم سره او يا خوارچ چې بغض کوي له حضرت علي رضي الله تعالى عنه سره دامام مالک رحمه الله تعالى څخه پوښتنه وسوه له مذهب اومسلک څخه داهل السنة والجماعة ده مبارک وويل چې داهل السنة مسلک داده چې پتري وړکوي شيخينو ته يعني ابوبکر او عمر رضي الله تعالى عنهما ته پر نورو صحابه و باندې او محبت کوي له زومانو دني عليه السلام سره يعني عثمان او علي رضي الله تعالى عنهما سره او مسح جائز بولي پو موزو باندې او لمونځ کوي ترشا دهربر او فاجر

قران کي الله جل جلاله په حق کي دصحابه و فرمايې (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنْ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) التوبة يعني هغه لومړني او اولني کسان له مهاجرو او انصارو څخه اوهغه کسان چې پيروي نې کړي وي ددوى په نيکي کي الله تعالى راضي ده له دوى څخه او دوى راضي دي له الله جل جلاله څخه. پردې دتول امت اجماع ده

چې څلور سره خليفه گان داخل دي په سابقينو اولينو کي (وَلَا نَذَرُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ إِلَّا خَيْرَ) يعني مود نه ذکر کوو هيڅوک نه اصحابو دني عليه السلام مکر په ښو اوخير سره نې ذکر کوو که څه هم له ځينو څخه ځيني داسي کارونه صادر سوي دي چې په ظاهر سره شر معلومېږي ځکه دابه يا د دوى اجتهادي خطاء وي اويا به دفساد اوعناد په توگه نوي

حديث کي راځي نهي عليه السلام فرمايې (خير القرون قرني) يعني پتري اوبڼه زمانه په تولو زمانو کي زما زمانه ده

په بل حديث کي راځي (اذا ذکر أصحابي فأمسكوا) يعني جي ڪله زما داصحابو ذکر ڪيري نوتاسو چپ پاته سئ له دي وجهي ڇڻه جمهور علماو دامسڪ مختاره ڪري جي تول صحابه دحضرت عثمان رضي الله تعالى عنه ترفتي مخي هم عادلان وو او ترهني ورسته هم عادلان وو ڇڪه ني عليه السلام فرماي (أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم) يعني زما صحابه دستور و په شان دي په هريوه پسي جي اقتداء وڪري حقه لار به پيداڪري

هغه شخري او جنگونه ترماين د دوى جي رانقل سوي دي داتول مور حمل ڪوو پراجتهد باندي امام شافعي رحمه الله تعالى وايي دا هغه ويئي دي جي الله تعالى زموڙ لاسونه ځني پاڪ ڪري دي نوولي مور ڪڪرو په هغو وينوسره خپلي ڙي. دامام احمد رحمه الله تعالى ڇڻه پويستنه وسوه له قضبي دحضرت علي رضي الله تعالى عنه او دعائشي رضي الله تعالى عنها ده مبارڪ وفرمايل) **بَلِّغُوا أُمَّةً قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ** (البقرة ۱۳۴) يعني دايوه ڏله وه جي تيره سوي ده هني لره هغه ڇه دي جي دوى ئي ڪسب ڪري او تاسو لره هغه ڇه دي جي تاسي ئي ڪسب ڪوي ستاسو ڇڻه پويسته نه ڪيري د دوى داعمالو

وَلَا تَكْفُرْ مُسْلِمًا بِذَنْبٍ مِنَ الذُّنُوبِ وَإِنْ كَانَتْ كَبِيرَةً إِذَا لَمْ يَسْتَحِلْهَا وَلَا تَزِيلْ عَنْهُ اسْمَ الْإِيمَانِ وَنَسِمِهِ مُؤْمِنًا حَقِيقَةً وَيَحُوزُ أَنْ يَكُونَ مُؤْمِنًا فَاسِقًا غَيْرَ كَافِرٍ

اوموڊ ڪافرنه بولو هيڄ يومسلمان په يوه گناه سره له ڪناوو ڪه څه هم غٽه ڪناوي تر څو ڇي هغه گناه روا ونه بولي او نه موڊ زانلوو له هغه څخه نوم دايمان او موڊ ئي بولو مؤمن حقيقي او دا روا ده ڇي يو مؤمن فاسق سي خو ڪافرنده

تشریح

(وَلَا تَكْفُرْ مُسْلِمًا بِذَنْبٍ مِنَ الذُّنُوبِ وَإِنْ كَانَتْ كَبِيرَةً إِذَا لَمْ يَسْتَحِلْهَا) يعني موڊ ڪافر نه بولو مسلمان په سبب ڊکولو ڊگناه ڪه څه هم غٽه او لويه گناه وي په دې شرط ڇي حلاله او روا ئي نه وبولي ځکه هغه گناه ڇي حرمت ئي په دليل قطعي سره ثابت وي ڪه څوک روا اوجانز وبولي هغه ڪافر ده په الله تعالى او په رسول دهغه ځکه په استحلال کي ئي تڪذيب ده دالله تعالى او دهغه درسول صلی الله عليه

په مرتکب ډکبيري گناه کي درې مذهبه دي

خواجه وايي ڇي مرتکب ډکبيري گناه ڪافرده او زانليري له ده څخه نوم دايمان، مرجئه وايي ڇي دايمان سره گناه کوم ضرر نه رسوي لکه له کفر سره اطاعت، معتزله مرتکب ډکبيري گناه خارج بولي له ايمان څخه خو په کفر کي ئي هم داخل نه بولي دايمان او کفر په مابين کي بله مرتبه ثابتوي سره له اتفاق پردي خبره ڇي مرتکب ډکبيري گناه به هميشه په جهنم کي وي. داهل السنة والجماعة مسلک هغه ده ڇي امام اعظم ذکر کړي

دهغه ڇا حکم ڇي صحابه و ته ښکښل کوي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي ڇي دامام اعظم رحمه الله تعالى کلام

دلالت کوي پر دي باندې جي شيخينو يعني ابوبکر او عمر رضي الله تعالى عنهما ښڪنڊل کول کفر نده ڇڪه جي ښڪنڊل کول يو مؤمن نه فسق ده لکه په حديث کي جي راڻي (سباب المسلم فسوق) يعني مسلمان نه ښڪنڊل کول فسق ده نوبها خو شيخان او نور مؤمنان ٽول برابر دي په دي حکم کي ڇڪه که فرض کرل سي جي يو ڇوڪ شيخين بلکه زومان دني عليه السلام هم جي عثمان او علي رضي الله تعالى عنهما دي ٽول قتل ڪري نو داهل السنة والجماعة په نبز کافر نده او دښڪنڊلو مرتبه خو ښڪاره خبر ده جي تر قتل ٿيڻه ده

په شرح العقائد کي راڻي جي صحابه ڪرامو نه ښڪنڊل کول اوپر مغو طعن ويل که چيري له هغه جملي ڇڻه وي جي دقطني دلائلو خلاف وي لکه د حضرت عائشي د قذف مسئله نو کفر ده او که له دغه قسمه نوي بيا کفر نده بلکه فسق او بدعت ده

(وَلَا تَزِيلُ عَنْهُ اسْمُ الْإِيمَانِ وَنَسَمِيهِ مُؤْمِنًا حَقِيقَةً) يعني مود نه زائلوو له هغه چاچي مرتڪب وي دکييري گناه نوم دايمان او مود ئي بولو مؤمن حقيقي نه مجازا ڇڪه ايمان عبارت ده له تصديق دزه او له اقرار د ژبي ڇڻه او اعمال ٽول له جملي ڇڻه دڪمال دايمان دي په نبز داهل السنة والجماعة. او دا قول دني عليه السلام من ترك الصلوة متعمدا فقد كفر يعني هغه ڇوڪ جي لمونځ پريدي په قصد سره هغه کافر ده. دامحمول پر هغه قصد جي مقارن وي له استحلال او روا بللو سره او يا دا بنا ده پر تغليظ باندې

(وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُؤْمِنًا فَاسِقًا غَيْرَ كَافِرٍ) يعني دا روا ده جي يوشخص دي مؤمن وي په سبب دتصديق او اقرار سره او فاسق دي وي په سبب دگناه ڪولو سره ليکن کافر نه بلل ڪيري په سبب دگناه. لنده دا جي فسق او بدعت نه زائلو وي ايمان ڇڪه فسق او بدعت له اعمالو ڇڻه دي هيڻ تائير نمسته

اعمالو لره په تصديق كي دزده او اقرار كي دژ بي ترڅو جي تغير رانسي په تصديق او اقرار كي له همدې وجهي قانوني وايي په شرح كي دعمدة النسفي لعنت دي نه ويل كيږي پر هغه چا جي مرتكب دكبيري گناه وي ځكه په دې گناه سره نه زانليږي ايمان له هغه بلكه ايمان سته له ده سره او لعنت پر مؤمن جانزنده

دمعتزله و دتسمي وجه

په دې مسئله كي داهل السنة والجماعة او معتزله و داخلاف بنياد داده جي يوه ورځ دمعتزله و رئيس واصل بن عطاء دحسن بصري رحمه الله تعالى له مجلس څخه ولاړ سو او جلاوالي ئې وكر په دې وجه جي ويل ئې جي دكبيري مرتكب شخص نه كافر ده او نه هم مؤمن بلكه دايمان او كفر تر منځ ئې د بلي مرتبي اثبات كوي نو حسن بصري رحمه الله تعالى وويل جي دوى زموږ له مجلس څخه جلا سو نو په معتزله و مسمى سول دوى خپل خانونه اصحاب العدل والتوحيد بولي ځكه دوى وايي جي ثواب دمطيع او عقاب دعاصي واجب ده پر الله تعالى باندي

وَالْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ سَنَةً وَالتَّرَاوِجُ فِي لَيَالِي شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَةً وَالصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ
بَرٍّ وَفَاجِرٍ جَائِزَةٌ

اومسح ڪول ڀرموزوباندي سنت ده اوتراويج ڪول په شپو ڪي دروڙي د مياشتي
سنت دي اولونځ ڪول تر شا دهرنيڪ عمله او بدعمله جائز ده

تشریح

(وَالْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ سَنَةً) يعني جواز دمسخ ڀرموزوباندي ثابت ده په سنه سره
دائي مراد نده جي مسح ڪول سنت دي خڪه مسح ڪول رخصت ده او سنه
قسم ده له عزيمة خخه

دمسح على الخفين ثبوت په قران سره

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي دالبره نده جي دمسخي ثبوت واخستل سي
له دي قوله دالله جل جلاله (وَأَزْجَلُكُمْ إِلَى الْكَفَيْنِ) المائدة خڪه ارجلڪم په يوه
قراءت ڪي په نصب دلام سره ده جي معنى ئي ده ڀرمنځي پښي خپلي تربجلڪو
او په بل قراءت ڪي بيا په جر سره دلام ده جي معنى ئي ده مسح وڪري ڀرښو
خپلو باندي تربجلڪو دا دواره قراءتونه سره متعارضان دي ظاهرا او دحکم
په لحاظ مهم پاته دي نبي عليه السلام په خپل فعل سره د دوارو حکم بيان
وڪر جي دموزو دپښوڪولو په وخت ڪي مسح پر وڪري او دلڳو پښو په وخت ڪي
ئي ڀرمنځي .

امام اعظم رحمه الله تعالى وايي ما حکم نده ڪري په جواز دمسخ تر څو ماته
راغله دغه خبر په شان درنا د ورځي په يوه روايت ڪي له امام صاحب خخه
راخي جي زه بهرڀرم له ڪفره پرمغه ڇا جي مسح ڀرموزو جائز نه بولي حسن
بصري رحمه الله تعالى وايي جي ماته دنبي عليه السلام له صحابه و خخه اويا
ڪسانو داخبره وڪره جي نبي عليه السلام به مسح ڪوله ڀرموزوباندي

مسح پر موزو باندی دمسافر لپاره درې شواروزه او دمقیم لپاره یو شواروز
جائز ده. جواز دمسح پر موزو یو فقهي مسئله ده اعتقادي نده دا چې امام
اعظم رحمه الله تعالی دلتا راوده په دې خاطر چې په دې کې اختلاف
دروافضو سته ځکه دوی مسح پر موزو جائز نه بولي بلکه پر لڅو پښو مسح
کوي

(والتراویح فی لیالی شهر رَمَضَانَ سنة) یعنی تراویح کول په شپو کې دروژي
دمياشتي داصل په اعتبار سنت دي ځکه نبي علیه السلام وکړ دتراویح لمونځ
یو خوشي بیا ئې په دې خاطر چې واجب نسي پرېښوولي او یا په دې وجه چې
عام خلک دا گمان ونکړي چې دا واجب دي

داقول د عمر رضي الله تعالی عنه (نعمت البدعة هذه) یعنی دغه ډیر ښه
بدعت ده دا یا په دې اعتبار چې د نبي علیه السلام تر پرېښولو ورسته دوباره
احياء کول ډیر ښه بدعت ده او یا دغه معمولی دخلکو پر یوه امام باندې د
تراویح په لمانځه کې ډیر ښه بدعت ده ځکه مخکې خلکو جلا جلا کولې له دې
سره سره نبي علیه السلام فرمائي (عليکم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين)
یعني لازم ده تاسو باندې دا چې سلوک به کوی زما پرطریقه او دخلفاء راشدينو
پرطریقه باندې

(وَالصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ رَافِعٍ وَفَاجِرٍ جَائِزَةٌ) یعنی لمونځ کول په هر نیکوکاره او بد
کاره هوسي جائز او رواده ځکه دبهقي په روايت کې راځي (صلوا خلف کل بر
وفاجر وصلوا علی کل بر وفاجر وجاهدوا مع کل بر وفاجر) یعنی لمونځ کوی په
هر نیک عمله او بدعمله هوسي او لمونځ کوی دجنازي پر نیکوکاره او بدکاره
باندې او جهاد کوی په مشرتوب کې دهر بر او فاجر. ملاعلي قاري وايي چې که
ما لمونځ دجمعي او یا دجماعت پرېښوی ترشا دامام فاجر نو هغه بدعتي ده

صحيح داده جي لمونڻ به ڪوي بيا به ئي نه راگرزوي
 دامسئله او ممڪنى مسئله دواڙي له مسائلو فقهيه و خُجه دي له اعتقادي
 مسائلو خُجه ندي ليڪن امام اعظم رحمه الله تعالى دلتنه ذڪر ڪري دي خُجه
 دې ڪي اختلاف دروافضو او معتزله و سته

وَلَا نَقُولُ إِنْ الْمُؤْمِنُ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ وَلَا نَقُولُ إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ وَلَا نَقُولُ إِنَّهُ يَخْلُدُ فِيهَا وَإِنْ كَانَ فَاسِقًا بَعْدَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا

او مونڊ داسي نه وايو جي مؤمن ته گناوي ضرر نه رسوي او نه هم داسي وايو جي مؤمن به اورته نه داخل ٿيڻي او نه هم داسي وايو جي مؤمن به هميشه به اور ٿي وي ڪه ڪه هم فاسق وي خو ورسنه تردي جي ووزي له دنيا ڇڻه به داسي حال ڪي جي مؤمن وي

تشریح

(وَلَا نَقُولُ إِنْ الْمُؤْمِنُ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ) هغه مؤمن جي باور ٿيڻي به زده سره پر الوهية د الله تعالى باندې او اقرار ڪوي به ڙبه سره ليڪن مرتڪب سي ديو لوي گناه به داسي حال ڪي جي بپريدونڪي وي له عذاب الله تعالى او اميد در لودونڪي هم وي وبخڻي ته الله تعالى ڪه چيري مرمي مخي تر توڻي نوداد الله تعالى ترمشيئه لاندي ده به نبز داهل السنة والجماعة ڪه ٺي خوڻه سوه عذاب به وركري او ڪه ٺي خوڻه سوه بخڻه به ورته وڪري لڪه جي الله تعالى فرماي (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ) النساء يعني بيشڪه الله تعالى نه بخڻي دا جي شريڪ دي ونيول سي له ده سره او بخڻي بغير له شرڪ ڇڻه نوري گناوي هغه چالره جي خوڻه ٺي سي بخڻه دهغه . داهلته جي ببله توڻي مرمي ڪه ٺي توبه سره الله تعالى ٽولي گناوي دبندگانو بخڻي ڪه ڪفر وي اوڪه غير له ڪفره ڇڻه نوري گناوي دخلي وعدي برمقتضى باندې

مرجه ڏله وايي جي دي انسان ته به الله جل جلاله عذاب نه وركوي قطعا ڪه ددوي به نهز له ايمان سره گناه ضرر نه رسوي لڪه له ڪفره سره اطاعت

اومعتزله بيا وايي جي دي انسان ته به الله جل جلاله عذاب وركوي قطعاً
 خڪه ددوي په نهز په گناه کبيره سره سري خارجيږي له ايمان څخه
 ليکن داهغه گناوي جي شريعت نه وي گرزولي علامي دکفرڅخه هغه گناوي
 جي هغه علانم دکفر وي په شرعي دلانلوسره لکه سجده وبت ته اواچول
 دقران په مرداريو کي اوويل د کلمي دکفر دا داخلي دي په شرک کي بېله توپي
 نه بخښل کيږي

(وَلَا تَقُولُ إِنَّهُ لَآ يَدْخُلُ النَّارَ) يعني موږ داسي هم نه وايو جي دغه مؤمن جي
 مرتکب سوئ ده دکبيري گناه دا به اور يعني جهنم ته نه داخلېږي لکه مرجنه
 جي وايي دايمان سره گناه ضرر نه رسوي بلکه موږ ئي دالله تعالی ترمشيښه
 لاندې بولو

(وَلَا تَقُولُ إِنَّهُ يَخْلُدُ فِيهَا وَإِنْ كَانَ فَاسِقًا بَعْدَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا) يعني داسي
 هم نه وايو جي دغه گناه کار مؤمن به هميشه په جهنم کي وي که ئي څه هم
 ټولي گناوي کړي وي خو په دې شرط جي له دنيا څخه پرايمان وتلی وي يعني
 خاتمه ئي پرايمان وي معتزله وايي جي دا به هميشه په اور کي وي

لنډه دا جي موږ يقين لرو پر دې باندي جي الله جل جلاله به بخښه کوي له
 خپنو گناوو څخه جي خوښه ئي سي ليکن توقف کړو په حق کي دهر معين او
 مشخص انسان جي ايا دېته به الله جل جلاله بخښه کوي او که يا همداسي
 يقين لرو جي کله الله تعالی يو مؤمن ته عذاب وركوي هغه به هميشه نه وي
 بلکه عذاب ئي به قطعه کيږي يو وخت

دا رواده جي الله تعالی بخښه وکړي له کبيري گناه او عذاب دې وركړي پر
 صغيري باندي او يا ددې بالعکس. هيڅکله موږ ديوچا په حق کي نه وايو جي
 دا جنبي ده يا جنهي غير له عشرة مبشرة څخه رضوان الله تعالی عليهم
 اجمعين

وَلَا نَقُولُ أَنَّ حَسَنَاتَنَا مَقْبُولَةٌ وَسَيِّئَاتُنَا مَغْفُورَةٌ كَقَوْلِ الْمَرْجَنَةِ وَلَكِنْ نَقُولُ مِنْ عَمَلٍ
حَسَنَةٍ جَمِيعَ شَرَائِطِهَا خَالِيَةً عَنِ الْعُيُوبِ الْمُفْسِدَةِ وَالْمَعَانِي الْمُبْطِلَةِ وَلَمْ يَطْلُهَا بِالْكَفْرِ
حَتَّى خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُضِيعُهُمَا بَلْ يَقْبَلُهُمَا وَيُثَبِّتُهُمَا عَلَيْنَا

اوموڊ نه وايو جي زموڊ ٽول نيڪ اعمال قبول دي اونه هم داسي وايو جي
زموڊ گناوي ٽولي بخڻيل سوي دي لکه مرجنه جي وايي ليڪن موڊ وايو هغه
خوڪ جي عمل وڪري دنيڪي په ٽولو شرانطوسره په داسي حال کي جي خالي
وي له هغه عيبو خُخه جي فاسدونڪي وي اعمالو لره اوله هغه معاني و خُخه
جي باطلونڪي وي او باطل ٿي نه ڪري په ڪفر سره تر ڏي واري سي له دنيا
په داسي حال کي جي مؤمن وي نو بيشڪه الله جل جلاله نه ضائع ڪوي نيڪي
دده بلڪه الله تعاليٰ ٿي قبلوي خي اوثواب و رکوي دته پردي نيڪي باندي

تشریح

(وَلَا نَقُولُ أَنَّ حَسَنَاتَنَا مَقْبُولَةٌ وَسَيِّئَاتُنَا مَغْفُورَةٌ) يعني موڊ نه وايو په ڙه سره اونه
هم اعتقاد لرو په ڙه سره ددي جي زموڊ نيڪي خامخا قبل سوي دي
او گناوي مو بخڻيل سوي دي

(كَقَوْلِ الْمَرْجَنَةِ) دا لفظ له ارجاء خُخه اخستل سوي ده معنيٰ ٿي ده خندول
دغه ڏي ته مرجنه ويل ڪيري په دي وجه جي دوي خندوي اعمال په دي معنيٰ
دوي نه مرتبه وي پراعمالو باندي ثواب اوعقاب بلڪه دوي وايي جي مؤمن
مستحق ده دجنت په ايمان سره نه په عباداتوسره او ڪافر مستحق ده د
جهنم په ڪفر سره نه په نورو گناوو سره

امام صاحب ته اارجاء نسبت،

دا جي په خينو ڪتابو کي امام اعظم رحمه الله تعاليٰ ته ارجاء منسوب سوي
ده هغه په دي معنيٰ لده جي مخڪي ڏڪر سوه بلڪه هغه په دي معنيٰ جي امام

اعظم رحمه الله تعالى خندوي امر دهغه چا جي مرسي او توبه نه وکاري له گناه ڇڻه ومشيئه ته دالله تعالى نه حکم کوي په ثواب دهغه اونه هم په عقاب د هغه بلکه دالله جل جلاله که خوشه سوه ثواب به ورکري او که نه خوشه سوه عذاب به ورکري په دې معني ارجاء دتولو اهل الحق قول ده (وَلَكِنْ نَقُولُ مِنْ عَمَلٍ حَسَنَةٍ يَجْمَعُ شَرَائِطَهَا خَالِيَةً عَنِ الْعُيُوبِ الْمُفْسَدَةِ) يعني بلکه مور دا وايو او دا عقیده لرو جي که يومؤمن نيک عمل وکري سره له تولو شرائطو ددې عمل لکه لمونځ په اوداسه سره اوصدقه په نيت دقربت او دامي نور په داسي حال کي جي پاک وي له هغه عيبو څخه جي فاسدونکي وي عمل لره لکه خبري کول په لمانځه کي

(والمعاني المبطله) اوپاک وي له هغه عيبو څخه جي باطلونکي وي عمل لره لکه من او اذي ځکه داعمل باطلوي (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى) البقرة يعني اي مؤمنانو تاسومه باطلوي خپلي صدقي په احسان اچولو اوضررسولو سره

(وَلَمْ يَبْلُغْهَا بِالْكَفْرِ) يعني باطل کړي نه هم نه وي دغه عمل په ارتداد سره لکه جي فرمايې الله تعالى (وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ) المائدة يعني څوک جي کفر وکري اومنکر مي له هغه شي څخه جي ايمان راوړل ضروري وي هغه باندي نوضائع سونیک عمل دده.

په کولو سره دگناه کبيري نه عمل فاسدبيري اونه نه هم ثواب باطلبيري په نهز داهل السنة والجماعة او داحديث جي وارد سوي ده (الْعَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ) کمانا کُلُّ النَّارِ الْخَطْبُ يعني حسد نيکي داسي خوري لکه اور جي لرکي خوري دهغه دامي تاويل سوي ده جي ډير وار پېښه سي جي حسدحاسدپر داسي کارو باندي وگماري جي ضرر نه محسود نه ورسيږي نو محسود ته به په ورځ دقيامت دجهنم نيکي ورکول کبيري نو گواکي حسد دحاسد نيکي وخوري

(حَتَّىٰ خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا) په دې قول کې دامام صاحب اشاره ده دېته چې ترڅو په دنيا کې وي دا خطرته سته چې خپل عمل باطل او فاسد کړي (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُضِيعُهَا بَلْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ وَيُثَبِّتُهَا عَلَيْهِ) يعني نو الله تعالى نه ضائع کوي دده دغه عمل چې ده کړی سره له ټولو شرانطو بلکه ځني قبلوي نې په خپل فضل او کرم سره او پر دې عمل باندي ثواب ورکوي دخپلې وعدي پر مقتضى باندي لکه چې فرمايي الله تعالى (إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُخْسِنِينَ) (١٢٠) التوبة. يعني ببشکه الله تعالى نه ضائع کوي بدله دنيکی کونکو خلک

وَمَا كَانَ مِنَ السَّيِّئَاتِ دُونَ الشَّرْكِ وَالْكَفْرِ وَلَمْ يَتَّبِعْهَا صَاحِبُهَا حَتَّى مَاتَ مُؤْمِنًا فَإِنَّهُ مُؤْمِنٌ فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى إِنْ شَاءَ عَذِبَهُ بِالنَّارِ وَإِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَلَمْ يَعَذِّبْ بِالنَّارِ أَصْلًا وَالرِّبَاءَ إِذَا وَقَعَ فِي عَمَلٍ مِنَ الْأَعْمَالِ فَإِنَّهُ يَبْطُلُ أَجْرُهُ وَكَذَلِكَ الْعَجَبُ

اوهغه جي وي له گناوو ڇڏه ڪم ترشڪ اوڪفر او مرتڪب ٿي توبه نه وي ايسٽلي له هغه گناوو ڇڏه ترهغه جي مرسو مؤمن نو دا مؤمن په مشينه ڪي دالله تعالى ده كه ٿي خوشه سوه عذاب به وركري په اور سره او كه ٿي خوشه سوه بخينه به وڪري دته او عذاب به له سره ورنڪري اورياء كه واقع سوه په يوعمل ڪي له اعمالو نوهغه باطلوي ثواب ددي عمل او همداسي عجب كه واقع سي په عمل ڪي

تشریح

(وَمَا كَانَ مِنَ السَّيِّئَاتِ دُونَ الشَّرْكِ وَالْكَفْرِ) يعني ٽولي گناوي كه وري وي اوڪه غي ماسوا له شرڪ او ڪفر ڇڏه ڇڪه شرڪ او ڪفر الله تعالى نه بخيني ببله توڻي ڇڏه نوڪه بوڇوڪ مرسو پر شرڪ او ڪفر باندي هغه به دهميشه لپاره په جهنم ڪي وي

(وَلَمْ يَتَّبِعْهَا صَاحِبُهَا حَتَّى مَاتَ مُؤْمِنًا فَإِنَّهُ مُؤْمِنٌ فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى) يعني توبه ٿي نه وي ايسٽلي له دغه گناوو ڇڏه مرتڪب ددي گناوو بلڪه مصر وي پر دغه گناوو باندي ببله قصده داهانه او استخفاف ترڇو مرسو ببله توڻي خو دايمان سره جي تصديق او اقرار ده نو دامؤمن دالله تعالى ترمشينه اوارادي لاندي ده

(إِنْ شَاءَ عَذِبَهُ بِالنَّارِ وَإِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَلَمْ يَعَذِّبْ بِالنَّارِ أَصْلًا) يعني كه ٿي خوشه سوه عذاب به وركري په قدر دگناه دڇهل عدل پر مقتضي باندي بيا به نجات وركري له عذابه او كه ٿي خوشه سوه عفو او بخينه به ورته وڪري عذاب به ورنڪري له سره بلڪه جنت ته به ٻي داخل ڪري په ڇهل فضل سره

(والرياء إذا وَقَعَ فِي عَمَلٍ مِنَ الْأَعْمَالِ فَإِنَّهُ يَبْطُلُ أَجْرُهُ) يعني رياء جي ڪله راسي په يو عمل کي له اعمالو نو باطلوي ثواب دهغه عمل

ملاعلي قاري وايي رياء اوسمعة دواره په يو معنی دي ځکه ددواړو مال او حقيقت يو ده جي ترک داخلص ده په عبادت کي رياء کار عبادت کوي ددې لپاره جي خلک نه وويي اودښه گمان ورباندي وکړي اومسمع ددې لپاره عبادت کوي جي خلکو ته نه ور واوري غرض نه دالله تعالیٰ رضاء نوي نوکه په يو عمل کي رياء راسي که په ابتداء کي وي دعمل اوکه په مابين کي وي ثواب نه باطلوي بلکه گناه ورته ثابتېږي لکه فرمايې الله تعالیٰ (فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا) (۱۱۰) الکهف

يعني هر څوک جي اميد لري دملاقات درب خپل نو عمل دې وکړي نيک عمل اوشريکوي دي نه په عبادت کي درب خپل هيڅوک

ابت دې خبره باندي دلالت کوي جي رياء په عبادت کي شرک ده البته شرک خفي حديث کي راځي (من كان أشرك في عمل عمله لله أحدا فليطلب ثوابه من عند غير الله فإن الله أغنى الشركاء عن الشرك) يعني که يوڅوک په يوعمل کي جي دالله تعالیٰ لپاره نه کوي بل څوک شريک کړي له الله تعالیٰ نو طلب دې کړي ثواب ددې عمل پرته له الله تعالیٰ له بل چا څخه ځکه الله تعالیٰ په ټولو شرکاء کي بې پروا ده له شرک څخه

(وَكَذَلِكَ الْعَجَبُ) يعني همداسي عجب باطلوي ثواب دعمل لکه رياء جي نه باطلوي سيدسند رحمه الله تعالیٰ تعريف دعجب داسي کوي وهو عبارة عن تصور استحقاق الشخص رتبة لا يكون مستحقا لها يعني عجب دپته ويل کېږي جي يوشخص تصور ووهي دخپل خان لپاره داسحقاق دداسي رتبي جي دی دهنې مستحق نوي په واقع کي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى واي جي امام اعظم رحمه الله تعالى دعمل
 دابطال حڪم يوازي تر رياء اوعجب پوري منحصر ڪري ده او نوري گناوي نپ
 ندي ذڪر ڪري داني دپته اشاره جي د رياء اوعجب پرته نوري گناوي دنڪ
 عمل ابطال نسي ڪولاي ماسوا له شرڪ اومن خُخه خكه شرڪ او من دعمل
 ابطال ڪوي په نص سره دڪتاب الله، اوڪوم حديث جي ديلم نپ روايت ڪري
 ده د هغه تاويل ڪپري په نفى دڪمال سره يعني روزه او اودس نپ ڪامل نده
 دهغه چاچي دا گناوي وڪري(خمس يفطرن الصائم وينقضن الوضوء الكذب
 والغيبه والنميمة والنظر بالشهوة واليمين الكاذبة)يعني پنخه شيان دي روزه
 ماتوي او اودس ماتوي درواغ غيبت چوغي اوڪتل په شهوة سره نامحرم ته
 او قسم ڪول په درواغوسره

همداسي دهغه حديث جي طبراني نپ روايت ڪري تاويل ڪپري په دي سره جي
 ڪه دچا بد عملي درياء اوعجب له وجهي خُخه وه نودده نڪ عمل خرابوي
 (وَإِنَّ سُوءَ الْخُلُقِ لَيُفْسِدَ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الْخَلُّ الْعَسْلَ)يعني بيشڪه بداعمال
 نڪ عمل داسي خرابوي لڪه سرڪه جي عسل خرابوي

والآيات ثابته للأنبياء والكرامات للأولياء حق

اومعجزتي دانبياء لپاره اوكرامات داولياء لپاره ثابت اوحق دي

تشریح

(والآيات ثابته للأنبياء) آيات جمع دایه ده اصلي معنی ني ده علامه مراد دلته خفي معجزتي دي يعني هغه خارق العاده کارونه دي جي صادريري له انبياء عليهم السلام څخه لکه ژوندي کول دمري او يا بهيدل داوبو له مابين دگوتو اويا نه سوخل په اورسره دي خارق العاده کارونه آيات ويل کيږي په دي خاطر جي الله تعالی اراده کوي په صدور ددي کارو له انبياء څخه داچي داعلامه اودليل مي پرصدق دانبياء او پرنبوت ددوی

(والكرامات للأولياء حق) کرامات هغه خارق العاده کارونه دي جي صادريري له اولياء څخه دي کارونه کرامات ځکه وايي جي الله تعالی اراده کوي په صدور ددي کارو له اولياء څخه اکرام اوعزاز ددوی. اولياء هغه کسان دي جي پيژني الله تعالی اودهغه صفات په هغه اندازه جي ورته ممکن وي پربعاداتو دالله تعالی هميشه توب کوي له گناوو څخه خان ساتي ددنیا له لذاتو شهواتو همداسي له غفلتو اوچتياونو څخه مخ اروي

دمعجزتي او کرامت ترمنځ فرق

دمعجزتي اوکرامه تر منځ فرق داده جي معجزه هغه خارق العاده کار ده جي صادرسي پرلاس دداسي چا جي مدعي دنبوت وي او هغه هم دمعارضي په توگه وي نو هغه کار جي خارق العاده نوي اويا خو خارق العاده وي ليکن د مدعي تکذيب کوي هغه له تعريف څخه دمعجزتي وزي

اوکرامه بها هغه خارق العاده کار ده جي ښکاره سي پرلاس ديو داسي چا جي مدعي دنبوت نوي لکه دحضرت عمر رضي الله تعالی عنه دخط رسيدلو په وجه درود نيل روانيدل او په مدينه منوره کي له ممبره څخه په ښاوند کي

خپل لشکر ليدل جي حضرت عمر رضي الله تعالى عنه وليدئ اوله دغه خايه
 نې ور بڼ ګر وي ويل يا ساريه الجبل يعني اي ساريه دغره لورته سه دلشکر
 امير نې نعره واورېدله له ډيري لبري مسافي څخه اويا لکه خالد بن وليد
 رضي الله تعالى عنه زهر وچښل او هيڅ ضرر نې هم نه ور ورساوه

مقصد داچي معجزې دانبياء عليهم السلام او کرامات داولياء رحمهم الله
 تعالى حق او ثابت دي په قران اوسنة سره لکه الله تعالى فرمايي په شان کي
 دعيسى عليه السلام (وَاتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ) البقرة يعني موږ ورکړي
 وي عيسى عليه السلام ته معجزې شکاره لکه مري ژوندي کول اوداسي
 نورپه بل خای کي الله تعالى فرمايي (اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (۱) القمر
 يعني قيامت را نږدې سو او سپوږمي وچاودله يعني دوي توتي سوه .
 دغه دسپوږمي دوه خايه کيدل دني عليه السلام معجزه وه ځکه دحضرت
 انس رضي الله تعالى عنه څخه روايت سوي چي دمبارک وفرمايل چي
 مشرکانو سوال وکړ له نبي عليه السلام څخه ددې چي ور ښکاره کړي دوی ته
 معجزه نو نبي عليه السلام ور وليدله دوی ته سپوږمي دوي ټکري

همداسي دالله جل جلاله کتاب ناطق ده په دې چي کرامات داولياء الله ثابت
 دي لکه چي فرمايي (كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَأْمُرُنِي
 أَنِّي لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) العنبران يعني کله چي به زکريا عليه
 السلام دې ته عبادت خاني ته ننوت نو پيدابه نې کړ له هغې سره څه
 خوراک وويل زکريا عليه السلام اي مريمې تاته داله کومه کيږي هغې وويل
 دادالله تعالى لغوا دي خلاصه داچي کرامت دوليانو ثابت ده په قران اوحديث
 سره نو انکارلره د معتزله واو نورو بدعتيانو هيڅ اعتبار نسته داچي الله تعالى
 ددوی نصيب کم کړئ له دې مرتبي اودرچي څخه نو داددې دليل نسي کيداي
 چي کرامت نسته

امام اعظم رحمه الله تعالى كلام موافق ده له كلام سره دجمهورو علماء جي
 واپي مرثي جي دنهي لپاره معجزه ڪيڏايسي هغه دولي لپاره ڪرامت هم ڪيڏاي
 هي فرق نه په دي ڪي ده جي په معجزه ڪي دعوه دنبتوت وي

واما اَلَّتِي تَكُونُ لِأَعْدَائِهِ مِثْلَ ابْلِيسَ وَفَرَعَوْنَ وَالدَّجَالِ مَمَارُوِي فِي الْأَخْبَارِ أَنَّهُ كَانَ
وَيَكُونُ لَهُمْ لِأَسْمَاءِ آيَاتٍ وَلَا كِرَامَاتٍ وَلَكِنْ نَسَمِيهَا قَضَاءَ حَاجَاتِهِمْ وَذَلِكَ لِأَنَّ
اللَّهَ تَعَالَى يَقْضِي حَاجَاتِ أَعْدَائِهِ اسْتِدْرَاجًا لَهُمْ وَعِقَابًا لَهُمْ فَيَقْتَرُونَ بِهِ وَيَزِدَادُونَ
طَغْيَانًا وَكُفْرًا وَذَلِكَ كُلُّهُ جَائِزٌ وَمُمْكِنٌ

او هغه خارق العادة ڪارونه جي وي دڙمننانو لره دالله تعالى لکه ابليس
فرعون دجال جي روايت ٿي سوي په حديثوڪي جي وو اويا به وي دوی لره
مودني نه بولو معجزتي او نه هم ڪرامات بلکه مود ٿي بولو پوره ڪول دحاجتو
ددوی داخکه جي الله تعالى پوره ڪوي حاجتونه دخپلو دڙمننانو په دامي
توکه جي ددوی لپاره استدراج اوعذاب مي بيادوی ور باندي وغولپري اوزيات
مي سر ڪنجي اوڪفر ٿي نور هم او دا تول جائز اوممكن دي

تشریح

(واما اَلَّتِي تَكُونُ لِأَعْدَائِهِ مِثْلَ ابْلِيسَ وَفَرَعَوْنَ وَالدَّجَالِ) يعني هغه خارق العادة
ڪارونه جي دالله تعالى له دڙمننانو صادري ٿي لکه دابليس لپاره دمخڪي لنديدل
په دامي اندازہ جي دمشق اومغرب تولو خلکو ته خپلي وسوسي اچولاي مي
اويا جريان او تگ دده په مجري ڪي دوينو دانسان، همدامي خارق العادة
ڪارونه دفرعون لکه داجي رود نيل ته به ٿي امر وڪر هغه به دده امر موافق
روان سو الله جل جلاله ٿي بيان ڪري دحڪايت په توکه (أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ
وَفِيهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ) (٥١) الزخرف يعني ايا نده مالره
باهامي دمصر او دغه بهالي جي بهيري لاندي ترما(ترمانی زما) ايا تاسي نه
ويئي. حتی دفرعون په باره ڪي خولا دا هم نقل سوي دي جي ڪله به خپلي
مالي ته خئي نو داس پئي به ٿي دده غرض موافق لندي دي او اوڀري دي

ممداسي ددجال په باره کې راځي چې يو سړی به مړ کړي اوبيا به ئې بېرته ژوندی کړي

(مَا رُويَ فِي الْأَخْبَارِ أَنَّهُ كَانَ وَيَكُونُ لَهُمْ) يعني له هغه واقعاتو څخه چې روايت ئې سوی په حديثو کې چې دا وو دې دښمنانو لره دالله تعالى اويابه ورسته وې لکه ددجال خوارق، په کومو نسخو کې چې لفظ د ويکون لهم نسته نو خوارق ددجال هم په انه کان کې داخل دي ځکه هرکله چې موي ته اخبار له خوارقو ددجال داسي چا وکړ چې صادق ده نو هغه هم لکه خورق ماضيه داسي دي (لَأَنسِمَا آيَاتٍ وَلَا كَرَامَاتٍ) يعني دغه خوارق چې ښکاره کېږي له دښمنانو څخه دالله تعالى موي ئې نه بولو آيات يعني معجزې ځکه معجزې انبياء لره وي او نه هم کرامات ورته وايو ځکه کرامات اولياء الله لره وي او دا اعداء الله دي

(وَلَكِنْ نَسِمَا قَضَاءَ حَاجَاتِهِمْ) يعني موي ددوی خوارقو ته ددوی دحوائجو پوره کول وايو، هرکله چې په نېز د بعض قاصر العقل خلکو دا خبره ډيره بعيده وه چې يوڅوک دې دخپل دښمن حوائج وړ پوره کړي نو امام اعظم رحمه الله تعالى بيان کړ حکمة دالله تعالى په دې کې په دې قول وذلك الخ (وَذَلِكَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقْضِي حَاجَاتِ أَعْدَائِهِ اسْتِدْرَاجًا لَهُمْ وَعِقَابًا لَهُمْ) يعني دا ځکه چې الله تعالى پوره کوي حاجتونه دخپلو دښمنانو لپاره داستدراج او عذاب په دې معنی چې دالله تعالى له جانبې دوی باندي مسلسل نعمتونه راځي سره له دې چې دوی ډوب دي په گمراهي کې نو کله چې دالله تعالى په نعمتو کې زياتوب راسي نو دوی دا گمان کوي چې دا نزديکت ده والله تعالى ته احوال دا چې داخذلان ده لکه چې فرمايي (سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ) (۱۸۱) الاعراف ژر به موي دوی له داسي لوري په تدریج سره را ونيسو چې دوی به نه پوهیږي

حديث: كي راخي دعبقبة بن عامر رضي الله تعالى عنه له نبي عليه السلام
 خُخه (قال إذا رأيت الله يعطى العبد من الدنيا ما يحب وهو مقيم على معاصيه
 فإنما ذلك منه استدراج) يعني نبي عليه السلام وويل جي ڪله جي ته وويي جي
 الله جل جلاله وركوي بنده ته په دنيا کي هغه ڇه جي دی ئي خوشبوي اوبيا
 هم ده مقيم وي پرگناو باندي نو دا استدراج ده دالله تعالى دلره

(يَغْتَرُونَ بِهِ وَيُزَادُونَ طَعْنًا وَكَفْرًا) يعني دوی دوکه سول په دې قضاء
 دحوائجو خپلو په دې خاطر جي دوی به داحسان گمان ورباندي وکر په
 دامي حال کي جي هغه به استدراج وو نه احسان اوزياتوب به ئي وکر په
 خپله سرکښي که به فجار وو اوکه به کفار وو نو په کفر کي به ئي زياتوب وکر
 لکه جي فرمايې الله تعالى (وَلَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ
 إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ) (۱۷۸) ال عمران يعني گمان دي
 نکوي هغه خلک جي کافران دي جي موږ دوی ته مهلت ورکوو دا دوی لپاره
 خير ده بېشکه خبره داده جي موږ دوی ته مهلت ورکوو ددې لپاره جي دوی مخ
 ته ولاړسي په گناوو کي او ددوی لپاره سپکوونکی عذاب سته

(وَذَلِكَ كُلُّهُ جَائِزٌ وَمُمْكِنٌ) يعني واقع ڪيدل دخوارقو هم په نقل ثابت دي او
 هم د عقل په نېز محال ندي

دخارق العادة اووه اقسام

پوه سه په دې جي خوارق اووه قسمه دي ارهاص، معجزة، کرامة، معونة،
 اهانة، استدراج، سحر، ځکه خارق العادة کار که صادر وو له پوځييت نفس
 څخه په سبب دکولو دداسي کارو جي تعليم اوتعلم ئي کيدی دېته سحر ويل
 کيږي اوکه ښکاره سو پرلاس دداسي چا جي مدعي دنبوت وونوکه مخکي
 تربعتت ووارهاص ورته ويل کيږي اوکه ورسته وو معجزة ورته ويل کيږي په
 دې شرط جي موافق به وي له هلي دعوي سره جي ده کړي ده اوکه مخالف

ووبيا ورته اهانة اوتكذيب ويل كيڀري اوڪه مدعي دنبوت نه وو خوتابع وو دنڀي
ٻيانوڪه ولي وو ڪرامت ورته ويل كيڀري اوڪه عام سري وونو دامعونه ده اوڪه
تابع نه وو دنڀي نودابيا استدراج ده

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي جي امام اعظم رحمه الله تعالى عليه په
خپل عبارت کي فرعون او ابليس يو خاي راوړل ځکه له سدي څخه په يوه
روايت کي راځي جي دي وايي (بلغنا ان جبرئيل عليه السلام قال لرسول الله ما
انقضت أحداً من عباد الله ما أبغضت عبدين أحدهما من الجن والآخر من
الانس فأما من الجن فإبليس حين أبى بالسجود لادم وأما من الانس
ففرعون حين قال أنا ربكم الأعلى) يعني موږ ته داخبره رارسيدلي ده جي
جبرائيل عليه السلام نبي عليه السلام ته وويل ما بغض نده کړئ له
هېچاسره له بندگانو دالله تعالى دونه قدر بغض جي له دوو بندگانو سره نې
لرم يوله پېريانو څخه ده او بل له انسانانو څخه ده له پېريانو څخه ابليس
ده جي کله نې ادم عليه السلام ته له سجدي کولو څخه انکار وکړ اوله
انسانانو څخه فرعون ده جي کله نې وويل أنا ربكم الأعلى

ملاعلي قاري وايي فرعون بد ده تر ابليس په دوو وجهو يوه داچي فرعون له
نسله دانسان څخه ده او ښکاره سوه له ده څخه دونه لويه نافرمانې او
ابليس له پېريانو څخه او له هغو څخه نافرمانې څه عجيبه خبرنده دومه
وجه داچي ابليس انکار وکړ له سجدي کولو څخه پرته له الله تعالى ويل چاته
جي ادم عليه السلام ده او فرعون دعوه وکړه دريږييت و خپل خان ته دتکبر
په وجه

وَكَانَ اللَّهُ تَعَالَى خَالِقًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ وَرَازِقًا قَبْلَ أَنْ يَرْزُقَ

اووو الله تعالى خالق مخکي تردې جي پېداکړي مخلوق اورازق وو مخکي تردې
جي يوچاته رزق زړکړي

تشریح

(وَكَانَ اللَّهُ تَعَالَى خَالِقًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ وَرَازِقًا قَبْلَ أَنْ يَرْزُقَ) يعني الله جل جلاله دمخلوق اومرزوق تربېداکېدو مخکي لا دخالق اورازق په صفتو موصوف وو ددېته نو دمشتق منه دمعي تروجود مخکي دمشتق اطلاق ويل کيږي داځکه جي دي الله تعالى دتخليق اوترزيق صفتونه ازلي دي اوداعالم حادث اوممکن ده نوکه دتخليق اوترزيق صفتونه له ازله ثابت نسي نو بيا خو به زموږ دغه قول باطل سي جي موږ وايو جي الله جل جلاله واجب ده په ټولو صفاتوسره امام اعظم رحمه الله تعالى دامسئله په تکرار سره ذکر کړي ده لپاره ددي جي ټينگه سي دا صحيح عقیده دخلگو په زړو کي

علامه زړکشي رحمه الله تعالى وايي جي اطلاق دخالق او رازق پر الله جل جلاله باندي مخکي تروجود دمخلوق اومرزوق حقيقي ده که څه هم تعلق نې حادث ده اوکه مجاز سي نو بياخو به نې نفی صحيح وي اوحال دا جي دا قول جي الله جل جلاله په ازل کي خالق او رازق نه وو ډير قبيح او ناروا قول ده نعوذ بالله من ذلک

وَاللّٰهُ تَعَالٰى يَرٰى فِي الْآخِرَةِ وِجَاهَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَهُمْ فِي الْجَنَّةِ بِأَعْيُنٍ رُّؤُوسِهِمْ بِلَا تَشْبِيهِ وَلَا كَيْفِيَّةٍ وَلَا كَيْفٍ وَلَا يَكُوْنُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ مَسَافَةٌ

او الله تعالى ليدل ڪيري په اخرت ڪي او ويئي به نه مؤمنان په داسي حال ڪي جي دوى به په جنت ڪي وي په سترگو دسرو خپلو بيله تشبيهه اوبيله ڪيفيت اوبيله ڪميت ڇڏه او نه به وي ترمنڱ دالله تعالى او د مخلوق مسافه

تشریح

(وَاللّٰهُ تَعَالٰى يَرٰى فِي الْآخِرَةِ) يعني الله جل جلاله ليدل ڪيري په اخرت ڪي. د نولواهل السنة والجماعة مسلڪ او مذهب داده جي ليدل دالله تعالى ممكن دي محال ندي او دوى اتفاق ڪري پردي باندي جي رؤيه دالله تعالى به واقع ڪيري په اخرت ڪي او دامختص ده په مؤمنانو پوري ڪافران نه نسي ليدلاى نو دمعتزله وداقول جي رؤيه دالله تعالى محال ده هيڄ اعتبار نه لري. دلائل له قران اوسنة ڇڏه دير موجود دي پردي باندي حتى له نبي عليه السلام ڇڏه په باره ڪي درؤيه تقريبا شلوڪسانو صحابه و روايت ڪري. الله تعالى فرماي (وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ (٢٢) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (٢٣) الْقِيَامَةِ يعني خيبي مخونه به په دغه ورځ روشانه اوتازه وي خپل رب ته به ڪتونڪي وي

په بل خاى ڪي الله تعالى فرماي (كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخَجُونَ (١٥) المطففين يعني داسي نده بېشڪه دوى به دخپل رب له ديدار ڇڏه په دغه ورځ منع ڪرل سوي وي

بل دليل درؤيه همدا حديث ده دنبي عليه السلام ((انكم سترون ريكم كما ترون القمر ليلة البدر لا تضامون في رؤيته) يعني بېشڪه تاسو به ژرده جي خپل رب وويئي لکه جي ويئي سهوڙمي دڄوارلسم دشپي بيله ازدحام ڇڏه .

(وَرَأَى الْمُؤْمِنُونَ فِي الْجَنَّةِ بَاعِينَ رُؤُوسَهُمْ) يعني ويبي به مؤمنان الله تعالى به داسي حال کي جي دوی به په جنت کي وي په خپلو سترگو لکه جي راغلي دي حديث کي دني عليه السلام ((اذا دخل أهل الجنة الجنة يقول الله تبارک وتعالى تريدون شيئا أزيدکم فيقولون ألم تببيض وجوهنا ألم تدخلنا الجنة وتنجنا من النار قال فيرفع الحجاب فما أعطوا شيئا أحب إليهم من النظر إلى ربهم عزوجل ثم تلا هذه الآية (للذين أحسنوا الحسنى وزيادة) يعني کله جي جنتيان جنت ته داخل سي نواله تعالى به ورته ووايي ايا تاسو اراده لري ديو شي جي درزيات نې کرم نو دوی به ووايي اياتا زموږ مخونه ندي راسين کړي ايا تا موږ جنت ته نه يو داخل کړي اوله اور څخه دي نه يو خلاص کړي نو پورته به کړي الله تعالى پرده(نو وبه کوري دوی خپل رب ته)نوده ورکړل سوی دوی ته يوشي جي محبوب دي وي دوی ته ترنظر ورب خپل ته بيانې عليه السلام تلاوت وکړ ددې ايت مبارکه(للذين أحسنوا الحسنى وزيادة) يونس يعني هغه کسانو لره جي په دنيا کي نې نیک عمل کړی وي جنت ده اونورزيادت هم جي ديدارالله تعالى ده

(بَلَا تَشْبِيهِ وَلَا كَيْفِيَّةٌ وَلَا كَيْفِيَّةٌ) يعني الله تعالى به په داسي ليدلو سره ليدل کيږي جي هيڅ قسم تشبيه اوخرنگوالی او څومره والی به نوي داڅکه جي دالله تعالى رؤية دجهت کميت کيفيت په اعتبار سره له متشابهاتوڅخه ده نوکوم څه جي په نقل ثابت دي موږ هم هغه ثابتوو او له الله تعالى څخه دهغه څه نفي کوو جي عقل نې له هغه څخه منزله اوپاک بولي

(وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ مَسَافَةٌ) مرادله مسافة څخه جهت مقابله مکان ده ځکه له نفي دمسافي خوا اتصال لازميږي او دامراد نده يعني په ليدلو کي دالله تعالى به جهت مقابله مکان نوي بلکه ديدار دالله تعالى په خارج العادة ډول سره واقع کيږي

اختلاف په لېدلو کي دالله تعالى په خوب کي.

هغه خلک چې دالله تعالى د رؤية اثبات کوي هغوی وايي چې دالله تعالى ليدل په خوب کي محال دي يو له دوی څخه امام الهدی ابومنصور الماتريدي ده حق ځيني خولادا هم وايي چې دا دمحققينو مسلک ده دليل ددې ډل علماء داده چې په خوب کي خيالات او امثال ليدل کيږي او الله جل جلاله له هر قسمه مثل څخه منزّه او پاک ده ليکن ځيني علماء بيا وايي چې په خوب کي دالله تعالى ليدل ممکن دي خو بېله کوم کيفيه جهت اومقامه او بېله مثله اوخياله څخه دا ډله استدلال کوي چې له ځيني متقدمينو علماء څخه نقل سوي دي چې دوی به ويل چې موږ الله جل جلاله په خوب کي وليدئ

لېدل دالله تعالى په وينښه.

اوليدل دالله جل جلاله په دنيا کي په وينښه عام متقدمين او متاخرين علماء کرام پر دې باندي چې دا نه واقع کيږي ښايي مراد ددې علماء داوي چې په سترگوسره ممکن ندي اوپه زړه سره وځيني اخص الخواص لره ممکن ده لکه چې واقع سو همداسي نبي عليه السلام لره لکه چې روايت سوي له عبدالله بن عباس رضي الله تعالى عنهما څخه چې نبي عليه السلام وليدئ په زړه سره په تفسير کي ددې قول دالله جل جلاله (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى) النجم

وَالْإِيمَانُ هُوَ الْإِقْرَارُ وَالتَّصَدِيقُ

او ايمان اقرار ده په ژبه سره او باور ده په زړه سره

تشریح

(وَالْإِيمَانُ هُوَ الْإِقْرَارُ وَالتَّصَدِيقُ) يعني ايمان دېته وايي چې سړی اقرار وکړي په ژبه سره او تصديق وکړي دني عليه السلام په زړه سره اجمالا په ټولو هغو امورو کې چې معلوم وي بالضرورة راتګ دني عليه السلام په هغو سره له لوري دالله تعالی علامه تفتازاني رحمه الله تعالی وايي په شرح العقائد کې چې همدا کافي ده ددې لپاره چې سړی دایمان راوړلو ذمه واري ورباندي پوره کړي او درجه نې هم ترايمان تفصيلي ټيټه نده

معنی ددې چې معلوم وي بالضرورة داده چې په هغه امورو کې نې تصديق وسي چې هرچاته معلوم وي چې دا دين حصه ده استدلال ته ضرورت نه لري لکه وحدانيت دالله تعالی او فرضيت دلمانځه او حرمت دشرابو او داسي نور يوازي دژبې اقرار بېله تصديق څخه دزړه کفايت نکوي ځکه که يوازي اقرار کفايت وکړي نو بيا خو منافقان ټول مؤمنان بلل کيدلای او نه هم يوازي تصديق کفايت کوي ځکه که داسي وای نو بيا خو به اهل الكتاب ټول مؤمنان وای احوال داده چې الله په حق کې دمنافقانو فرمايي (وَاللَّهُ يَشْهَدُ أَنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ) (۱) المنافقون يعني الله شاهدي ورکوي چې يقينا منافقان دروغ ويونکي دي

اوپه حق کې داهل کتابو فرمايي (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَغْرِفُونَهُ كَمَا يَغْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ) الانعام يعني هغه کسان چې موږ دوی ته کتاب ورکړی ده پېژني دوی پهغېر داسي لکه خپل زامن چې پېژني

البته تصديق دایمان داسي رګن ده چې حسن لعينه ده هيڅکله سقوط نه قبلوي او اقرار داسي نده ځکه هغه خويا شرط دایمان ده او بارګن ده حسن

لغيره له دې وجه غورزي په حالت كې دغذر او اكراه داځكه چې ژبه ترجماني كوي دزه نو اقرار دژبي دزه دتصديق دليل ده وجوداو عدما نو كه چيري يوڅوك با وجود دقدرت پراقرار باندي اقرار په بل څه بدل كړي هغه كافر ده البته كه عذر موجود وو بيا كافر نده همدېته اشاره سوي په دې قول كې دالله تعالى (مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْنٰمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ (۱۰۶) النحل. يعني هغه څوك چې كافر سي په الله ورسته تر ايمان راوړلو بغير له هغه چاچي زور پر وكړل سي اوږه نې مطمئن وي په ايمان سره او ليكن هغه څوك چې خلاصه كړې خپله سينه كفر لره نو پر دوى باندي غضب ده له جانب دالله تعالى او دوى لره لوى عذاب ده

ملاعلي قاري وايي چې دځينو علماء په نېز اقرار معتبر ده په اصل تعريف كې دايمن او دا رايه ده شمس الانمه الحلواني او فخر الاسلام چې اقرار ركن ده خوا احتمال دسقوط لري نكه داكراه په حال كې او جمهور محققينو علماء دېته تگ كړى چې ايمان تصديق ده په زده سره او اقرار شرط ده لپاره داجراء داحكامو په دنيا كې ځكه تصديق باطني شى ده علامه غواړي نو هغه څوك چې تصديق لري خواقرار نې نوي كړي په ژبه سره هغه مؤمن ده په نېز دالله تعالى كه څه هم مؤمن نده په احكامو كې ددنيا او كه چا اقرار كړى وي په ژبه سره خوتصديق او باور نې نوي په زده كې لكه منافق نو هغه ددې بالعكس ده اودا رايه مختاره او غوره ده دابو منصور الماتريدي په نېز

دتولو علماء اجماع ده پر ايمان دهغه چا چې تصديق اوباور لري په زده سره او دافرار كولو هم اراده لري ليكن يو مانع موجود وي له اقرار كولو څخه لكه كونگتوب او پايل داسي. له دې څخه معلومه سوه چې ايمان يوازې دشهادت كلمه نده لكه كراميه چې داخبره كوي

وجه دتقديم دافرار پرتصديق باندي په تعريف كي دايمان

په مخکي کولو کې دامام اعظم رحمه الله تعالى دافرار پر تصديق باندي په تعريف کې د ايمان اشاره ده ودهته چې په خای کې دښکاره کولو دايمان لو مړنی حيثيت اقرار لري که څه هم اصلي معتبر شی تصديق ده ځکه ددنیا احکام ټول موقوف دي پرافرار باندي او مويد امتياز دمومن اوکافر په اقرار سره کوونې عليه السلام اوصحابه و به قناعت کوي له مؤمن څخه په کلمه دشهادت اوحکم به نې کوي په ايمان دده سره بېله دي چې پوښتنه به نې کوله له هغه څه څخه چې دده په زړه کې وي

وَإِيمَانُ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْمُؤْمِنِ بِهِ وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْيَقِينِ وَالتَّصَدِيقِ وَالْمُؤْمِنُونَ مُسْتَوُونَ فِي الْإِيمَانِ وَالتَّوْحِيدِ مُتَفَاضِلُونَ فِي الْأَعْمَالِ

او ايمان د اهل داسمان او مخڪي نه زياتيږي اونه ڪميږي له جهته دمؤمن به اوزياتيږي او ڪميږي له جهته ديقين اوباور او مؤمنان تول سره برابر دي په ايمان اوتوحيد کي يوله بله توپير اوفرق لري په اعمالو کي

مسئله دزيادت دايمان اودنقصان

(وَإِيمَانُ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْمُؤْمِنِ بِهِ) يعني ايمان دهغه چا جي اوسيڙي په اسمانو کي لکه ملانڪي او دهغه چا جي اوسيڙي په مخڪه کي لکه انبياء اولياء اونور عام مؤمنان که گناه ڪار دي اوکه نيڪ عمله او داسي پيريان نه زياتيږي اونه هم ڪميږي له جهته دمؤمن به خڪه مؤمن به هغه شيان دي جي ايمان راوړل واجب وي پر هغو باندي نو که بوخوک پرخينو شيانو ايمان راوڙي او پرخينو ئي نه راوڙي مثلاً ايمان راوڙي پرالله تعالى او ملانڪو اورسولانو باندي ليکن ايمان نه راوڙي پرورخ داخرت باندي نو داسري مؤمن نده نو دمؤمن به په اعتبار تول سره برابر دي په ايمان کي

(وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ مِنْ جِهَةِ الْيَقِينِ وَالتَّصَدِيقِ) يعني داصل تصديق په اعتبار زيادت اونقصان نه قبلوي خڪه تر تصديق لاندي مرتبه خوگمان اوتردد ده او هغه هيڄ اعتبار نه لري په مقام کي داعتماد بلکه زيادت او نقصان ديقين په اعتبار قبلوي خڪه يقين مختلفي مراتبي لري لکه جي فرمايې الله تعالى (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّ الْمَوْتَى قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنِ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَبْهَتَنِي قَالَ فَبِعَمَلِهِمُ الْقَبْرَ) يعني اوکله جي وييل ابراهيم عليه السلام اي زماڻه راووينه

ماته ڊاڄي ته ڇنگه مري را ژوندي ڪوي وي ويل الله تعالى ايا ته ايمان نه لري
پريدي باندني ابراهيم عليه السلام وويل لرم ٺي خو سوال ددي لپاره ڪوم جي
زما زره ٻڻه ڏاڏه سي

امام شافعي رحمه الله تعالى او دده اتباع له اشاعره و ڇڻه وايي جي ايمان
زيادت او نقصان نه قبلوي زموڙ له طرفه الزام دوى باندني په دي قول دالله
تعالى سره ڪيري (أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ) المجادلة يعني دا هغه
ڪسان دي جي الله تعالى ثابت ڪري په زروڪي ددوى ايمان، ڇڪه مثبت سوي
شي زيادت او نقصان نه قبلوي

او هغه ايتونه جي دلالت ڪوي پر زيادت دايمان لکه (وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ
زَادَتْهُمْ إِيمَانًا) الانفال يعني ڪله جي تلاوت سي دوى باندني ايتونه دڪلام دالله
تعالى نو وزيادت ڪري دوى ته ايمان، حمل ڪيري پر معنى ديقين يعني يقين ٺي
زيات سي لکه مڃي جي تهره سوه اويادا حمل ڪيري پرهغه جي امام
ابوحنيفه رحمه الله تعالى ويلي دي جي دمؤمن به دزيادت په وجه به ٺي ايمان
زيات سي داڇڪه جي قرآن به نوى نوى ناز يلهيئ او دوى به ورباندني ايمان
راوري

او دنبي عليه السلام ددي قول معنى جي ڪله له ده ڇڻه پوشتنه وسوه په
باره ڪي دزيادت اونقصان دايمان ده وويل نعم يزدخى يَدْخُلُ صَاحِبُهُ الْجَنَّةَ
وَيَنْقُصُ حَتَّى يَدْخُلَ صَاحِبُهُ النَّارَ يعني هو ايمان زياتيري صاحب ٺي جنت ته
داخليري او ڪميري صاحب به ٺي اور ته داخليري، ڏاڏه جي دڻسو او د نيڪو
اعمالو په اعتبار سره زياتيري نو صاحب به ٺي جنت ته داخليري په دخول
اولي سره او د بدو اعمالو په خاطر ڪميري نو صاحب به ٺي جهنم ته داخليري
په دخول اولي سره او جنت ته به داخليري په دخول ثانوي سره ورسته تر
تهره ولو دخلي جزا

(والمؤمنون مسترون في الإيمان والتوحيد) يعني مؤمنان تول سره برابردی په اصل ایمان او توحیدکي ځاځکه چې ایمان عبارت ده له اذعان او باورڅخه اذعان او باور زیادت اونقصان نه قبلوي نو دا قول ثابت سو چې اصل ایمان زیادت اونقصان نه قبلوي نوکله چې ایمان زیادت اونقصان نه قبلوي نو تول مؤمنان په ایمان کې سره برابردی لیکن قوه اوضعف قبلوي او دا د متاخرینو علماء مسلک ده له احنافو څخه. همداسي په توحید کي يعني تول مؤمنان سره برابردی په دې کې چې هریو وایي چې له الله تعالی سره شریک نسته په الوهیه اوربوبيه اوخالقیه اوداسي نورو صفاتوکي ځکه که یوڅوک نفی دشریک کوي په ځینو صفاتوکي او په ځینوکي بیا نه کوي نو هغه سری مشرک ده موحد نده نو په توحید کي زیادت اونقصان نه راځي له دې وجه څخه

(متفاضلون في الأعمال) يعني مؤمنان یو له بله فرق لري په اعمالوکي په سبب داخلاف د احوالو ځاځکه چې اعمال داخل ندي په ایمان کې ولي مخکي تېره سوه چې ایمان په حقیقت کې تصدیق ده او ډیر وخت داسي کیدای سي چې پورته دې سي عمل له مؤمن څخه لکه له حانضي څخه لمونځ اوروژه او تصدیق هیڅکله نسي پورته کیدای له مؤمن څخه. همداسي دلالت کوي پرمغایره دایمان او عمل دا چې په قران اوحديثوکي ډیر ځله عطف سوی وی عمل پرایمان باندي او دا خبره پوشیده اوپته نده پرهغه چا چې ډیر کم ممارسه لري له علم نحو سره چې عطف تقاضاکوي دمغایره دمعطوف اومعطوف عليه نودا خبره پرځای ده چې مؤمنان بوله بله په عمل کي تفاضل اوپهترې لري

امام شافعي رحمه الله تعالی عليه وایي چې اعمال صالعه ایمان زیاتوي لیکن زموږ له طرفه دلیل داده چې الله جل جلاله قران کي وایي (وَمَنْ يَعْمَلْ مِنْ

الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) النساء_ يعني چاڄي عمل وڪر دنهڪيون نر

وي اوڪه بنسخه په دې شرط جي مؤمن وي

داځڪه جي په دي ايت مبارڪه كي الله جل جلاله ايمان شرط ڪرڙولي ده
لپاره داعماليو او دا يقيني خبره ده جي شرط غير وي له مشروط ځځه ځڪه
منع ده اشتراط ديوشي دخپل خان لپاره نو داخبره ثابته سوه جي اعمال غير
دي له ايمان ځځه نو ايمان نه زياتيري په اعمالوسره

وَالْإِسْلَامُ هُوَ التَّسْلِيمُ وَالْإِنْقِيَادُ لِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى فَمَنْ طَرِيقَ اللُّغَةِ فَرَّقَ بَيْنَ الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ وَلَكِنْ لَا يَكُونُ إِيْمَانٌ بِلَا إِسْلَامٍ وَلَا يُوجَدُ إِسْلَامٌ بِلَا إِيْمَانٍ وَهُمَا كَالظَّهَرِ مَعَ الْبَطْنِ وَالَّذِينَ اسْمُ وَاقِعٍ عَلَى الْإِيْمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعِ كُلِّهَا

او اسلام تسليمبدل اوغاره ايسوول دي اوامرو لره دالله تعالى نو دلغه له لاري فرق سته ترمنخ داسلام او ايمان خو نمي كيداي ايمان ببله اسلام خغه او نه موجودييري اسلام ببله ايمان خغه او دوي دوه داسي دي لکه شاونس او دين اسم ده اطلاق نې کول کييري پرايمان اسلام اوتولو شرعي احکامو

تشریح

(وَالْإِسْلَامُ هُوَ التَّسْلِيمُ وَالْإِنْقِيَادُ لِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى) يعني اسلام دېته ويل کييري جي بوخوک په ظاهري اوباطني توگه سره دالله جل جلاله اوامروته غاړه کښيږدي اوراضي مي په حکم دالله تعالى په دې سره جي خيني شيان نې پر ده فرض کړي او خيني نې ورباندي حرام کړي بغير له اعتراض کولو پر الله تعالى باندي اوبد کتلو دا حکامو دده

دايمان او اسلام فرق دلغت په اعتبار،

(فَمَنْ طَرِيقَ اللُّغَةِ فَرَّقَ بَيْنَ الْإِسْلَامِ وَالْإِيْمَانِ) يعني دلغه له لاري دايمان او اسلام ترمنخ فرق سته خکه ايمان عبارت ده له تصديق خغه دزړه لکه په دې قول کي دالله تعالى (وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا) يوسف يعني ته مصدق اوباور کونکی نه نې زموږ پر خبره باندي په شان کي ديوסף عليه السلام او اسلام عبارت ده له تسليمبدلو اوغاره ښودلو خغه لکه جي فرمايې الله تعالى (وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا) ال عمران يعني غاړه ايښي الله تعالى لره هغه چا جي په اسمولو اومطکه کي دي په خوښه لکه ملائکي اومؤمنان اوپه

زور سره لکه کافران

نو ايمان خاص انقياد باطني ته ويل کيږي او اسلام بيا انقياد ظاهري ته دلالت کوي پردي خبره باندې داقول دالله جل جلاله (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ) الحجرات يعني صحرايانو خلکو وويل موږ ايمان راوړی ده ته دوی ته ووايه چې تاسو ايمان نده راوړی بلکه تاسي وواياست چې موږ اسلام راوړی ده او ايمان لا تر اوسه ستاسو په زړو کې نده داخل سوی

دايمان اواسلام تلازم.

(وَلَكِنْ لَا يَكُونُ إِيْمَانٌ بِِلَاإِسْلَامٍ) يعني په شرعي اعتبار سره انقياد باطني چې ايمان ده بېله انقياد ظاهري چې اسلام ده نسي را تلای (وَلَا يُوجَدُ إِسْلَامٌ بِِلَاإِيْمَانٍ) ځکه اسلام دتسليمېدو او غاړي ښودلو معنی ده او دا راتلای نسي په يوچاكي تر څو تصديق او باور نوي راغلی دهغه په زړه کې نو ددې تصور نسي وهل کيدلای دشریعت په اعتبار چې يو څوک دې مؤمن وي خو مسلم دې نوي اویا دې مسلم وي خو مؤمن دې نوي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي دا جمله دمخکنی جملي لپاره تاکيد ده په دې کې اشاره ده ودهته چې مخکوالی داسلام پرايمان باندې اویا دايمان پراسلام باندې سره برابري ځکه کله باطني تصديق مخکې وي ظاهري انقياد بيا ورسته حاصل سي لکه يهودي يا نصراني چې ايمان راوړي اوکله کله بيا ظاهري انقياد مخکې وي باطني انقياد ورسته حاصل سي لکه ځيني منافقان چې په اخري مؤمنان سول

(وَمَا كَا لظَهْرَ مَعَ الْبَطْنِ) يعني ايمان اواسلام داسي دي لکه پوښی مېشکله يو له بل څخه نسي جلا کېد لای لکه شا او نس چې سره لازم دي يو له بله نسي را تلای

(وَالَّذِينَ اسْمُ وَاَقَعَ عَلَى الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعِ كُلِّهَا) يعني پرتولو احكامو معنی دا جي ڪله دين مطلق ذڪرسي نومراد تري تصديق اقرار او دتولو انبياء احكام دي لکه جي دالله تعالیٰ له دي قوله خُخه جي معلومي پري (وَمَنْ يَنْتَفِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ) ال عمران يعني چاچي طلب ڪر بغير له اسلام خُخه بل دين نو هيڄڪله به خني قبول نڪرل سي

په بل خای کي الله تعالیٰ فرماي (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ) ال عمران يعني بيشڪه غوره دين په نيز دالله تعالیٰ اسلام ده په بل خای کي دالله تعالیٰ فرماي (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) الحج يعني الله تعالیٰ نده ڪرڙولي پرتاسو باندي مشقت په دين کي په بل خای کي فرماي (وَوَضَّيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا) المائدة يعني ماستاسو لپاره اسلام ددين په توگه خوڻ ڪري

نه افراط او نه تفريط

په عقيدة الطحاوية کي راڻي جي دالله تعالیٰ دين په مخڪه او اسمان کي يو دين ده دغلو او تقصير ترمنڱ ده يعني نه افراط په ڪڀي سته او نه هم تفريط. دتشبيهه او تعطيل ترمنڱ ده يعني نه دالله تعالیٰ دصفاتو تشبيهه وړڪوي دمخلوق له صفاتوسره لکه مشيهه اونه ئي په صفاتو کي تعطيل ڪوي لکه معطله بلڪه دالله تعالیٰ ٽول هغه صفات جي په قران ڪريم کي ئي دڄان لپاره ثابت ڪري يا رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان ڪري هغه ٽول ثابت بولي بلاڪيف اوڇرنگه جي دده ذات سره لائق وي. دجبر او قدر ترمنڱ ده يعني نه داسي لکه جبريه جي واپي جي بنده مجبور ده پراعمالوباندي هيڄ اختيار نه لري په خپلو اعمالو کي اونه داسي لکه قدريه جي واپي جي بنده خالق ده دڇهلو افعالو.

دحضرت ابو هريرة رضي الله تعالى عنه خُخه روايت ده جي نبي عليه السلام وفرمايل (انا معاشر الانبياء دهلنا واحد) يعني موڙ دانبياءو ڏله پوو زمود دين يو

ده يعني ددين اصل اوبنياد مويوده جي توحيدده اوشرائع او احكام موسره
 جلا جلا دي لکه جي فرمايي الله تعالى (لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) المائدة
 يعني موڊ دهرقوم لپاره مقرر ڪري ده شريعت اولار

نَعْرِفُ اللَّهَ تَعَالَى حَقَّ مَعْرِفَتِهِ كَمَا وَصَفَ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ

موږ پېژنو الله جل جلاله په حق معرفت او پېژندگلوي سره لکه څنگه چې الله تعالى ستايلي ده خپل خان په خپل کتاب کي په ټولو صفاتو سره

تشریح

(نَعْرِفُ اللَّهَ تَعَالَى حَقَّ مَعْرِفَتِهِ) يعني موږ پېژنو الله تعالى په حق معرفت او پېژندگلوي سره د بنده د طاقت او قدرت په اندازه سره او پېژندل د الله تعالى په اعتبار د کتنه د ذات دده او په اعتبار دا حاطي پر ټولو صفاتو دده غېر مقدور ده بنده لره

(كَأَوْصَفَ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ بِجَمِيعِ صِفَاتِهِ) يعني پېژنوږي په ثابتولو دهغه صفاتو وجوديه و چې الله تعالى ثابت کړي خپل خان ته په قران کي او په نفي کولو دهغه صفاتو سلبيه و چې الله تعالى نفي کړي له خپل خان څخه په قران کي په دې قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى دليل سته پر دې چې اطلاق نفس پر ذات د الله تعالى جائزه. او د ذات دا اطلاق په باره کي تحقيق داده چې د پير علماء په خپلو عباراتو کي ذات او صفات يوځای سره ذکر کوي د عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنه څخه راځي په يو اثر کي (تفکروا في کل شيء ولا تفکروا في ذات الله) يعني په هر شي کي فکر وځي خو د الله تعالى په ذات کي فکر مه وځي

دملاعلي قاري رد پر سيوطي رح باندې

امام سيوطي رحمه الله تعالى وايي د ذات اطلاق پر الله باندې ثابت ده دبغاري په هغه روايت سره چې د حضرت حبيب رضي الله تعالى عنه په قصه کي ده چې ورسته به راسي لېکن ملا علي قاري وايي چې دا استدلال په دوو وجهو کمزوري ده يو وجه داده چې دا د صحابي قول ده دوهمه وجه داده چې دا صريح نده په مدعي کي بلکه ښکاره داده چې مراد له في ذات الاله څخه في

سبيل الله ده خُڪه ڪله جي حبيب مبارڪ ڪفارو له حرم خُخه ددې لباره
وايستې جي قتل ٺي ڪري نوهغه مبارڪ ورته وويل ماڀرپردي جي زه دوه رڪعتنه
لمونخ وڪرم ورسته ٺي ببادا شعرونه وويل

ولست اباي حين اُقتل مسلماً.....على أي شق كان لله مصرعي

وذلك في ذات الإله وإن يشأ.....ببارك على أوصال شلو ممزع

يعني باڪ نڪوم ڪله جي وڙل ڪيرم مسلمان پر هر اڻڄ جي وي په لارڪي دالله
غورخيدل زما

او داتول په لارڪي دالله تعاليٰ ڪه دالله تعاليٰ خوشه سي نوبرڪت به ڪنڀردي
پراندامو دبدن پريڪرل سوي

دحقيقت اطلاق پرالله تعاليٰ باندي.

ابن السبڪي په جمع الجوامع کي وايي جي دالله جل جلاله حقيقت له نورو
تولو حقانقو خُخه مخالف اوجلا ده ابن الزملڪاني دده پردي ڪلام رد ڪري او
وايي جي اطلاق دحقيقت پرالله جل جلاله باندي منع او نارواده ابن جماعه
ٺي دليل داسي ذڪر ڪوي جي په قران کي پرالله تعاليٰ باندي اطلاق دحقيقت
هيڃ خاي نده سوي

دلته يوه شهبه پيدا ڪپري هغه دا جي دامام اعظم رحمه الله تعاليٰ دا قول
(نَعْرِفُ اللَّهَ تَعَالَىٰ حَقَّ مَعْرِفَتِهِ) تضاد اوٽڪر لري له دي قول سره(ماعرفناك
حق معرفتك)يعني موڏ نه پي پڙندل ته په حقه پڙندنه سره .

ددې شهبې جواب داده جي داقول بناده پردي باندي جي ادراڪ دذات دالله
تعالٰ او احاطه پرتولو صفاتو دده دمخلوق په طاقت کي نده لکه جي فرماي
(لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) الانعام يعني دالله تعاليٰ دذات ادراڪ سترگي نسي ڪولاي
په بل خاي کي فرماي (وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا)طه يعني دوي احاطه نسي
ڪولاي پرذات دالله تعاليٰ په خپل علم سره

وَلَيْسَ يَقْدَرُ أَحَدٌ أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ حَقَّ عِبَادَتِهِ كَمَا هُوَ أَهْلٌ لَهُ وَلَكِنَّهُ يَعْبُدُهُ بِأَمْرِهِ كَمَا أَمَرَهُ
بِكِتَابِهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ

اوقدرت نلري هيڏوڪ ددي جي عبادت دي وڪري دالله تعالى داسي عبادت
ڏرنگه جي نڀ الله تعالى اهل اولائق ده بلکه عبادت ڪوي بنده دالله تعالى په
امر دده سره ڏرنگه جي نڀ امر ڪري په خپل ڪتاب اوطريقي دپيغمبر سره

هيڏوڪ ددي طاقت نلري جي دالله تعالى ڪما حقه عبادت وڪري،
(وَلَيْسَ يَقْدَرُ أَحَدٌ أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ حَقَّ عِبَادَتِهِ كَمَا هُوَ أَهْلٌ لَهُ) يعني هيڏوڪ دا توان
اوطاقت نلري جي دالله جل جلاله داسي عبادت وڪري لکه ڏرنگه جي نڀ الله
تعالى مستحق ده ڇکه الله جل جلاله موڊ ته وجود رائي ورسته ترهغه جي
موڊ معدوم وو بيا نڀ رزق رائي له خپلو خزانو ڇڻه او عقل پي رائي جي موڊ
حق او باطل سره په جلاڪرو او موڊ ته نڀ هدايت ڪري دهني لاري جي هيڏوڪه
به نڀ سالڪ په خطر ڪي نه لوڀري او موڊ نڀ ساتي يوو له شره دپيريانو او
داسي نور نعمتونه دالله تعالى پرموڊ باندې جي موڊ نڀ دشمنولو توان هم نلرو
دا خولا ڇه جي شڪر پي اداڪرو او ڪماحقه عبادت نڀ وڪرو لکه جي فرماي
الله تعالى (وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا) ابراهيم يعني ڪه ناسي وغورائي
جي دالله جل جلاله نعمتونه وشميري نو شمار به نڀ نڪري

له دي وجهي ڇڻه ڇيني خلڪ وايي جي دا آيت (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
حَقَّ تَقَاتِهِ) ال عمران يعني اي مؤمنانو له الله تعالى ڇڻه داسي وڀيري لکه
ڏرنگه جي له هغه ڇڻه دپيريديو حق دي، منسوخ ده په دي آيت سره (فَاتَّقُوا
اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ) التغابن يعني وڀيري له الله تعالى ڇڻه ڇونه جي ستا
سوطاقت وي

ڇکه هغه سي تقوا ڪول جي ڏنگه دالله جل جلاله حق وي له هني ڇڻه
دالله تعالى مختاره او غوره بندگان هم عاجزه دي لکه ڏنگه جي ددي تقوا

نبي عليه السلام تفسير ڪري (هو ان يُطَاعَ ولا يعصى ويُذَكَّرُ ولا يُنسى ويُشْكَرُ ولا يُكْفَرُ) يعني تقوا داده جي دالله تعال اطاعت وسي اونا فرمائي ٿي ونسي

اوڌڪرڻي وسي او هير نسي او شڪر ٿي اداء سي ناشڪري ٿي ونسي
(وَلَكِنَّ يَجِدُ بَأْمَرَهُ كَأَمْرِهِ بِكَلَامِهِ وَسَنَةَ رَسُولِهِ) يعني هر بنده دالله تعالٰ له حكم سره سم دالله تعالٰ عبادت ڪوي لکه ڇنگه جي دته امر سوي په قران او حديثو ڪي درسول الله صلي الله عليه وسلم ليکن په داسي توڪه جي په پوره طريقه دالله تعالٰ له حق اداء ڪولو ڇڻه عاجزه ده ڇڪه ممڪن نده هيچا ته هغه ڪه نبي وي اوڪه ولي او ڪه عام سري جي دالله تعالٰ دي داسي عبادت وڪري جي ڇنگه دالله تعالٰ حق وي

له دي وجهي ڇڻه ڇيني عارفين وايي جي ڪه الله تعالٰ د((إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ)) امر نه واي ورته ڪري نوده به هيڃڪله دا ايت نواي تلاوت ڪري ڇڪه په اخلاص دربدل په عبادت ڪي دالله تعالٰ او تخصييص دالله تعالٰ په استعانة سره په عبادت ڪي ناشوني ڪارده

همدامي به نبي عليه السلام هميشه له عبادت ڇڻه ورسته استغفار وايه او بخينه به ٿي غوڻيتله او دا دپنه اشاره ده جي گويا نبي عليه السلام دالله جل جلاله دبشير اطاعت له ڪولو ڇڻه مقصروو

وَيَسْتَوِي الْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ فِي الْمَعْرِفَةِ وَالْيَقِينِ وَالتَّوَكُّلِ وَالْحُبِّ وَالرِّضَاءِ وَالْخَوْفِ وَالرَّجَاءِ
وَالْإِيمَانِ وَيَتَفَاوَتُونَ فِيمَا دُونَ الْإِيمَانِ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ

اوبرابر دي تول مؤمنان په معرفت يقين توكل محبت رضاء بپره اميد او
ايمان كي اوتفاوت لري له ايمانه بغير په دې نورو تولو امورو كي

دشارحينو اختلاف په تفسير كي دقول دامام صاحب،

(وَيَسْتَوِي الْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ) دلته دوي خبري دپام وردي يوه دا جي داستواء په

محل كي دشارحينو اختلاف ده خيني نې تفسير داسي كوي برابر دي تول
مؤمنان په اصل اونفس معرفت كي دالله تعالى الخ اوخيني نې بيا داسي كوي
تول مؤمنان برابردي په وجوب كي يعني پر هر يوه باندي له مؤمنانو واجب
ده پېژندل دالله تعالى الخ

دكاتبانوسهوه

دوهمه خبر داچي شيخ عبد القادر دابوالمنتهي په حاشية كي ليكلي دي جي
دامام اعظم رحمه الله تعالى په كلام كي دلته تعقيد راغلي له طرفه دكاتبانو
خكه ثابتوي په اول كي دكلام استواء دمؤمنانو په دې امورو كي او په اخر كي
دكلام بيا ثابتوي تفاوت ددوي په دې امورو كي بغير له ايمان خخه اوكه
استواء د نفس امورو په اعتبار او تفاوت دقوة اضعف په اعتبار واخستل
مي نوبها خوا استثناء دايمان كومه معنى نلري ددې خاي دزيات تحقيق لپاره
بايد رجوع وكړل مي واېوالمنتهي ته

(فِي الْمَعْرِفَةِ وَالْيَقِينِ) يعني برابردي په نفس پېژندلو كي دالله تعالى او په نفس
يقين كي ددين په معامله كي

دپقين درې مراتبي

يوه سه وروره پقين هغه اعتقاد ته ويل كيږي جي جازم ثابت مطابق وي له

واقع سره او دا درې مراتبي لري يو هغه يقين ده چې حاصل سي له دليل څخه دېته علم اليقين ويل كېږي دوهم هغه يقين ده چې حاصل سي له ليدلو څخه دېته عين اليقين ويل كېږي دريم هغه يقين ده چې حاصل سي له دواړو دېته حق اليقين ويل كېږي

(والتوكل)يعني په دې كښي چې دتولو توكل پر الله تعالى باندي ده او يا تول مكلف دي په دي چې توكل وكړي پرالله تعالى باندي لكه چې فرمايي الله تعالى (وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳) المائدة) يعني خاص پر الله تعالى باندي توكل وكړئ كه چېرې تاسي مؤمنان ياست

(والهبة)يعني په دې كښي چې هر يو دالله او دهغه دروسول سره محبت لري او يا هر يو مكلف ده په دي سره چې محبت وكړي دالله تعالى او دهغه دروسول سره لكه چې فرمايي (وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ)البقرة يعني هغه كسان چې ايمان نې راوړى ده سخت محبت كوونكى دي له الله تعالى سره

حديث كي راځي(لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين) يعني كامل مؤمن نسي كيدلاى يوله تاسو ترڅو چې زه ورته محبوب نه سم دده تر پلار اولاد او تر ټولو خلكو

(والرضاء)يعني په دې كښي چې هر يو راضي ده په تقدير اوقضاء دالله جل جلاله اويا هر يو مكلف ده په دي سره چې راضي سي په تقدير او فيصله دالله تعالى

دخوف اورجاء تحقيق

(وَأَخْوف)يعني په دې كښي چې هر يو بهريري له غضب اوعذاب څخه دالله تعالى او يا هر يو مكلف ده چې وبهريري له غضب اوعذاب څخه دالله تعالى لكه چې وايي الله تعالى (يَذْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا)السجدة يعني ټولي خپل رب په بهري او طمعي سره

(والرجاء) يعني په دې کښې چې ټول اميد لري وټواب اورضاء ته دالله تعالى اوبا په دې کښې چې ټول مکلف دي چې اميد ولري وټواب اوعفو ته دالله تعالى ملا علي قاري رحمه الله تعالى وايي چې د الله تعالى له عذابه بېرېدل او درحمت ئې اميد درلودل پر بنده لازم دي ځکه الله تعالى فرمايي (أَمَّنْ هُوَ فَاِنَّتْ آتَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةً رَبِّهِ) الزمر يعني (ايا کفار به ښه وي) اوکه هغه څوک چې اطاعت کوي دشي په ساعتونو کي سجده کوونکی اوقيام کوونکی وي او بېرېري له اخرت څخه او اميد لري ورحمت ته درب خپل

دخوف اورجاء ترمنځ تلازم سته ځکه خوف چې بېله رجاء وي هغه ته قنوط ويل کيږي او رجاء چې بېله خوف څخه وي هغې ته امن يعني بېغمي ويل کيږي. ښه خوف هغه ده چې دبنده او گناه ترمنځ حائل ولوېږي او ښه رجاء هغه ده چې بنده يو نیک عمل وکړي اوبيا داطمع وکړي چې الله تعالى به ئې ثواب راکړي اويಾಗناه وکړي بيا توبه وباسي له گناه او دا اميد ولري چې الله تعالى به ئې گناه وبخښي. بده اودروغجنه رجاء هغه ده چې بنده پرته له دې چې نیک عمل وکړي هميشه گناوي کوي او توبه نه باسي الله تعالى ته اوبيا هم دالله تعالى رحمت ته اميد لري

ابوعلي الروذباري رحمه الله تعالى وايي چې خوف اورجاء داسي دي لکه ده يو مرغه دوه وزره که چيري دواړه برابر وو نو مرغه هم برابر وي او الوتنه هم کولاسي او که په يوه کي نقص راغلی نو په مرغه کي نقص راځي او که دواړه وزره پرمخ ولاړسي او ختم سي نو مرغه دمرگ حد ته رسيږي دده مبارک کلام دحضرت عمر رضي الله تعالى عنه له هغه کلام سره موافق ده چې وايي چې که دلهايمت په ورځ نعره وسوه چې پو سړی به جنت ته داخلېږي نوزه به دا

اميد لرم جي دغه به زه یم او که نعره وسوه جي یوسری به جهنم ته داخلیری
نوزه به بهیریم جي دا زه یم

بعضي علماء بيا وايي جي رجاء بايد غالبه وي پر خوف باندي خكه په حديث
قدسي كي راخي (انا عند ظن عبدي بي فليظن بي ما شاء) يعني زه دخپل بنده
دگمان سره موافق كار كوم جي پر ما ئې كړی وي نو جي دده خوشه وي هغه
دول گمان دي وكړي پرماباندي بعضي علماء بيا وايي جي دخواني اوصحت په
وخت كي بايد خوف غالبه وي او دلوي والی او مرض په وخت كي باين. رجاء او
اميد غالبه وي خكه نبي عليه السلام تر خپل وفات درې ورځي مخكې وويل (لا
يموتن أحدكم إلا وهو يحسن الظن بالله) يعني ندي مري يو له تاسو مگر په
داسي حال كي جي ښه گمان ولري پر الله تعالى باندي

(وَالْإِيمَانُ) يعني ټول مؤمنان سره برابري په نفس ايمان كي جي اذعان اوباور
كول دي او يا په مكلفيت كي په ايمان سره پر ذات اوصفتو باندي
(وَيُضَاوِرُونَ فِيمَا دُونَ الْإِيمَانِ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ) يعني له ايمان پرته په دي نورو ټولو
كي يو له بله تفاوت او فرق لري خكه معرفت يقين توكل محبت رضاء بېره
اميد دخاص او كامل افرادو ددې امة زيات او قوي دي پر معرفت توكل يقين
محبت رضاء بېره اميد دعامو خلگو ددې امة

وَاللّٰهُ تَعَالٰى مُتَفَضِّلٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ عَادِلٌ قَدْ يَعْطِي مِنَ الثَّوَابِ أَضْعَافَ مَا يَسْتَرْجِيهِ الْعَبْدُ تَفَضُّلاً مِنْهُ وَقَدْ يَعْقَابُ عَلَى الذَّنْبِ عَدْلًا مِنْهُ وَقَدْ يَغْفِرُ فَضْلاً مِنْهُ

او الله تعالى فضل ڪوونڪي ده پر خپلو بندگانو عدل ڪوونڪي ده وركوي الله تعالى ثواب ڇو چنده بالا پر هغه جي بنده ئي مستحق وي دڀل احسان په وجه او ڪله عذاب وركوي پر گناه باندي او دڀل عدل په وجه او ڪله بيادگناه بخشه ڪوي دڀل فضل په وجه

تشریح

(وَاللّٰهُ تَعَالٰى مُتَفَضِّلٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ) يعني الله جل جلاله احسان ڪوونڪي ده پر خپلو بندگانو باندي لکه جي واپي الله تعالى (إِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ) البقرة يعني بيشڪه الله تعالى خاوند دفضل او مهرباني ده پر خلکو باندي .
(عَادِلٌ) يعني الله جل جلاله عدل ڪوونڪي ده له خپلو بندگانوسره خڪه الله تعالى فرماي (وَمَازُكُ بِظُلَامٍ لِّلْعَبِيدِ) (٤٦) فصلت يعني نده ستا رب ظلم ڪوونڪي پر خپلو بندگانو

(قَدْ يَعْطِي مِنَ الثَّوَابِ أَضْعَافَ مَا يَسْتَرْجِيهِ الْعَبْدُ تَفَضُّلاً مِنْهُ) يعني وركوي الله جل جلاله بنده ته پر عبادت باندي دونه قدر ثواب جي دبنده تر استحقاق بالاوي جي دا نو دالله جل جلاله فضل او احسان ده پر خپل باندي خڪه بنده هيڃ استحقاق ذاتي نلري پر الله جل جلاله باندي داجر او ثواب بلڪه دامحض تفضل ده دالله تعالى پر ده باندي لکه جي فرماي (وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ) البقرة يعني الله تعالى جي دڇا لهاره خوبنه سي دوه چنده ثواب وركوي (وَقَدْ يُعَاقِبُ عَلَى الذَّنْبِ عَدْلًا مِنْهُ) يعني الله جل جلاله وركوي بنده ته دونه قدر عذاب جي دي ئي مستحق وي جي دانو دالله تعالى عدل ده خڪه داتصرف ده ..
په خپل ملڪ کي او ظلم دهنه ويل ڪڍري جي هو ڇوڪ دڀل ڇا په ملڪ تصرف

وڪري الله تعالى فرمايي ۽ ٻاره ڪي دثواب اوعذاب (مَنْ جَاءَ بِالْخَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ) (۱۶۰) الانعام يعني ڇوڪ راتنگ وڪري ۽ نيڪي سره نو هغه لره به لس چنده ثواب وي او ڇوڪ جي راتنگ وڪري ۽ بدی سره نو جزاء به نه وړڪول ڪيڙي مگر ۽ اندازہ دبدی او دوی باندي به ظلم نه ڪول ڪيڙي) ۽ وړڪولو دزيات عذاب ۽ ڀرمقدار دگناوو ددوی اویا ۽ ڪمولو دثواب

خلاصه دا جي الله جل جلاله دبنده دنيڪو اعمالو بدله دوه چنده ڪوي ۽ ڇهل فضل او مهرباني سره اوجزاء دگناه ۽ مقدار دگناه وړڪوي ۽ ڇهل عدل سره

(وَقَدْ يَغْفُرُ فُضْلًا مِنْهُ) يعني ڪله ڪله الله تعالى بخڻيه ڪوي بنده ته دگناه ۽ ڇهل فضل سره هغه ڪه لويه گناه وي اوڪه وڙه ۽ توبه دبنده اویا ببله توبې لکه جي فرماي (وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ) الشوری يعني الله هغه ذات ده جي قبلوي توبه له ڇهلو بندگانو ڇڻه او بخڻيه ڪوي دگناوو) ظاهر داده جي عفوہ غير مشروط ده ۽ توبه سره نوبه ڻيه تقابل د توبې دقبلیدو او بخڻي ترمڻڻ راسي

لنده دا جي زياتوب ۽ بدله ڪي دنيڪي تر لس چنده پوري دعامو خلکو لپاره ده او تر لس چنده زيات بيا خاص ديو ڇا ڇا لپاره وي خودا ٽول محض فضل او خالص رحمت دالله تعالى ده او دير واري داسي وي جي زيات دثواب دعبادت ڪوونڪي تر حال او اخلاص پوري تعلق لري

دملاعلي قاري رد ۽ ڀر قاضي ابي العز باندي.

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى واپي جي دعقيدة الطحاوية دشارح داخبره صحي نده جي واپي ڪه دوه ڪسان ۽ عبادت ڪي سره برابر وو الله جل جلاله داسي نڪوي جي پوه ته تر بل ڊير ثواب وړڪري اوداسي هم نڪوي جي دوه ڪسان ۽

گناه کولو کي سره برابر وي الله تعالى دي يوه ته بخښه وکړي اوبل ته دي عذاب ورکړي ځکه فرق نسته په فضل او عفو په کي دالله جل جلاله داخبره ځکه غلطه ده چي دقران او حديث سره مخالفه ده او حکم کول دي پرالله جل جلاله باندي په مقام کي دارادي اومشينة او خپله الله تعالى وايي (قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ) ال عمران... يعني ورته ووايه اي پيغمبره چي فضل او لورونه دالله تعالى په واک کښي ده ورکوي نې هغه چا ته چي خوښه نې سي

وشفاعۃ الانبياء عليهم السلام حق وشفاعة النبي صلى الله عليه وسلم للمؤمنين
المذنبين ولأهل الكبائر منهم المسترجين العقاب حق ثابت

او شفاعت دانبياء عليهم الصلوة السلام حق ده او شفاعت دني صلى الله
عليه وسلم لپاره دمؤمنانو جي گناه کاران وي اولپاره دهغو جي غفي گناوي ني
کري وي له مؤمنانو جي مستحق وي دعذاب حق ده

دانبياء عليهم السلام دشفاعت بيان.

(وشفاعۃ الانبياء عليهم السلام حق) يعني شفاعت دانبياء عليهم الصلوة السلام
دخپلو امتونو لپاره حق ده

(وشفاعۃ النبي صلى الله عليه وسلم للمؤمنين المذنبين ولأهل الكبائر منهم المسترجين
العقاب حق ثابت) يعني سپارڻت دني عليه السلام دهغو مؤمنانو لپاره جي
وري گناوي ني کري وي همداسي دهغو لپاره جي گناوي ني کري وي
مستحق دعذاب وي حق او ثابت ده په قران او حديث سره ورسته تراجازي
دالله جل جلاله لکه جي فرمايې (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ) البقرة
يعني څوک ده جي شفاعت دي وکري په وړاندې دالله تعالٰي بغير له اجازي
دده په بل ځای کي الله تعالٰي فرمايې (فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ) (٤٨)
المذنب يعني هېڅ کته به نه ورسوي دوی يعني کفاروته دسپارڻت کوونکي
سپارڻت) له دې ايت څخه معلوميږي جي مؤمنانو ته شفاعت کته رسوي. ٦
حديث کي راځي (شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي) يعني زما شفاعت به دهغو
خلکو لپاره وي زما له امت څخه جي غفي گناوي ني کري وي

همداسي شفاعت دملانکو حق ده لکه جي الله تعالٰي فرمايې (يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ
وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرُّوحُ وَقَالَ صَوَابًا) (٣٨) النبا يعني ٦
هغه ورځ جي جبرائيل او نوري پرضي ودرېي صف خبري به لکوي مېطوي

بغير له هغه ځاځي الله تعالى ورته اجازه کړي وي او وايي ثواب او حقه خير
 همداسي شفاعت د علماء اولياؤ شهيدانو او داسي نورو حق ده حديث کي
 راځي (لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَةِ رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَكْثَرُ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ) يعني داخليږي به
 جنت ته په سهار نيت د يوه سړي ځي زما له امت څخه به وي دونه خلک ځي
 د بني تميم قبيلي تر خلکو به ډيروي

وَوَزَنَ الْأَعْمَالُ بِالْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ وَحَرُضَ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَقٌّ

او تلل داعمالو په ترازوسره په ورځ دقيامت حق ده او حوض دني عليه الصلوة والسلام حق ده

تشریح

(وَوَزَنَ الْأَعْمَالُ بِالْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ) يعني داعمالو تلل په قيامت كي په ترازوسره جي دوي پلې به لري او ژبه به لري حق ده لكه جي الله جل جلاله فرمايې (وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) (۸) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ) (۹) الاعراف يعني داعمالو تلل په ورځ دقيامت حق ده نو هغه څوك جي دنياكي تله ئې درنه سي پس نو هغه خلك فلاح مندونكي دي او هغه څوك جي دنياكي تله ئې سپكه سي نو دا هغه كسان دي جي خپل ځانونه ئې تاوانيان كړي دي په سبب ددې جي ظلمان وو زموږ پر آياتو باندې يعني انكار كوونكي وو

دملاعلي قاري رد پرامام غزالي او قرطبي باندې

امام غزالي او امام قرطبي رحمهما الله تعالى وايي جي تول به دهرچا لپاره نوي. اويا زه (۷۰۰۰) كسان به بېله حساب جنت ته ځي دهغوي به حساب نوي او نه به هم عمل نامې نيسي ملاعلي قاري وايي جي ددوي دا خبره په ظاهره دقران له تقسيم سره مخالفه ده

امام اعظم رحمه الله تعالى په كتاب الوصية كي وايي جي همداسي ويل دعمل نامې حق ده لكه جي الله جل جلاله فرمايې (اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا) (۱۴) الاسراء يعني ورته وبه ويل سي) جي ووايه خپله عمل نامه نن دخپل حساب لپاره ته په خپله كافي يي

دحوض کوثر بیان،

(وحوض النبی علیہ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حق) يعني دا حق ده جي الله جل جلاله نبي عليه السلام ته حوض وڌڪري اوله هغه حوض ڇڻه به دده امت اوبه چيني لکه جي فرمايې الله تعالى إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (۱) الْكَوْثَرُ يعني بيشڪه مود نانه کوثر ڌرڪري. ڇڪه جمهور مفسرين دکوثر تفسير په حوض اوبا بياله سره کوي اوتضاد نسته ددې دوو خبرو ترمنڱ ڇڪه بياله په جنت کي وي اوحوض به په ميدان کي دقيامت البته په دې کي اختلاف ده جي حوض تر صراط مخکي وي او که ورسته وهو الاقرب

امام قرطبي رحمه الله تعالى وايي جي دا دوه حوضه دي يو تر صراط او ميزان مخکي ده پر اصح قول باندې ڇڪه خلک له قبرو ڇڻه ٿري را وزي نو هغوی به تر صراط او ميزان مخکي وحوض ته وڌي دې دواړو ته کوثر ويل ڪپري

داماد ترمذي په روايت کي راځي جي نبي عليه السلام وفرمايل (ان لكل نبي حوضا وانهم يتباهون اهم أكثر واردة واني أرجو أن أكون أكثرهم واردة) يعني دقيامت په ورځ دهر نبي لپاره حوض وي او دوی به يو له بله په دي فخر کوي جي دچا حوض ته ڊير خلک وڌي او زه اميد لرم جي تر ٽولو به زما حوض ته خلک ڊير وارديري

ملاعلي قاري وايي جي ڇه بالا ڊيرشوصحابه ڪرامو دحديث دحوض روايت ڪري او قربه ده جي حد دتواتر ته ورسپري. حديث کي راځي (حوضي في الجنة مسيرة شهر وزواياها سواء ماؤه ابيض من اللبن وريحه اطيب من المسك وطعمه الذ واحلى من العسل وابد من الثلج والين من الزبد وحافاته من الزبرجد واوانيه من الفضة وکيزانه کنجوم السماء من شرب منه لا يظلمأ بعدها ابدا) يعني زما حوض به په جنت کي ديوي مهاشتي د تگ په اندازه

مسافه لري کونجان نې سره برابر دي اوبه نې ترشيدو سپيني دي اوبوی نې
 دمشکو تربوی زيات ده اوخوند نې ترعسلو لاخوږ ده او تراوړي يخي دي او
 ترکوچو نرمی دي او غاړي نې له زبرجدو دي او لوبني نې د سپينو زړو دي او
 کوزي نې داسمان دستورو پشان ډيري او خلانده دي که چا وچينلې بيا
 هېڅکله تړی نسي

وَالْقَصَاصُ فِيمَا بَيْنَ الْخُصُومِ بِالْحَسَنَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُمُ الْحَسَنَاتِ
فَطُرَحَ السَّيِّئَاتِ عَلَيْهِمْ حَقٌّ جَائِزٌ

اوقصاص ترماين ددبمنانو په نېكيوسره په ورځ دقيامت حق ده اوکه دوی
لره نېکی نوي نوبيا اچول ددبپو پر دوی حق اوجانز ده

ددبمنانو ترمنځ به قصاص په نېکيو وي.

(وَالْقَصَاصُ فِيمَا بَيْنَ الْخُصُومِ بِالْحَسَنَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ) يعني دانسانانو ترمنځ
چې په دنيا کې کوم ظلم اوتجاوزيو پر بل سوی وې دهغو قصاص او بدله به
په ورځ دقيامت په نېکيو سره کېږي په داسې طريقه چې دظالم نېکی به الله
تعالی ومظلوم ته ورکوي او داقصاص به ځکه په نېکيو سره وي چې هلته
دراهم او دنانبر نسته او نه هم کومه نفعه لري .

(وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُمُ الْحَسَنَاتِ فَطُرَحَ السَّيِّئَاتِ عَلَيْهِمْ حَقٌّ جَائِزٌ) يعني که چېرې بيا
ظالمانو نېکی نه درلودې يانې پرمخ نېکی نوي کړي او يا خو نې نېکی کړي وي
ليکن هغه ټولې په بدله اوقصاص کې ختم سي لوجېي ددېرو مظلومو دده نو
بيا به د مظلوم گناوي اچول کېږي پر ظالم باندي

حديث کې راځي نبي عليه السلام وفرمايل وخپلو صحابه کراموته (اتدرون من
المفلس قالوا المفلس فينا من لا درهم له ولا متاع قال ان المفلس من أمتي
من يأتي يوم القيامة بصلاة وصيام وزكاة ويأتي قد شتم هذا وقذف هذا
وأكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فيقضي هذا من حسناته وهذا
من حسناته فإن فنيت حسناته قبل أن يقضي ما عليه أخذ من خطاياهم
فطرحت عليه ثم طرح في النار) يعني ايا تاسو خبر ياست په دې چې مفلس
څوک ده صحابه کرامو ورته وويل په موږ کې مفلس هغه څوک ده چې نه
درهم لري او نه هم سامان نېي عليه السلام وفرمايل چې مفلس زما له امت
خپله هغه څوک ده چې په ورځ دقيامت راتگ وکړي په لمنځو او روږو اوزکاتو

سره اواراسي په داسي حال کي چي يوه ته ئې ښکښل کړي وي او پر يوه ئې تهمت ويلئ وي او ديوه ئې مال خوړلی وي او ديوه ئې ويني توی کړي وي او يو ئې وهلی وي نو ورځه کول سي يوه ته له نهکيو دده يوڅه اوږل ته له نهکيو دده که چيرې ئې نيکی تمامي سوي مخکي تردې چي اداء کړل سي هغه حقوق چي پر ده باندي دي نو به راوختل سي گناوي د مظلومانو او وږه غورزول سي پر ده باندي او بيا به دی واچول سي وجهنم ته

همداسي به الله جل جلاله له انسانانو بغير نور حيوانات هم را پاڅوي لکه څنگه چي الله تعالی فرمايي (وَمَا مِنْ ذَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُخْشَرُونَ) (۳۸) الانعام. يعني نسته هيڅ يو خوځنده شی په مخکه کي او نه يو مرغه چي الوزي په خپلو دواړو وزرو سره مگر امتونه دي ستاسو په شان موږ نده پرېښی هيڅ شی په کتاب کي بيا به دوی خپل رب ته پاڅول کيږي .

په حديث کي راځي نبي عليه السلام فرمايي چي را وږه پاڅول سي ټول مخلوق په ورځ د قيامت چاربايان او مرغان بيا به الله جل جلاله له ښکروږ حيوان څخه دې ښکرو حيوان بدله واخلي او بيا به ورته ووايي چي اوس نو خاوري سه په دغه وخت کي به کافر ووايي (يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا) (۴۰) النبا يعني کاشکي زه خاوري سوی وای

وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مخلوقتان اليوم لآفتنيان أبداً ولا تموت الحر والعين أبداً ولا يفنى عقاب الله تعالى ولا ثوابه سرمداً

او جنت او جهنم موجود دي نن ورځ لا نه فناء كېږي هيڅكله او نه مري حوري دجنت هيڅكله او نه فناء كېږي عذاب دالله تعالى او نه ثواب دده هميشه به وي

تشرېح

(وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مخلوقتان اليوم) يعني جنت او جهنم اوس لا موجود دي ځكه الله جل جلاله فرمايي دجنت په حق كې (أَعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ) (۱۳۳) ال عمران_يعني جنت دپرهېزگارانو لپاره تيارسوى ده. اودجهنم په باره كې وايي (أَعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ) (۱۳۱) ال عمران_يعني جهنم دكافرانو لپاره تيارسوى ده

په حديث قدسي كې راځي (أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر) يعني ماتيار كړى ده دخپلو صالحو بندگانو لپاره داسي جنت چې هيڅ سترگونده ليدلى او نه هم هيڅ غوړ د هغه صفت په پوره توگه اورېدلى ده او نه هم په زړه كې د بشر دهغه تصور راغلى ده همداسي په بل حديث كې راځي (ادخلت الجنة وارت النار) يعني زه جنت ته داخل كړل سوم او جهنم را وليدل سوماته

په پورته اياتو او حديثو كې دجنت او جهنم په باره كې هغه صيغې ذكر سوي دي چې هغه دماضي لپاره وضع سوي دي نو ترڅو چې دليل نوي درېدلى پر معجز باندې حمل كول نې پر معجز جانړنده

له اهل السنة والجماعة سره په دې كېنې معتزله مخالفت لري ځكه دوى وايي چې جنت اوجهنم في الحال موجود ندي نو په دې قول كې دامام الانمة رد ده پر دوى باندي

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي جي اصح قول داده جي جنت په اسمان کي ده اودلالت کوي پردې باندي داقول دالله تعالى(عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى) (١٤) عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى (١٥) النجم يعني له سدره المنتهى سره له هغي سره جنة الماوى ده. دارنگه دلالت کوي پردې باندي داچي نبي عليه السلام فرمايي (سقف الجنة عرش الرحمن) يعني بام اوچت دجنت عرش درحمن ده. ځيني علماء بيا وايي چي په مخکه کي ده او ځينو بيا توقف کړی وايي چي دالله تعالى څخه بغير بل څوک ورباندي علم نلري. دجهنم په باره کي ځيني وايي چي په مخکه کي ده تر اوو مخکولاندي ده او ځيني وايي تر مخکولور ده اوځيني توقف کوي په دې کښي لکه په جنت کي

دپل صراط بيان

همداسي پل صراط حق او ثابت ده په قران او حديث سره الله جل جلاله فرمايي(وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا) مریم يعني له تاسو څخه به هيڅوک داسي نوي چي پر پل صراط تېر نسي. له حسن او قتاده رحمة الله تعالى عليهما څخه روايت سوی ده چي مراد له ورود څخه تېرېدل دي پر پل صراط باندي. امام نووي رحمه الله تعالى وايي چي مراد له ورود څخه تېرېدل دي حديث کي راځي نبي عليه السلام فرمايي(إن على جهنم جسرا أدق من الشعر وأحد من السيف) يعني بېشکه پر جهنم باندي پل سته چي نرم اوباريک ده تروېشته او تېره ده تر توري.

په بل روايت کي راځي(فيهر المؤمنون كطرف العين وكالبرق الخاطف وكالطير وكاجاويد الخيل والركاب فجاج مسلم ومخدوش مرسل ومكدوس في نار جهنم) يعني مؤمنان به دسترگود رب پشان ورباندي تېرېږي او ځهني به دتيزي برېښنا په شان اوځهني به دمرغه پشان او ځهني به دتيزو اسانو پشان اوځهني به داوښانو پشان ورباندي تېرېږي نوځهني مؤمنان به نجات مندوني اوسالم وي

اوڃي به مخدوش يعني زخمي مڃي بيا به خلاص مڃي اوڃي به غورزول
ڪپري ۽ اور کي دجهنم

ملاعلي قاري رحمہ اللہ تعالیٰ واپي جي لہ عقاندو ڇڻه دا هم ده جي دالله
تعالیٰ له لوري اندامونه گويان کول او ۽ هغو سره خبري کول حق دي لکه
جي الله جل جلاله فرماي (يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ (۲۴) النور يعني ۽ هغه ورځ جي شاهدي ورکري د دوی پر عملو
باندي ددوی ژبي اول سونه او پڻي

دجنت اوجهنم دخلودبيان.

(لَا تُنْجِيَانِ أَبَدًا) ددي تورو که معنی داسي وکړل سي جي نه فناء ڪپري جنت او
جهنم دهميشه لپاره نوله دي قول سره دالله جل جلاله تضاد نلري (كُلُّ شَيْءٍ
فَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ) القصص يعني هرشي فناء ڪېدونکي ده غير له ذات څڻه
دالله تعالیٰ. ځکه جي دا رواده جي جنت او جهنم فناء ڪړل سي که څه هم يوه
لحظه وي اوبيا دي موجود سي تر ابده. اوکه ئي معنی داسي وکړل سي جي
جنت او جهنم نه فناء ڪپري هيڅکله نوبيا دايت مبارکه معنی هلاک ذاتي ده
يعني هر ممکن ۽ نظر وذات دالله تعالیٰ جي واجب الوجود ده ۽ ڇا
دمعدوم ده او بقاء عرضي دمکن ۽ نظر وبقاء ذاتي دالله جل جلاله داسي
ده لکه فناء

(وَلَا تَمُوتُ الْحَرَامِينَ أَبَدًا) يعني تل تر تله به وي حوري دجنت نه فناء ڪپري
هيڅکله ځکه حديث کي راڻي نبي عليه السلام فرماي جي ۽ جنت کي د
حورو دجمع ڪېدو لپاره پوڄاي سته او هلته به دوی واپي ۽ لور اواز سره
داسي (نحن العالديات فلا تبديد ونحن الناعمات فلا نبأس ونحن الراضيات
فلا نسخط طوبى لمن كان لنا وكنا له) يعني موڊ هميشه پوو ۽ جنت کي
فناء ڪپرو نه او موڊ ۽ نعمتو کي پوو نه گرڻو محتاجه اوموڊ راضي پوو له

خپل رب څخه نو ناراضه کيږو نه خوشحالي ده هغه چا لره چې دی موږ لره وي او موږ ده لره يوو

(وَلَا يَفْنَىٰ عِقَابُ اللَّهِ تَعَالَىٰ وَلَا ثَوَابُهُ سِرْمَدًا) يعني عذاب دالله تعالى او ثواب دده نه فناء کيږي هيڅکله ځکه الله جل جلاله فرمايي په حق کې د دوزخيانو (أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) (۲۷) يونس يعني داکسان اهل النار دي دوی به په هغه کې هميشه اوسيږي او په حق کې دمومنانو فرمايي (أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) (۲۳) هود يعني دغه کسان دجنت صاحبان دي دوی به په هغه کې هميشه اوسيږي

په روايت کې د عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما راځي چې نبي عليه السلام وفرمايل (يدخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار ثم يقوم مؤذن بينهم يا أهل النار لا موت ويا أهل الجنة لا موت خلود) يعني داخل به سي جنتيان وجنت ته او جهنميان وجهنم ته بيا به و درېږي يو اعلان کوونکی تر منځ ددوی او دا اعلان به وکړي اي داور خلکو مرگ نسته او اي دجنت خلکو مرگ نسته بلکه هميشه توب ده

جهميه چې دجبريه و خاصه ډله ده وايي چې جنت او جهنم او اهل نې فناء کيږي خو دا باطل قول ده ځکه دقران سنت او اجماع سره مخالفت لري نو په دې قول کې دامام اعظم رحمه الله تعالى رد ده پر دوی باندي

وَاللّٰهُ تَعَالٰى يَهْدِيْ مِنْ اِشَاءٍ فَضْلًا مِنْهُ وَيُضِلُّ مِنْ اِشَاءٍ عَدْلًا مِنْهُ وَاِضْلَالُهُ خِذْلَانُهُ
وَتَفْسِيْرُ الْخِذْلَانِ اِنْ لَا يُوْفِقُ الْعَبْدُ عَلَى مَا يَرْضَاهُ مِنْهُ وَهُوَ عَدْلٌ مِنْهُ وَكَذَا عُقُوْبَةُ
الْمُخْذُوْلِ عَلَى الْمُعْصِيَةِ

او الله تعالى هدايت کوي هغه چاته جي خوشي تي سي (هدايت دهغه) په خپل
فضل سره او گمراه کوي هغه څوک جي خوشي تي سي (ضلالة دهغه) په
خپل عدل سره او گمراه کول دالله تعالى خذلان دده ده او تفسیر دخذلان
داده جي الله تعالى توفیق ورنکړي وبنده ته پر هغه عمل جي الله تعالى راضي
کېږي په هغه سره له بنده او دا عدل ده له الله تعالى څخه دارنگه عذاب
ورکول ومخذول ته پر گناه باندي عدل دالله تعالى ده

تشریح

(وَاللّٰهُ تَعَالٰى يَهْدِيْ مِنْ اِشَاءٍ فَضْلًا مِنْهُ) يعني الله تعالى هدايت او لار ښوونه کوي
هغه چاته جي خوشي تي سي هدايت دهغه په خپل فضل سره او دايوخاص
انعام ده دالله جل جلاله خاصه وي په دې سره ځيني بندگان لکه جي
فرمايي (فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّغْنِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ) الانعام يعني نوهغه
څوک جي الله تعالى هغه ته دهدايت کولو اراده وکړي دهغه سينه داسلام
لپاره فراخه کړي

(وَيُضِلُّ مِنْ اِشَاءٍ عَدْلًا مِنْهُ) يعني الله تعالى گمراه کوي هغه څوک جي اراده تي
وي دگمراه کولو دهغه په داسي ډول جي و گرځوي زده دهغه تنگ له قبلولو
دایمان لکه جي فرمايي (وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَزَنًا كَأَنَّمَا
يَصْفُقُهُ فِي السَّمَاءِ) الانعام يعني او هغه څوک جي الله جل جلاله تي دگمراه
کولو اراده وکړي نو و گرځوي سينه د هغه تنگه بېخي تنگه کواکي هغه په
سختي پورته کېږي په اسمان کي

(واضلاله خذلانه) يعني اضلال دالله تعالى عبارت ده له دي خُخه جي الله جل

جلاله پرپردي نصرت اوکومک دبنده په ايمان راوړلوکي

(وَتَفْسِيرُ الْخِذْلَانِ اَنْ لَا يَوْفَى الْمَبْدَ عَلَى مَا يَرْضَاهُ مِنْهُ وَهُوَ عَدْلٌ مِنْهُ) يعني خذلان

دبته ويل کيږي جي الله جل جلاله توفيق ورنکړي وبنده ته دهغه کارو جي الله

تعالی په راضي کيږي لکه ايمان اودا خذلان دالله تعالى عدل ده خکه پر الله

تعالی باندې هيڅ شی واجب نده

(وَكَلَّا عِقَابَ الْمُخْذُولِ عَلَى الْمُعْصِيَةِ) يعني همداسي عذاب وړکول ومخذول ته

پرگناه باندې عدل ده ظلم نده خکه ظلم تصرف کول دي په ملک کي دبل

چا اودا دامې نده

وَلَا يَجُوزُ أَنْ نَقُولَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْلُبُ الْإِيمَانَ مِنَ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ قَهْرًا وَجَبْرًا وَلَكِنْ
نَقُولُ الْعَبْدُ يَدْعُ الْإِيمَانَ لِحَيْثُ يَسْلُبُهُ مِنْهُ الشَّيْطَانُ

او دا روا نده جي مود ووايو جي شيطان وري ايمان له مؤمن ڇڻه په زور او
جبر سره بلڪه مود ووايو جي بنده پرپردي ايمان په خپله نو په دغه وخت کي
ٺي شيطان ځني سلب ڪري

شيطان له انسان ڇڻه ايمان په زور نه وري.

(وَلَا يَجُوزُ أَنْ نَقُولَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْلُبُ الْإِيمَانَ مِنَ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ قَهْرًا وَجَبْرًا) يعني
مود نه داسي ووايو او نه هم دا عقيدہ لرو جي شيطان ايمان وري له بنده
ڇڻه په زور او جبر سره په داسي ڊول جي شيطان دي بنده مجبوره ڪري پر
ترڪ او پرنيولو دايمان باندي ڇڻه الله جل جلاله فرماي (إِنَّ عِبَادِي لَأِيْمَنَ
لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (٤٢) الحجر يعني بيشڪه ڇوڪ
جي زما رشتيني او خاص بندگان دي تالره پر هغو هيڃ تسلط او غلبه نسته
بغير له هغه گمراهانو جي ستا پروي ڪوي

(وَلَكِنْ نَقُولُ الْعَبْدُ يَدْعُ الْإِيمَانَ لِحَيْثُ يَسْلُبُهُ مِنْهُ الشَّيْطَانُ) يعني مود ووايو جي
بنده ايمان پرپردي په خپل اختيار او اراده سره په سبب د وسوسو د شيطان
نو ڪله جي ٺي پرپردي شيطان ٺي ځني سلب ڪري ڇڻه ڪه شيطان مخي
تردي جي بنده ايمان پرپردي ايمان له بنده ڇڻه سلب ڪري نوبيا خو دا خبره
لازمه سوه جي بنده مجبور ده پر ڪفر باندي او حال داده جي امام اعظم
رحمه الله تعالى مخي ذڪر ڪر ڪر جي الله جل جلاله نه پيدا ڪوي ڪفر په زده کي
دهنده بهله اختاره دهنده

لنڊه دا جي شيطان ڪه ڇه هم دانسان دڻمن ده خو داسي تسلط نه
ورياندي لري جي ڇه په ڪوي هغه په وڪري بلڪه انسان اختيار لري په خپل
فعل کي او عقل ساتونکي ده انسان لره له شر او شهواتو ڇڻه ڇڻه دده

هدايت ڪوي وڃي ته، اوشيطان غولونڪي ده انسان لره ڪوشش ڪوي جي انسان واچوي په شر اوشهواتو ڪي خڪه دشمن نې ده نو ڪه انسان دشيطان په وسوسو عمل ونڪري بلڪه تابعداري وکري د عقل جي دده لپاره ساتونڪي ده نو به نجات پيدا ڪري له خطري څخه اوسلو ڪ به وکري پرحقه لارياندي اوڪه انسان پرپردي هدايت د عقل بلڪه تابعداري وکري دشيطان په ميلان ڪي وشر اوشهواتو ته او په پرېڻولو ڪي دايمان نو شيطان ايمان خني وري په دي وخت ڪي همدا دهغه ايت معني ده جي مخي ذکر سو، ڪتبه الاحقر ابو منصور عبد الڪريم شهيد زاده

وسؤال منكر ونكير حق كائن في القبر وإعادة الروح إلى الجسد في قبره حتى
وضغطة القبر وعذابه حق كائن للكفار كلهم ولبعض عصاة المؤمنين

او پوښتنه دمنكر او نكير حق ده ثابتته ده په قبر كي او را ګر خېدل دروح
وجسد ته په قبر كي حق ده او تنګي دقبر او عذاب ېې حق ده ثابت ده ټول
كفار و لره او ځيني ګناه ګارانو مؤمنانو لره

دمنكر اونكيري بيان

(وسؤال منكر ونكير حق كائن في القبر) منكر او نكير نومان دي دهغه ملكو ګي
انسان ته راځي په قبر كي حديث كي راځي ګي كله انسان دفن كړل سي نو دوي
نوري او شين سترګي ملكي ورته راسي يوي ته منكر او بلي ته نكير ويل
كېږي. منكر او نكير په دې وجه ورته ويل كېږي ګي مړي ېې نه پېژني او نه ېې
ددوی صورت ليدلی. مطلب دا ګي پوښتنه دمنكر او نكير له مړي څخه په قبر
كې ګي رب دي څوك ده دين دي څه ده او نبي دي څوك ده حق ده او خامخا
واقع كېدونكې ده نو مؤمن به داسي جواب وركوي (ربي الله ديني الاسلام ونبي
محمد وبقول الكافر هاه هاه لادري) يعني زما رب الله تعالى ده دين مي اسلام
ده نبي مي محمد عليه السلام ده او كافر به وايي ګي هاه هاه زه په هيڅ نه يم
څير

په باره كي دعذاب د قبر نازل سوی ده دغه آيت (يُنْفِثُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ) ابراهيم يعني الله تعالى مضبوطوي
مفه ګسان ګي ايمان ېې راوړی پر قول ثابت په ژوندي ددنيا او په اخرت
كې. په حديث كي راځي دبراء بن عازب رضي الله تعالى عنه له نبي عليه
السلام څخه (قال يُنْفِثُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) قال
نزلت لي عذاب القبر فقال له من ربك فيقول ربي الله ونبيي محمد فذاك قوله
يُنْفِثُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ)

دقبر له سوال څخه څوڪ مستثنى دي.

خو دقبر له سوال څخه انبياء عليهم السلام او كوچنيان او شهيدان مستثنى دي له دوى څخه پوښتنه نه كيږي له نبي عليه السلام څخه دشهيدانو په باره كي پوښتنه وسوه ده مبارك وويل (كفى ببارقة السيوف شاهدا) يعني د دوى لپاره دتورو څلېدل كافي دي دشاهد په توگه. په كفايه كي راځي جي له انبياء عليهم السلام څخه پوښتنه نه كيږي سيدابو شجاع رحمه الله تعالى جي داحنافو له ډلي څخه ده وايي جي له كوچنيانو څخه په قبر كي پوښتنه كيږي همداصي له انبياء عليهم السلام څخه په نبز ديعضي علماء. ځيني علماء وايي جي كوچنيان دمؤمنانو يقينا بغښل سوي دي خو سوال د يو داسي حكمة لوجهي ځني كول كيږي جي هيڅ څوڪ نده په خبر

دروح راگرځېدل په قبر كي.

(وإعادة الروح إلى الجسد في قبره حق) يعني راگرځېدل دروح وجسد دبنده ته په قبر كي حق ده خودغه راگرځېدل په ټولو اجزاو سره وي او كه دځينو سره وي هغه اجزاء سره جلا جلا وي او كه سره يو ځاى وي. واو دمطلقې جمعيت لپاره ده نو بيا به داسوال نه واردېږي جي دمنكراو نكبر پوښتنه خود روح ترا گرځېدو ورسته ده

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي جي ټول اهل السنة والجماعة پر دې متفق دي جي الله جل جلاله مري ته په قبر كي دونه قدر ژوند وركوي جي دعذاب او براحته ادراك په كولاي مي ليكن په دي كي ئې اختلاف ده جي ايا روح ورته راگرځي او كه يا له امام امام اعظم رحمه الله تعالى څخه داسي روايت سوي جي ده توقف كړى په دي خبره كښي ليكن دده كلام په دي كتاب كي دلالت كوي پر راگرځېدو دروح ځكه جواب دمنكر او نكبر يو اختياري فعل ده ممكن نده بېله روح څخه او ځيني وايي جي ممكن ده ځكه جي كله يو څوك بېله

مې روح خفي وزي خو بيا هم روح د بدن سره تعلق لري حتى د تڪليف او راحت احساس كولاى سې په خوب كې

(وضفظة القبر وعذابه حتى كَان) ضفظة القبر عبارت ده دمخې له رانمولى او تنگېدلو پر مړى باندي په اوله مرحله كې ورسته نې الله جل جلاله پرته فراخوي حتى دخيټو لپاره خو نې دهغو دسترگو دديد په اندازه فراخوي. خيټي علماء وايي چې دقبر ضفظة دمؤمن لپاره داسې وي لكه مور چې ميسافر زوى په غيږ كې ونيسي يعني تنكي دقبر حق ده حتى د كامل مؤمن لپاره هم تنكي دقبر سته لكه حديث كې راځي (إِنَّ لِلْقَبْرِ ضَفْظَةً لَوْ كَانَ أَحَدٌ تَاجِلًا مِنْهَا لَنَجَّاسُغْدُ بْنُ مُعَاذٍ الَّذِي اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِهِ) يعني بېشكه قبر لږه تنكي سته كه چيري دقبر له تنكي څخه يوچا نجات پيدا كولاى نو سعد بن معاذ به نجات پيدا كړى واى هغه سعد چې په مرگ نې دالله تعالى عرش ولږېدئ. همداسې عذاب دقبر حق ده لكه چې الله جل جلاله فرمايې (لِلنَّارِ نَحْرُضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا) غافريعتي دوى به هر سهار او ماښام پراورېاندي وړ وړاندي كېږي او داعرض به په قبر كې وي ځكه الله تعالى فرمايې (وَيَوْمَ يَقُومُ الشَّاعِرُ أَذْخُلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ) (٤٦) غافريعتي په هغه ورځ چې قيامت ودرېږي (نودالله تعالى له لوري به ملائكو ته وېيل سې چې) داخل كړئ آل دفرعون وسخت عذاب ته په بل ځاى كې الله تعالى فرمايې (وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذَى ذُنُوبَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ) المسجدة يعني موږ به خامخا وړ وځكو دوى ته لږ عذاب مخكې ترلوى عذاب يعني مخكې ترعذاب داخرت

شيخ ابو المعين رحمه الله تعالى له امام قونوي رحمه الله تعالى عليه څخه رانقل كړې دي چې دقبر عذاب حق ده مؤمن او كافر (لِكُفَّارِكُلِّهِمْ وَلِبَعْضِ الْعَصَاةِ الْمُؤْمِنِينَ) يعني ټولو كافرانو لږه او بعضي گناه كارانو مؤمنانو لږه. شيخ ابو المعين رحمه الله تعالى په خپل اصول كې يوه

خبرکري ده او امام قونوي رحمة الله تعالى عليه هم رانقل کري ده هغه واپي
 جي د قبر عذاب حق ده مؤمن او کافر مطيع اوفاسق تولو ته ورکول ورکول
 کيري ليکن دونه فرق لري جي دکافر لپاره به هميشه عذاب وي په قبر کي خو
 دجمعي په ورځ او د روژي په مياشت کي به خني پورته کيري دنبي عليه
 السلام په برکت سره ځکه جي کله نبي عليه السلام په دنيا کي موجود وو نو
 الله جل جلاله دده په حرمة دوی ته په دنيا کي عذاب نه ورکاوه همداسي به
 په قبر کي دجمعي په ورځ او دروژي په مياشت کي دده په برکت او حرمت
 سره عذاب خني پورته کيري ملاعلي قاري رحمه الله تعالى پردي خبره رد کري
 ده او واپي جي صحي خبره هغه ده جي قونوي کري ده جي مؤمن که مطيع وو
 بيا دهغه لپاره دقبر عذاب نسته بلکه دقبر ضغطه سته جي يوڅه بېره او
 دهشت به محسوس کري

لکه څنگه جي عذاب په قبر کي حق ده همداسي وبعضي مؤمنانو ته
 نعمتونه ورکول حق دي حديث کي راځي (القبر روضة من رياض الجنة أو
 حفرة من حفر النار) يعني قبر دجنت له باغچو يوه باغچه ده او يا دجهنم له
 کندو څخه يوه کنده ده

وكل شيء ذكره العلماء بالفارسية من صفات الله عز اسمه جَاءَ الْقَوْلُ بِهِ سَوِي
الْيَدِ بِالْفَارِسِيَّةِ وَيُحْزَنُ أَنْ يُقَالَ (بروی خدا) عز وجل بِلَا تَشْبِيهِ وَلَا كَيْفِيَّةٍ

او هرشي جي ذڪر ڪري وي علماء په فارسي سره له صفاتو دالله جل جلاله نو
په هغه سره قول ڪول جائز دي ما سوا له يد خُشه په فارسي سره او دا
رواده جي وويل سي دخداي په روي بلا تشبيه او بلا كيفيه

تشریح

(وكل شيء ذكره العلماء بالفارسية من صفات الله عز اسمه جَاءَ الْقَوْلُ بِهِ) مراد له
فارسي خُشه هر لغت جي غير له عربي خُشه وي لکه افغاني هندي ترڪي او
داسي نور، يعني دالله جل جلاله له صفاتو خُشه هرصفت بلکه وجه قدم عين
جي علماء ذڪر ڪري وي له عربي پرته په بل لغت سره نو موڊ ته رواده جي
دهغو اتباع وڪرو او موڊ نې هم ذڪر ڪرو په نورو لغاتو سره، همداسي دالله
تعالی له نومانو خُشه هر نوم جي علماء ذڪر ڪري وي له عربي پرته په بل لغت
سره موڊ ته رواده جي ذڪر نې ڪرو نو دا روا ده جي ووايو خداي تعالی توانا
هست

(سوی الید بالفارسیة) يعني ماسوا له يد خُشه خُکه له عربي بغيره په بل لغت
سره تعبير ختي ڪول جائز ندي بلکه په خه ډول جي ڪتاب او سنت تعبير ڪري
وي په هغه ډول تعبير ڪول جائز دي نو دا روا نده جي ووايو دست خداي
تعالی

(يُحْزَنُ أَنْ يُقَالَ (بروی خدا) عز وجل بِلَا تَشْبِيهِ وَلَا كَيْفِيَّةٍ) يعني دا رواده
جي وويل سي دخداي په روي يعني بوجه الله خو په داسي حال کي جي د هر
ډول تشبيه او كيفيت څرنگوالي نهي په کوي

وَلَيْسَ قَرَبُ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا بَعْدُهُ مِنْ طَرِيقِ طَوْلِ الْمَسَافَةِ وَقَصَرِهَا وَلَا عَلَى مَعْنَى
الْكَرَامَةِ وَالْهُوَانِ وَلَكِنَّ الْمُطِيعَ قَرِيبٌ مِنْهُ بِلَا كَيْفٍ وَالْعَاصِيُ بَعِيدٌ مِنْهُ بِلَا كَيْفٍ
وَالْقَرَبُ وَالْبَعْدُ وَالْإِقْبَالُ يَقَعُ عَلَى الْمُنَاجِي وَكَذَلِكَ جَوَارُهُ فِي الْجَنَّةِ وَالْوُقُوفُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِلَا كَيْفِيَّةٍ

او نده نژدې والى دالله تعالى او ليري والى دده له لاري داوود والى دمسافي اويا
له لنډوالي دمسافي او نه هم په معنى دكرامت او تحقيرده بلكه فرمان بر داره
انسان نژدې ده والله تعالى ته بلا كيفه او گناه كار ليري ده له الله تعالى څخه
بلا كيفه او نژدې والى او ليري والى او اقبال واقع كيږي پرمناحي باندي (يعني
وېنده ته منسوبېږي) او همداسي مجاوره له الله تعالى سره په جنت كي او
درېدل په حضور كي دالله تعالى سته بلا كيفه

دالله تعالى دقرب اوبعد بيان ،

(وَلَيْسَ قَرَبُ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا بَعْدُهُ مِنْ طَرِيقِ طَوْلِ الْمَسَافَةِ وَقَصَرِهَا) يعني نژدې والى
دالله تعالى عابدانولره او ليري والى ئې له گناه كارانو څخه لكه حديث كي چي
راځي (المسخي قريب من الله والبخيل بعيد من الله) يعني سخي سري الله جل
جلاله ته نژدې ده او بخيل له الله تعالى څخه ليري ده. له لاري دمسافي څخه
نده ځكه قرب او بعد له دې لاري څخه په هغه شى كي راځي چي هغه په
مكان كي وي متعيزوي او په يو جهت كي وي او الله تعالى منزّه ده له مكان حيز
او جهت څخه. بلكه مراد له قرب او بعد څخه قرب اوبعد معنوي ده لكه چي
معلومېږي له دې قوله دالله تعالى (إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ) (٥٦)
الاعراف يعني رحمت دالله تعالى نژدې ده نېكى كولكو ته. همداسي له دې آيت
څخه فهمېږي چي دالله تعالى رحمت له گناه كارانو څخه ليري ده
(وَلَا عَلَى مَعْنَى الْكَرَامَةِ وَالْهُوَانِ) يعني نه هم قرب او بعد په معنى دكرامت او ذلة

دې جي نژدې والى دالله تعالى وينده نه كرامت او كمال دبنده ده او ليري والى دالله تعالى له بنده څخه ذلت اوسپكاوي دبنده ده

په ځينو نسخو كې داسې راځي ولكن على معنى الكرامة والهوان پر دغه نسخه معنى د عبارت دامام اعظم رحمه الله تعالى داسې ده نژدې والى دالله تعالى وينده نه او ليري والى نې له بنده څخه په دې معنى نده جي په مسافه كې ورنژدې ده او ياځيني ليري ده بلكه په دې معنى ده جي مرادله قرب څخه كرامت او احسان ده او مراد له بعد څخه ذلت اوسپكاوى ده يعنى قرب دالله تعالى كرامت ده بنده لره او بعد نې ذلت ده بنده لره

پر دغه نسخه دا اعتراض واردېږي جي دامام اعظم رحمه الله تعالى داقول ټكر او تضاد لري له دې قوله سره دده جي ولكن المطيع قريب منه ... ځكه جي كله له قرب څخه كرامت اراده سي او له بعد څخه ذلت نو داڅو مجازي معناگاني دي مكيفي او معقولي دي نو بياڅنگه امام اعظم رحمه الله تعالى دا حكم كوي جي قرب دمطيع او بعددعاصي بلا كيفه ده همداسي تعدد د استدراك لازميږي ځكه يو وار استدراك وكړل سو په دې قول سره ولكن على معنى الكرامة.... او بل وار په دې قول سره استدراك كيږي ولكن المطيع... په داسې حال كې چې دا دوه استدراكه يو له بل سره ټكر او تضاد لري او دا جائز نده

ددې شېبې جواب كېداى سي په دې سره جي قرب او بعد دوي معناگاني لري يوه مجازي معنى جي معقوله او مكيفه ده او بله حقيقي معنى جي غير مكيفه او غير معقوله ده نو امام اعظم رحمه الله تعالى عليه اول وار استدراك دمعى نې مجازي وكړ او دوهم وار نې استدراك وكړ دمعى حقيقي نو واو په دې قول كې ولكن المطيع په معنى داو ده والله اعلم

(وَلَكِنَّ الْمَطِيْعَ قَرِيبٌ مِنْهُ بِلَا كَيْفٍ وَالْعَاصِي بَعِيدٌ مِنْهُ بِلَا كَيْفٍ) يعني قرب الله تعالى او بعد نې دواړه بلا كيفه دي له هر قسم تشبيه او څرنگوالي څخه ډک دي دا قول دامام اعظم رحمه الله تعالى دلالت کوي پر دې باندې چې قرب او بعد دالله تعالى له متشابهاتو څخه دي دده په نېز

(والقرب والبعد والإقبال يَقَعُ عَلَى الْمُنَاجِي) يعني قرب بعداواقبال همداسي اعراض لکه څنګه چې نې پرالله تعالى اطلاق کېږي دارنګه نې پر هغه بنده هم اطلاق کېږي چې الله جل جلاله ته عاجزي کوونکی وي او دده درضاء طلب کوي لکه چې فرمايي الله تعالى (وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ) (۱۹) العلق يعني الله تعالى ته سجدې وکړه او هغه ته ورنژدې س. په حديث کي راځي (أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ) يعني هغه وخت چې بنده الله جل جلاله ته ډير نژدې وي هغه وخت ده چې بنده الله تعالى ته پر سجدې وي ليکن بلا كيف ځکه دمخکني او ورستني کلام تفيد نې په بلاكيف سره پر دې باندې دلالت کوي لفظ دبعد دلته ددې لپاره ذکر سوی ده چې د قرب ضد بيان کړي که داسي نوي نو پر مناجي يعني متضرع باندې اطلاق دقرب او اقبال کېږي نه د بعد (وَكَذَلِكَ جَوَارُهُ فِي الْجَنَّةِ) يعني همداسي مجاوره له الله جل جلاله سره په جنت کي لکه دطبراني په روايت کي راځي چې الله تعالى وفرمايل وجنت ته (وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا يَجَاوِرُنِي فِيكَ بَغِيلٌ) يعني زما دي قسم وي په خپل عزة او جلال سره چې مجاوره به ونکړي له ماسره په تا کي بغيل سړی (وَالزُّكُوفُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِلَا كَيْفٍ) يعني درېدل په قيامت کي په وړاندې دده بلا كيفه سته لکه چې الله تعالى فرمايي (وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ) (۴۶) الرحمن يعني دهغه چا لپاره چې دخپل رب په وړاندې له درېدلو وبهرېږي دوه جنته دي. ۹ بل ځای کي فرمايي (وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ) النازعات يعني چا چې دخپل رب په وړاندې له درېدلو څخه بهره کړي وه

امام غزالی رحمه الله تعالى وايي قرب والله جل جلاله ته په دې کښي ده چې
سړی خان وساتي له حیواني او درندګي صفاتو څخه او تخلق وکړي دخپل
خان په مکارم داخلاقو لکه کرم حلم عفو علم او داسې نور مطلب دا چې
قرب په بعدګي ده. نو هغه څوک چې قریب نوي بیا قریب وګرځيږي نو واوښت
له شقاوة څخه وسعادة ته په سبب دښو اعمالو

وَأَقْرَأَنَّا مَنْزِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ
وآيَاتُ الْقُرْآنِ فِي مَعْنَى الْكَلَامِ كُلِّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْفَضِيلَةِ وَالْعِظَمَةِ إِلَّا أَنْ لِبَعْضِهَا
فَضِيلَةٌ الذِّكْرُ وَفَضِيلَةُ الْمَذْكُورِ مِثْلُ آيَةِ الْكُرْمِيِّ لِأَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا جَلَالُ اللَّهِ تَعَالَى
وَعِظَمَتُهُ وَصِفَاتُهُ فَاجْتَمَعَتْ فِيهَا فَضِيلَتَانِ فَضِيلَةُ الذِّكْرِ وَفَضِيلَةُ الْمَذْكُورِ وَلِبَعْضِهَا
فَضِيلَةُ الذِّكْرِ حَسَبَ مِثْلِ قِصَّةِ الْكُفَّارِ وَلَيْسَ لِلْمَذْكُورِ فِيهَا فَضْلٌ وَهُمْ الْكُفَّارُ
وَكَذَلِكَ الْأَسْمَاءُ وَالصِّفَاتُ كُلُّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْعِظَمَةِ وَالْفَضْلِ لَا تَفَاوُتُ بَيْنَهَا

او قرآن نازل سوی پر نبی علیه السلام باندي په مصاحفو کي ليکل سوی ده
او ټول آياتونه دقرآن په معنی کي دکلام سره برابر دي په فضيلت او عظمت
کي ليکن ځينو لره فضيلت دذکر او مذکور دواړو سته لکه آيت الکرمي ځکه
مذکور په آيت الکرمي لويي عظمت او صفات دالله تعالی دي نو جمع سوي
دي په آيت الکرمي کي فضيلت دذکر او مذکور دواړه او ځينو لره فضيلت
دذکر سته فقط لکه دکفارو قصه نسته مذکور لره په دي کي فضيلت ځي
کفار دي همدامي اسماء او صفات ټول سره برابر دي په عظمت او فضيلت
کي تفاوت نه سره لري

تشریح

(وَأَقْرَأَنَّا مَنْزِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يعنی قرآن په تدریج سره
پر نبی علیه السلام نازل سوی ده په دروېښت کاله کي په دي قول کي دامام
صاحب رد ده پر غرابيه و ځي د روافضو څخه يوه ډله ده ځکه دوی وايي ځي
الله جل جلاله حضرت جبرائیل علیه السلام و علي رضي الله تعالی عنه ولې ځي
خو هغه خطا سوني علیه السلام نه ولاړی. دا قول مخالف ده له قرآن سره
او تکنهېب دقرآن ده لعود بالله

(وَهُوَ فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ) يعني به مصاحفو كي ليكل سوى ده په هغه الفاظو سره جي دلالت كوي پر كلام نفسي دالله جل جلاله باندې په دې قول كي دامام اعظم رحمه الله تعالى اشاره ده ودېته جي مايين الدفتين كلام الله ده لكه جي همدغه مشهوره ده

(وآيَاتُ الْقُرْآنِ فِي مَعْنَى الْكَلَامِ كُلِّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْقِزِيلَةِ وَالْعِظَمَةِ) يعني آياتونه دقران له دې وجهي جي كلام ده منسوب ده والله تعالى ته ټول سره برابر دي په لفظي فضيلة كي هم په معنوي عظمة كي حديث كي راځي نبي عليه السلام فرمايې (فضل كلام الله على سائر الكلام كفضيل الله على سائر خلقه) يعني دالله تعالى دكلام فضيلت پر نورو كلامو باندې داسي ده لكه فضيلت دالله تعالى پرمخنيو باندې آياتونه دقران په دې فضيلت كي ټول سره برابر دي كه څه هم ځيني آياتونه دالله جل جلاله درحمت او داواليا الله بيان كوي او ځيني بيا دالله جل جلاله دغضب او دده دښمنانو بيان كوي ځيني بيا داحكامو او اوامرو بيان كوي

(الا ان بعضها فَضِيلَةُ الذِّكْرِ وَفَضِيلَةُ الْمَذْكُورِ مِثْلُ آيَةِ الْكَرَمِيِّ) يعني دقران په آياتو كي ځيني آياتونه داسي دي جي هم لفظي فضيلت لري ځكه دالله جل جلاله كلام ده هم معنوي فضيلت لري ځكه مذكور په كي دالله تعالى لويي عظمت صفات وي لكه آية الكرمي

(لِأَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا جَلَالُ اللَّهِ تَعَالَى وَعِظَمُهُ وَصِفَاتُهُ فَاجْتَمَعَتْ فِيهَا فَضِيلَتَانِ فَضِيلَةُ الذِّكْرِ وَفَضِيلَةُ الْمَذْكُورِ) ځكه مذكور په آيت الكرمي دالله تعالى لويي عظمت او صفات دي نو په آيت الكرمي كي دوه فضيلت جمع سوي دي فضيلت دلفظ او فضيلت دمعني همداسي سورة اخلاص جي دالله جل جلاله په خاص صفاتو سره مختص ده. دارنگه هغه آياتونه جي انبياء عليهم السلام او اولياء كرام وركي ذكر سوي وي دوه فضيلته لري

(ولبعضها فضيلة الذكر بحسب مثل قصة الكفار وليس للمذكور فيها فضل وهم الكفار) او خيوناياتو لره دقران صرف فضيلت دذكر وي فضيلت دمذكور نوي په كښي لكه هغه آياتونه چي دكفارو قصي كي ذكر سوي وي دا لفظي فضيلت لري خكه دالله جل جلاله كلام ده دكفارو كلام نده او فضيلت د مذكور نه لري خكه مذكور په دې آياتو كي كافران دي او هغه خاوندان دفضيلت ندي لكه سورت تبت يدا

(وَكَذَلِكَ الْأَنْمَاءُ وَالصِّفَاتُ كُلُّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْعِظَمَةِ وَالْفَضْلِ لَا تَمَارَتْ بَيْنَهُمَا) يعني لكه څنگه چي آياتونه دقران سره برابري په فضيلت كي همداسي اسماء دالله تعالى لكه الله الاحدالصمدالملك الواحدالفرداوصفات دالله تعالى لكه له الملك وله الحمد وله الكبرياء والمجد تول سره برابري په لفظي او معنوي فضيلت كي تفاوت نسته ترمنځ ددوی

روايت كړی ده حاكم شهيد رحمة الله عليه په المنتقى كي له امام اعظم رحمه الله تعالى څخه چي دى وايي دهيجا لپاره نا خبرتيا له ذات څخه دالله جل جلاله عذر نه بلل كېږي خكه دى ويبي مخلوقات دالله تعالى چي مخي اسمانونه دي همداسي خپل ځان ويبي او دامخلوقات دلائل دي پر وجود دالله تعالى باندي او پېژندل كېږي په دې سره. دامام اعظم رحمه الله تعالى څخه په بل روايت كي راځي چي كه الله تعالى هيڅ پيغمبر نه وای را ليرې نوم به واجب وای پرخلگوباندي معرفت دالله تعالى په خپلوعقلوسره . ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي نوزموږ او دمعترله و ترمنځ فرق هغه ده چي امام ابو المنصور الما تريدي او عامو مشايخو دسمرقند ذكرى ده معتزله وايي چي كله په عقل سره دپوشى حسن اوقبح معلوم سي نو پر الله تعالى او بنده دواړو باندي ددغه حسن اوقبح مقتضاء واجب ده موږ وايو چي واجبونكى الله تعالى ده پرخپلو بنده كالو باندي او پر الله تعالى هيڅ شى واجب

نده اوعقل صرف يو آله ده جي پڙندل ڪيري په ده سره حسن او قبح په افعالو کي هغه هم دالله جل جلاله په اطلاع سره

زموڻ او داشاعره و ترمخ فرق داده جي اشاعره واپي جي هيڃڪڙي جو حڪم له احڪامو دالله جل جلاله نه پڙندل ڪيري مخي تربعت دنيا مود واپو خيني احڪام پڙندل ڪيداي سي مخي تربعت دنيا جي الله تعالى يوجاته علم ورکري پر هغه باندي بيله ڪسبه لکه دنيا دتصديق وجوب د ضرر مندو درواغو حرمت اوبا په ڪسب سره او دير احڪام داسي دي جي بيله قران او نبي عليه السلام ڇڻه نه سي پڙندل ڪيداي سي.

خيني امامان دبخارا جي احناف دي واپي زموڻ په نيز نه ايمان واجب ده او نه ڪفر حرام ده مخي تربعت لکه اشاعره جي واپي او دوى حمل کوي قول دامام اعظم رحمه الله تعالى پر ما بعدالبعتة باندي يعني دامام صاحب تربعت ورسته حالت مرادده ليکن ابن همام رحمة الله عليه واپي داحمل ممکن ده په دي قول کي دامام اعظم رحمه الله تعالى (لاعذرا حد في الجهل بخالقه لما يرى من خلق السموات والارض وخلق نفسه) او په دوهم قول کي دده (لو لم يبعث الله رسولا لوجب على الخلق معرفته بعقولهم) داحمل ممکن نده ڇکه له دي قول ڇڻه صراحة معلوميري جي مراد نې تربعت مخي حالت ده

ملاعلي قاري رحمه الله تعالى واپي دامام اعظم رحمه الله تعالى د دواړو قولو ترمخ توفيق او جمع ڪيداي سي په دي سره جي حمل سي اول قول نې پر مابعد البعتة باندي او په دوهم قول کي مراد له وجوب ڇڻه عرفي معني سي يعني دا جي ڀرتوڙک نې عذاب نه لازميڀري بيا به له دي قول سره الله تعالى هم ڪوم منافات نلري (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا) الاسراء يعني مود هيجانه عذاب نه ورکوو ترڇو مو هغه ته رسول نه وي لڀلي. نو نه به دپته

ضرورت وي جي عذاب په آيت كي مقيد كړو په عذاب ددنيا او نه هم دپته
 جي په رسول كي تعميم وكړو نهي او عقل دواړه ځني واخلو
 په ځينو نسخو كي دي (ورسول الله مات على الايمان) ملاعلي قاري رحمه الله
 تعالى وايي په ځينو نسخو كي دا نسته اوددې كوم ضرورت هم نسته ځكه
 دنبي صلى الله عليه وسلم شان ډير عالي ده

وَوَالِدَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَا عَلَى الْكُفْرِ وَعَمَّهُ أَبُوطَالِبٍ مَاتَ كَافِرًا

اومور پلار دنبي عليه السلام مره سوي دي پر کفر باندی اواکا دده مرسوی ده کافر

دنبی علیه السلام دمور اوپلاریان .

(وَوَالِدَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَا عَلَى الْكُفْرِ) شیخ عبد القادر رحمۃ الله علیه وایی دا عبارت په موجوده نسخو کي د کتاب موجود ده لیکن زما سره یوه نسخه سته چي په مصر کي چاپ سوي ده په هغه نسخه کي دا عبارت نسته دارنگه په شرح کي دملا علي قاري رحمه الله تعالى دا عبارت نسته سره له دي چي ملا علي قاري رحمه الله تعالى یوه رساله لیکلي ده په کفر کي د مور او پلار دنبي علیه السلام بیاشیخ صاحب وایی په دې سبب مور دغه عبارت له ابو المنتهی څخه لیري کړ او له دې سره سره هغه نسخه چي دا عبارت وړکي سته هم مختلفي دي په ځینو کي داسي دي ماماتا علی الاسلام په ځینو کي ماماتا علی الکفر په ځینو کي دي ماما علی الکفر په ځینو کي دي ماما علی الايمان جلال الدين سيوطي رحمه الله تعالى درې رسالي لیکلي دي په دې کښي چي دنبي علیه السلام مور او پلار پر ایمان مره سوي دي

دملا علي قاري رجوع له خپل قول څخه،

خپله ملا علي رحمه الله تعالى هم رجوع کړي ده له دې قوله څخه لکه چي دلالت کوي پر دې باندې عبارت دده په شرح دشفاکي (وأما اسلام أبويه ففيه أقوال والأصح اسلامهما على ما اتفق عليه الأجلة من الأمة كما بينه السيوطي في رسالته الثلاث المولفة)

(وَعَمَّهُ أَبُوطَالِبٍ مَاتَ كَافِرًا) يعني اكا دنبي علیه السلام ایمان نده راوړي بلکه پر کفر باندې مرده په ځینو روایاتو کي راځي چي کله ابوطالب مرکېدی دمرگ

په وخت کي نبي عليه السلام ورته راغلی ابو جهل او یو څه نور کسان هم هلته موجود وو نبي عليه السلام ورته وویل ای اکا دتوحید کلمه ووايه چي ستا دخلاصون لپاره زما سره دلیل سي په حضور کي دالله جل جلاله ابوجهل ابوطالب ته وویل ایا ته دعبد المطلب له دين څخه اوري او دا خبر نې په مکرر ډول سره ورته کوله تر څو ابوطالب وویل زه دعبد المطلب پر دين باندي يم او له دې څخه نې انکار وکړ چي دتوحید کلمه ووايي

وَقَاسَمَ وَطَاهَرَ وَإِبْرَاهِيمَ كَانُوا بَنِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَاطِمَةَ وَرَقِيَّةَ
وَزَيْنَبَ وَأُمَ كُلثُومَ كُنَّ جَمِيعًا بَنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

او قاسم او طاهر او ابراهيم زامن دني عليه السلام وو او فاطمة او رقية او
زينب او ام كلثوم رضي الله تعالى عنهن وي تولي لوني دني عليه السلام
دني عليه السلام داو لادبيان ،

(وقاسم وطاهر وإبراهيم كانوا بني رسول الله صلى الله عليه وسلم) دني عليه
السلام په زامنو کي قاسم مشر او لمړنی زوی ده تر نبوت مخکي پيدا سوی وو
او تر نبوت مخکي وفات سوني عليه السلام به دده په وجه ابو القاسم بلل
کېدی داچي څو نه وخت ژوندی وو په دې کښي اختلاف ده ځيني وايي تر
هغه وخت پوري ژوندی وو چي دتک سو ځيني وايي چي دوه کاله ژوندی وو
ځيني وايي چي پر حيوان دسپريدلو سو خو صحې خبره داده چي اولس^(۱۷)
مياشتي ژوندی وو

دني عليه السلام دوهم زوی طاهر وو زير ابن بکار وايي چي دني عليه السلام
له قاسم او ابراهيم څخه بغير بل دريم زوی هم درلود چي عبد الله نومېدی
په مکه کي په کوچنوالي مړ سوی ده طيب نې هم نوم وو طاهر نې هم نوم وو
نودرې نومان نې وو دارقطني وايي دا قول ثابت او مضبوط ده چي عبد الله ته
طيب او طاهر هم ويل کېدل ځکه تر نبوت ورسته پيداسو ځيني علماء بيا
وايي چي عبدالله له طيب او طاهر څخه پرته بل زوی ده دني عليه السلام
ځيني وايي چي دني عليه السلام دوه زامن طيب او مطيب غبر گوليان وو له
يوه نس څخه وو او بيا طاهر او مطهر له يوه نس څخه غبر گوليان پيداسو .
دني عليه السلام ټول اولاد له خديجة الكبرى رضي الله تعالى عنها څخه ده
بغير له ابراهيم څخه ځکه چي هغه له قبطي مينځي څخه پيدا سوی ده چي
مارية رضي الله تعالى عنها ده په اتم^(۸) کال کي دهجرت پيداسو او بيا^(۷۰) شپي نې

ژوند وکړ بيا وفات سو ځيږي علماء وايي شپاړس^(۱۸) مياشتي ژوندی وو بيا وفات سو ترمړگ ورسته ئې نبي عليه السلام داسي وويل (القلب يحزن والعين تدمع ولا تقول إلا ما يسخط الرب وإنا على فراقك يا إبراهيم لمحزونون) يعني زده غم کوي سترگه اوښکې تويوي موږ نه وايو هغه څه چې رب مو په غضب سي او موږ ابراهيمه سته په فراق غمجن يو. او چې کله وفات سو دجنازي لمونځ ئې په بقیع وکړ او وي فرمايل (تدفنه عند فرطنا عثمان بن مظعون) يعني ښځوو ئې دخپل مخکي تللي سره چې عثمان بن مظعون رضي الله تعالى عنه ده چې دنبي عليه السلام رضاعي ورور وو

(وَقَاتِلْهُ رَقِيَّةَ وَزَيْنَبَ وَأُمَّ كَثْرَمَ كُنْ جَمِيعًا بَنَاتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې کښي اختلاف ده چې زينب رضي الله تعالى عنها دنبي عليه السلام مشره لور وه او که رقيه رضي الله تعالى عنها په دې وجه نمځي دکتاب مختلفي دي په ځينو کي زينب رضي الله تعالى عنها مخکي ذکر سوي ده او په ځينو کي رقيه رضي الله تعالى عنها خو اکثر علماء وايي چې زينب رضي الله تعالى عنها مشره وه دابو اسحاق په نېز زينب رضي الله تعالى عنها هغه وخت پيداسوه چې دنبي عليه السلام له ولادت څخه دېرش کال تېرسوي وو داسلام زمانه ئې نېولې ده هجرت ئې کړی ده دابو العاص په نکاح کي وه چې ددې دخاله زوی هم وو يو زوی ئې دعلي په نامه پيداسوی ده هغه هم بلوغ ته نژدې وو چې وفات سو دمکي دفتح په ورځ دنبي عليه السلام شاته پر اوښه ورسره سېور وو يوه لور ئې درلوده چې امامه نومېده نبي عليه السلام دسهار په لمانځه کي پر اوږو اخيستي وه چې کله به ئې رکوع کوله دابه ئې کښته کړه او چې کله به له سجدې څخه را پورته سو دا به ئې هم راواخيستله او پر اوږه به ئې کړه دحضرت فاطمې رضي الله تعالى عنها تروفات ورسته حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه په نکاح کړه

حضرت فاطمه رضي الله تعالى عنها دني عليه السلام تر ولادت يوخلوبښت
 كاله ورسته پېداسوي ده تقديم ددې په ذكر كي پر رقيه او زينب رضي الله
 تعالى عنهما باندي درتي په لحاظ سوي ده په حديث كي راځي(وانما سماها
 فاطمة لأن الله قطعها ومعبيها من النار)يعني دا خكه فاطمه نامداره سوه جي
 الله تعالى به په ورځ دقيامت دا اوددې محبان دجهنم له اوره څخه ساتي.
 فاطمې رضي الله تعالى عنها ته بتول هم ويل خكه دا جلا وه له هغه ښځو
 څخه جي ددې په زمانه كي وي په فضيلت كي ځيني علماء وايي بتول خكه
 ورته وايي جي ددې تعلق نه وو له دنيا سره دحضرت علي رضي الله عنه په
 نكاح كي وه نكاح ئې دهجرت په دوهم كال وسوه او نكاح ئې هم دالله جل
 جلاله په امر او وحي سره وسوه حديث كي راځي(ان الله امرني ان ازوج فاطمة
 من علي)يعني ماته الله جل جلاله ددي امر كړي جي زه فاطمه علي رضي الله
 تعالى عنهما ته په نكاح وركړم. نبي عليه السلام ته په تول اهل كي دده
 فاطمه زياته محبوبه وه كله جي به ئې دسفر اراده وكړه نو آخر رخصت به ئې
 له دې څخه اخستې او كله جي به له سفره راغلي نو اول وار به ددې خواته
 ورتلي حديث كي راځي نبي عليه السلام فرمايي ((انما فاطمة بضعة مني فمن
 أغضبها أغضبني) يعني فاطمه زما دبدن يوه توتې ده چا كه دهغې سره بعض
 كوي هغه زما سره بغض كوي په بل روايت كي راځي نبي عليه السلام فاطمې
 ته وفرمايل (أما ترضين أنك سيدة نساء العالمين) يعني ايا ته نه ئې راضي په
 دې سره جي ته دتولو ښځو دمؤمنانو سرداره يي

دني عليه السلام تر وفات شپې مهاشقي وروسته وفات سوه په دغه وخت كي
 ئې عمر نه وښت^(۳) كاله وو له حضرت علي رضي الله تعالى عنه څخه ئې
 دوه زامن پېدا سوي دي حضرت حسن او حسين رضي الله تعالى عنهما يو بل

زوی ئې دمحمسن په نامه وو چې په کوچنوالۍ کې وفات سوې ده دوي ئې لوني وي يوه ام کلثوم بله زينب رضي الله تعالى عنهما دنبي عليه السلام ترشا نور لمسيان ندي پاته سوي پرته له اولاد دفاطمې رضي الله عنها دنبي عليه السلام نسل يوازي ددې د دوو زامنو حسن او حسين له لوري خپور حضرت رقيه رضي الله تعالى عنها دنبي عليه السلام د ولادت په درو دېرشم^(۳) کال پيدا سوي ده دعتبه په نکاح کې وه چې دابي لهب زوی وو او ددې بله خور ام کلثوم رضي الله تعالى عنها د ابولهب دبل زوی چې عتيبه نومېدئ په نکاح کې وه هرکله چې دا سورت نازل سو ثَبَّتْ يَدَا اَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ نو ابو لهب خپلو زامنو ته وويل چې زما سر ستاسو پر سر و حرام ده که دمحمد له لونو جلا نه سواست يعني طلاق ور نکړئ نو عتبه او عتيبه دواړو دنبي عليه السلام لوني په دامي حال کې طلاق کړي چې نژدېکت ئې نه وو ورسره کړی تردې ورسته بيا رقيه رضي الله تعالى عنها عثمان رضي الله تعالى عنه په مکه کې په نکاح کړه اوددې سره ئې دواړه هجرتونه وکړل يعني هجرت دحبشې او مدينې بيا په هغه ورځ وفات سوه چې نبي عليه السلام په بدر کې وو له ابن عباس رضي الله تعالى عنهما څخه روايت ده چې کله نبي عليه السلام ته درقيې رضي الله تعالى عنها تعزيت ور کول سو نو ده وويل (الحمد لله دفن البنات من المکرمات) يعني الله جل جلاله لره دحمد وي ښخول دلونو له فضائلو څخه دي

دحضرت ام کلثوم رضي الله تعالى عنها په باره کې راځي چې کله حضرت رقيه رضي الله تعالى عنها وفات سوه نو عثمان رضي الله تعالى عنه و حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ته مرکه وکړه دحفصې رضي الله تعالى عنها په باره کې خو دحضرت عمر رضي الله تعالى عنه خوښه نه سوه چې عثمان ته ئې په نکاح ورکړي بيا دا حال ئې عليه السلام ته ورسېدئ ئې عليه السلام

حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ته وويل (يا عمر ألا أدلك على خير لك من عثمان وأدل عثمان على خير له منك قال نعم يا رسول الله قال زوجني ابنتك وأزوج عثمان ابنتي) يعني اى عمره زه درونه بنيم تاته خير تر عثمان او عثمان ته خير تر تا عمر رضي الله تعالى عنه ورته وويل هو را وه نې بنيه نبي عليه وفرمايل ستا لور ماته په نكاح راكره زه به خپله لور عثمان ته په نكاح وركړ. ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي امام اعظم رحمه الله تعالى دنبي عليه السلام دازواجو مطهراتو بيان نده كړى خو زه نې اجمالا ذكر كوم امهات المؤمنين يعني دتولو مؤمنانو ميندي خديجه، سوده، عائشه، حفصه، ام سلمه، ام حبيبه، زينب بنت جحش، زينب بنت خزيمة، ميمونه، جزيبره، صفيه، رضي الله تعالى عنهن دا دنبي عليه السلام يوولس^(۱۱) بيباني دي نكاح او كور والى نې وړ سره كړى ده په دې كښي دعلماء هيڅ ډول اختلاف نسته خوداسي ويل كېږي چې نبي عليه السلام له دوى بغير له نورو ښځو سره هم نكاح كړې ده والله اعلم

وَإِذَا أَشْكَلَ عَلَى الْإِنْسَانِ شَيْءٌ مِنْ دَقَائِقِ عِلْمِ التَّوْحِيدِ فَإِنَّهُ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَتَوَقَّعَ فِي الْحَالِ مَا هُوَ الصَّرَافُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى إِلَى أَنْ يَجِدَ عِلْمًا فَيَسْأَلَهُ وَلَا يَسْعُهُ تَأْخِيرُ الطَّلَبِ وَلَا يَنْذِرُ بِالْوُقُوفِ فِيهِ وَيَكْفُرُ إِنْ وَقَفَ وَخَيْرُ الْمِرْجَاحِ حَقٌّ مِنْ رَدِّهِ فَهُوَ ضَالٌّ مُبْتَدِعٌ

او هرکله جي مشكل او پوشيده مي پر انسان باندي يو مسئله له مسائلو څخه دعلم توحيد نو مناسب ده دلره دا جي عقیده ولري سمدستي دهغه څه جي حق وي په نېز دالله تعالی تر څو جي پیدا کوي یو عالم اوپوښتنه خني کوي او روا نده خنډول دطلب ئې او نه هم معذور بلل کېږي په توقف کولو سره او کافر کېږي که توقف وکړي او دمعراج واقعه حق ده که څوک ددې تردید کوي هغه گمراه او بدعتي ده

تشریح

(وَإِذَا أَشْكَلَ عَلَى الْإِنْسَانِ شَيْءٌ مِنْ دَقَائِقِ عِلْمِ التَّوْحِيدِ)يعني که چیري پر مؤمن باندي يو مسئله له مسائلو څخه دعلم توحيد پوشيده مي او حقيقت ئې نه ورته معلومېدی مثلاً پوشيده سو پرده باندي حدوث دعالم او يا حشر دهغه اجسادو جي خاورې سوي وي. مراد له دقائوق دعلم توحيد څخه هغه شيان دي جي په هغو کي شک اوشبهه له ايمان سره تکرلري او دالله جل جلاله پر ذات اوصفاتو باور او يقين ماتوي او يا دمؤمن به له معرفت سره تضاد لري. دا خبره تکر نه لري له دې سره جي امام صاحب خو په خپله په ځينو مسائلو کي توقف کړي ده ځکه هغه توقف په احکامو کي ده په شرعي احکامو کي توقف رحمت ده او اختلاف په توحيد کي ضلالة او بدعة ده

(فَإِنَّهُ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَتَوَقَّعَ فِي الْحَالِ مَا هُوَ الصَّرَافُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى إِلَى أَنْ يَجِدَ عِلْمًا فَيَسْأَلَهُ)يعني ورباندي واجب ده جي په اجمالي توگه دا عقیده ولري جي دالله

جل جلاله په نېز جي کوم شی حق وي بس هغسي ده. همدا کافي دلره تر څو
 جي پيدا کوي يو داسي څوک جي هغه عالم وي په مسائلو دعلم توحيد باندي
 او پوښتنه کوي له هغه څخه دهغه مسائلو جي پر ده باندي پوشيده دي په
 تفصيلي توگه

(وَلَا يَسْمَعْ تَاخِيرُ الطَّلَبِ) يعني روانده خنډول دطلب نې بلکه طلب کول نې
 واجب او فرض دي پر انسان باندي لکه جي الله جل جلاله فرمايې (فَاعْلَمْ أَنَّهُ
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) محمد يعني پوه سه جي له الله جل جلاله څخه پرته بل لائق
 دعبادت نشته. په دې آيت کي الله تعالی امر کوي په علم سره او امر دوجوب
 لپاره ده. په بل ځای کي الله تعالی فرمايې (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا
 تَعْلَمُونَ (٤٣) النحل) يعني پوښتنه وکړئ دعلم له خاوندانو څخه که چيري
 تاسي نه پوهيږئ

(وَلَا يَعْزُرُ بِالْوُقُوفِ فِيهِ) يعني دی معذور نه بلل کيږي شرعا په داسي صورت
 کي جي پر ده باندي يوشی له ضرورياتو ددين څخه پوشيده وي او دی توقف
 کوي په هغه کي رجوع نکوي وایمان اجمالي ته يعني داسي نه وای جي زه
 عقیده لرم پر هغه څه جي هغه حق دي په نېز دالله تعالی بلکه واجب ده پر
 ده باندي جي رجوع وکړي وایمان اجمالي ته او له هغه څخه ورسته پوښتنه
 وکړي له هغه چا جي هغه علم لري پر مسائلو دتوحيد باندي

(وَيَكْفُرُ إِنْ وَقَفَ) يعني کافر کيږي که توقف وکړي په مؤمن به کي ځکه توقف
 په مؤمن به شيانو کي تصديق منع کوي او جي کله ووايې زما ايمان ده پرالله
 تعالی باندي اوعقیده لرم پر هغه شيانو جي هغه حق دي په نېز دالله تعالی نو
 دانوايمان اجمالی ده کافي دلره ترڅو جي دی پوښتنه کوي له خاوندانو دعلم
 څخه تفصیلا

(وآخر المِعْرَاجِ حق) يعني دا واقبله جي نبي عليه السلام پورته سو اسمان ته اوبيا هغه خاي ته جي دالله تعالى خوبنه وه حق ده. قاضي عياض به شفا كي وايي جي علماو اختلاف ڪري په دې ڪيني جي اسراء په روح سره وه او ڪه په جسد سره يوې ڊلي دعلماء تڪ ڪري دې خبري ته جي دا په روح سره وه يعني په خوب ڪي وه. دير علماء بيا وايي جي دا په جسد سره وه او په حالت ڪي دبيداري وه همدا خبره حق ده. اوخيني علماء وايي جي تر بيت المقدس پوري په جسد سره وه او له هغه څخه بيا تر اسمان پوري په روح سره وه (من رده فهو ضال مُبتدع) يعني ڪه ڇا دغه خبر رد ڪړه او انڪار ٿي وڪړه دې څخه هغه سري گمراه اوبدعتي ده ځڪه پورته ڪېدل دني عليه السلام په جسد سره په وينه ثابت ده په مشهور حديث سره. په ڪتاب الخلاصه ڪي راځي ڪه څوڪ منكر سوله اسراء څخه نو ڪه له هغه اسراء څخه منكر سو جي له مڪي څخه تر بيت المقدس پوري وه نو دا ڪافر ده ځڪه دا اسراء په آيت سره ثابته ده هغه قطعية الدلالة ده (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى) يعني پاڳي ده هغه ذات لره جي يو ٿي تلي خپل بنده په شپه ڪي له مسجد حرام څخه و مسجد اقصي ته. او ڪه منكر سوله هغه اسراء څخه جي له بيت المقدس څخه وه بيا تر اسمان پوري بيا ڪافرنده ځڪه دا اسراء په حديث ثابته ده هغه ظنية الدلالة ده

وَخُرُوجَ الدَّجَالِ وَيَأْجُوجَ وَمَآجُوجَ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَزُلُوقَ عِيسَى عَلَيْهِ
السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ وَسَائِرَ عِلَامَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ عَلَى مَا وَرَدَتْ فِي الْأَخْبَارِ الصَّحِيحَةِ
حَقِّ كَلِمَةٍ وَاللَّهُ تَعَالَى يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

اوراوتل ددجال اود ياجوج او ماجوج اوراوتل دمر دمغرب له خوا اوراكتبته
كهبل د عيسى عليه السلام له اسمان څخه او ټولي علامي د قيامت جي ثابتي
دي په صحي حديثو سره حق او ثابت دي او الله تعالى هدايت كوي هغه چا ته
جي خوښه نې سي وسمي لاري ته

تشریح

(وَخُرُوجَ الدَّجَالِ) يعني راوتل ددجال حق دي نبي عليه السلام فرمايي (ما بين
خلق آدم إلى قيام الساعة أمر أكبر من الدجال) يعني دادم عليه السلام له
پيدايښت څخه بيا تر درېدو د قيامت په دې ټوله زمانه كې ددجال تر فتنې غټه
فتنه نسته

(وَيَأْجُوجَ وَمَآجُوجَ) دا دوې قبيلې دي له اولاد څخه د يافث بن نوح عليه
السلام لكه چې الله تعالى فرمايي (حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ
خَذَبٍ يَنْسِلُونَ) (٩٦) الانبياء يعني تر دې پوري چې كله د ياجوج او ماجوج لاره
خلاصه سي او هغه له هر لور ځای څخه په چابكي سره راځي

(وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا) يعني راوتل دمر دلوبدو له طرف څخه لكه چې
الله جل جلاله فرمايي (يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ
آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا) الانعام يعني په هغه ورځ چې ستا
درب ځينې آيات ښكاره سي نوبيا به هيچاته دهغه ايمان گټه نه ورسوي كه
نې مخكې نه وو راوړى اوبيا نې كسب نه وو كړى دخبر په خپل ايمان كې. يعني
كافره به په دغه ورځ ايمان راوړل گټه نه ورسوي كله چې لمر دلوبدو له

خوا را پورته سي او نه هم فاسق ته په دغه ورځ نيك عمل كومه فائده ورسوي

(وزول عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَام من السَّمَاء) يعني راکښته کېدل د عیسی علیه السلام لکه چې الله تعالی فرمایي (وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ الزَّخْرَفَ) الزخرف یعنی د عیسی علیه السلام نزول د قیامت علامه ده. په بل ځای کې الله تعالی فرمایي (وَأَنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ) النساء یعنی له اهل کتابو څخه هېڅوک داسې نسته چې پر عیسی علیه السلام باندې دده ترمړګ مخکې ایمان رانه وړي يعني د عیسی علیه السلام تر نزول وروسته او دده ترمړګ مخکې به ټول اهل کتاب ایمان راوړي

ملاعلي قاري وايي په بله نسخه کې طلوع الشمس من المغرب مخکې ذکر سوی ده پر دا نورو علامو باندې خو پر هر صورت واو د مطلقي جمعیت لپاره ده کنه نو اصل ترتیب داسې ده چې اول وار به امام مهدي په حرمینو کې ښکاره سي بیا به بیت المقدس ته راسي دجال ته به ورسې په همدغه وخت کې به عیسی علیه السلام د شام د دمشق له مشرقي منارې څخه راکښته سي د دجال دمقابلې لپاره به راسي او دجال به قتل کړي د عیسی علیه السلام په را کښته کېدو سره به دجال داسې ویلي سي لکه مالګه په اوبو کې عیسی علیه السلام به دامام مهدي سره یو ځای سي وخت به هم دلمانځه وي امام مهدي به علیه السلام ته دمخته کېدو اشاره وکړي عیسی علیه السلام به له مخته کېدو انکار وکړي او ورته وبه وايي چې دا لمونځ ستا لپاره راغلی ده يعني ستا به امامت کې راغلی ده نو ته دامامت لائق نې. عیسی علیه السلام به امام مهدي پسې اقتداء وکړي

په حدیث کې راځي (فهمکث أربعین سنة ثم یتوفی ویصلي علیه المسلمون) يعني درنګ به وکړي څلورېښت کاله^(۱۰) په مخکه کې بیا به وفات سي او مسلمانان

به نه دجناري لمونخ وکري او دفن به نه کري په خينو رواياتو کي راځي چي دني عليه السلام او ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه تر منځ به دفن کړل سي داسي روايت هم سوی ده چي دابوبکر او عمر رضي الله تعالى عنهما تر منځ به دفن کړل سي والله اعلم

په يو بل روايت کي راځي چي اوه کاله^(۷) به په مخکه کي ژوند وکري خيبي علماء وايي چي دا صحيح قول او په اول روايت کي چي دڅلوېښتو کالو ذکر سوی ده دهغه معنی داده چي اسمان ته تر ختلو مخکي او تر راکښته کېدلو ورسته ټول څلوېښت کاله دي ځکه چي کله دی اسمان ته پورته کړل سو عمر درو دېرش کاله وو

(وَسَائِرُ عَلَامَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَا وَرَدَتْ فِي الْأَخْبَارِ الصَّحِيحَةِ حَقَّ كَاتِبُ) لکه حديث کي دحذيفه رضي الله تعالى عنه راځي (قال إنها لن تقوم حتى تروا قبلها عشر آيات فذكر الدخان والدجال والدابة وطلوع الشمس من مغربها ونزول عيسى بن مريم ويأجوج ومأجوج وثلاثة خسوف خسف بالمشرق وخسف بالمغرب وخسف بجزيرة العرب وآخر ذلك نار تخرج من اليمن تطرد الناس إلى محشرهم) يعني قيامت نه دېرې تر څو تاسو لس علامې ونه ويښي بيا نبي عليه السلام ذکر کړ دود او خروج ددجال او راوتل ديو حيوان چي له خلکو سره به خبري کوي او راختل دلمر دلوېدو له خوا او راکښته کېدل دعیسی عليه السلام له اسمان څخه او راوتل دياجوج او ماجوج او درې خسفه يعني ننوتل په مخکه کي چي يو خسف به دمشرق په طرف کي وي بل دمغرب بل په جزيره کي دعربو او اخرددي به اور وي چي را وزي به له يمن څخه شري به خلک ومحشر ته

الحمد لله رب العلمين و اهلوة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه اجمعين كتبه الاحقر ابو منصور عبد الكريم شهيد زاده اللهم اغفر له ولوالديه

کتاب الوصية للامام ابي حنيفة رحمة الله تعالى عليه

تنبيه

داجي دامام اعظم رحمه الله تعالى كتاب الوصية له فقه اكبر سره
 يوخای مطبوع سوى ده نوله دې وجه مور هم له شرح سره دفعه
 اكبر شرح د خينو عباراتو دكتاب الوصية يو خای كړه كه څه هم
 اكثر مباحث ددې مخكي په تشریح كي دمسائلو دفعه اكبر ذكر سوي
 دي

الإيمان إقرار باللسان وتصديق بالجنان والإقرار وحده لا يكون إيماناً لأنه لو كان إيماناً لكان المنافقون كلهم مؤمنين وكذلك المعرفة وحدها لا تكون إيماناً لأنها لو كانت إيماناً لكان أهل الكتاب كلهم مؤمنين قال الله تعالى في حق المنافقين والله يشهد إن المنافقين لكاذبون وقال تعالى في حق أهل الكتاب الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم

ايمان اقرار ده په ژبه سره او باور ده په زده سره او يوازي اقرار ايمان نده خكه كه چيري سي نومنافقان به ټول مؤمنان وای دارنكه معرفت يوازي ايمان نده خكه كه چيري سي نو اهل كتاب به ټول مؤمنان وای ويلي دي الله تعالى په حق كي دمنافقانو والله يشهد ان المنافقين لكاذبون (يعني الله جل جلاله شاهدي وركوي چي بيشكه منافقان دروغجن دي) او ويلي دي الله تعالى په حق كي داهل كتابو الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم (يعني هغه كسان چي موږ دوى ته كتاب وركړى ده هغوى پېژني بيغمبر لكه څنگه چي پېژني خپل زامن

تشریح

(الإيمان إقرار باللسان وتصديق بالجنان) ايمان په لغت كي تصديق اوباور ته ويل كېږي لكه په دې قول كي دالله تعالى چي اخبار كوي له ورنو ديوسف عليه السلام (وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا) يوسف ـ يعني ته مصدق اوباور كوونكى نه يې موږ لره. او په اصطلاح كي دمتكلمينو علماء ايمان ويل كېږي تصديق ته دنبي عليه السلام په ټولو هغه امورو كي چي نبي عليه السلام راوړي دي موږ ته دالله تعالى له جانبو نو په تصديق كي دنبي عليه السلام تصديق سته دټولو هغه شهانو چي تصديق كول هېرباندي واجب دي. او اقرار په ژبه سره شرط ده لپاره د اجراء داحكامو داسلام پر ده باندي دامذهب ده دامام اعظم رحمه

الله تعالى او همدې خبرې ته تگ كړى ده امام الهدى ابو منصور ماترېدى رحمة الله تعالى عليه كه څه هم له كلام څخه دامام صاحب دلته په ظاهره دامعلومېرې چې اقرار جزء اوركن ده دايمن لکه تصديق

دلته يو سوال واردېږي هغه دا چې پر دواړو تقديره كه اقرار ركن سي دايمن او كه شرط سي لپاره داجراء داحكامو حق دتقديم تصديق لري ځكه كه اقرار شرط سي بيا خو ښكاره خبر ده چې تصديق حق لري دتقديم او كه اقرار ركن سي بيا په دې وجه چې تصديق داسي ركن ده چې هيڅكله سقوط نه قبلوي او اقرار كله كله سقوط قبلوي په سبب دعذر نو بيا ولي امام صاحب اقرار مخكي كړ پر تصديق باندي

ددې شمې جواب داده چې تصديق په زړه سره يو باطني شى چې خبرتيا نسي راتلاى ورباندي او اقرار په ژبه سره دليل ده پر تصديق باندي نوپه دې خاطر ئې اقرار مخكي راوړى پر تصديق باندي

اختلاف سته په دې كښي چې ايمان شرعا واجب ده او كه عقلا دمعترله و رايه داده چې ايمان عقلا واجب ده يعني كه پيغمبر نه واى راغلى نو هم به پر خلكو باندي واجب واى ايمان راوړل پر الله تعالى باندي او اشاعره بيا وايي چې ايمان شرعا واجب ده

همداسي اختلاف سته په دې كښي چې ايا حسن دايمن او قبح دكفر په عقل سره پېژندل كېداى سي او كه پامعترله وايي چې په عقل سره پېژندل كېږي حسن دايمن اوقبح دكفر او عقل واجبوي ايمان او حراموي كفر . اشاعره وايي په عقل سره هيڅ شى نه واجېږي او نه هم په عقل سره درك دحسن اوقبح دشهانوكېداى سي

زمور صماتريديه و مذهب داده جي عقل صرف يو آله ده پېژندل کيږي په ده سره حسن اوقع دځينو شپانو او وجوب دايمان فرق زمور او دمعترزه و په دې کښي ده جي معتزله وايي عقل بالذات موجب ده او موږ وايو جي موجب الله تعالى ده عقل يو آله ده دپېژند لو دوجوب لکه پيغمبر معرف ده وجوب لره او موجب الله تعالى ده

(والإقرار وحده لا يكون إيماناً لأنه لو كان إيماناً لكان المناقرون كلهم مؤمنين) يعني يوازي اقرار دژبي بېله تصديق څخه دزده ايمان نده ځکه که يوازي اقرار ايمان سي نو منافقان خوبه ټول مؤمنان وای او داسي نده ځکه الله جل جلاله د دوی په حق کي وايي (والله يشهد أن المنافقين لكاذبون) په دې آيت کي الله تعالى دوی ته تکذيب ثابت کړ او شک نسته په دې کښي جي منافقانو اقرار کوی

(كذلك المعرفة وحدها لا تكون إيماناً لأنها لو كانت إيماناً لكان أهل الكتاب كلهم مؤمنين) يعني دارنگه يوازي پېژندل هم ايمان نده ځکه که ايمان سي نو اهل كتاب يهود او نصاری به ټول مؤمنان وای ځکه دوی ټولو ته دني عليه السلام نوم اوصاف او بعثت هرڅه معلوم وو لکه جي دلالت کوي پر دې خبره باندې دا قول دالله تعالى (الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم) حديث کي راځي کله جي نبي عليه السلام مديني ته راغلی نو عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه وعبد الله بن سلام رضي الله تعالى عنه وويل جي الله جل جلاله دغه آيت نازل کړی ده (الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم) داڅنگه معرفت ده ده مبارک ورته وويل ای عمره په الله جل جلاله قسم جي داسي ئې پېژنم لکه خپل زوی جي پېژنم او ترزوی ئې لا ښه پېژنم حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل څنگه ده مبارک ورته وويل داځکه جي زه شاهدي ورکوم په يقين سره جي دی دالله تعالى رسول ده او زه

پر خپل زوى باندې داشاهدي نه وركوم چې دازما زوى ده خكه زه نه يم
خبرنبايي مورنې خيانت كړى وي حضرت عمر رضي الله تعالى عنه دى پر سر
باندي مچ كړ او ورته وي ويل ته صادق نې

والإيمان لا يزيد ولا ينقص لأنه لا يتصور نقصانه إلا بزيادة الكفر ولا تتصور
زيادته إلا بنقصان الكفر وكيف يجوز أن يكون الشخص الواحد في حالة
واحدة مؤمناً وكافراً والمؤمن مؤمن حقاً والكافر كافر حقاً وليس في الإيمان شك
كما أنه ليس في الكفر شك لقوله تعالى أولئك هم المؤمنون حقاً أولئك هم
الكافرون حقاً والعاصون من أمة محمد صلى الله عليه وسلم كلهم مؤمنون وليسوا
بكافرين

او ايمان نه زياتيږي او نه كمپيږي خكه نقصان دايمان ممكن نده مگر په
زيادت دكفر سره او ممكن نده زيادت دايمان مگر په نقصان دكفر سره نو
څنگه روا ده چې يو شخص دي په يوه حالت كي هم مؤمن وي او هم كافر او
مؤمن مؤمن ده په حقه سره او كافر كافر ده په حقه سره او نسته په ايمان
كي شك لكه څنگه چې په كفر كي شك نسته خكه الله جل جلاله وايي په
حق كي دمومنانو (أولئك هم المؤمنون حقاً) يعني دوى مؤمنان دي په حقه
سره او په حق كي دكافرانو وايي (أولئك هم الكافرون حقاً) يعني دوى په حقه
سره كافران دي او گناه كاران دامت دمحمد صلى الله عليه وسلم تول
مؤمنان دي كافران ندي

تشریح

(والإيمان لا يزيد ولا ينقص) كله جي داخبره ثابته سوه چې ايمان عبارت ده له
تصديق خطه دبنده او تصديق في نفسه زيادت نه قبلوي نو دا دلالت كوي پر

دې خبره باندې چې ايمان نه زياتېږي په عباداتو سره او نه هم كمېږي په گناوو سره ځكه تصديق په دواړو حالاتو كې په بنده پورې قائم ده (لأنه لا يتصور نقصانه إلا بزيادة الكفر ولا تصور زيادته إلا بنقصان الكفر) دادليل ده دمخكې خبرې بيان نې داده چې نقصان په ايمان كې ديو چا ممكن نده او نه هم راتلاى سې تر څو دده كفر زيات نسي دارنگه زيات دايمن ممكن نده تر څودده په كفر كې نقصان را نسي او دغه اجتماع دايمن او كفر په يوه ذات كې په يوه حالت كې ممكن نده ځكه ايمان تصديق ته ويل كيږي دنبي عليه السلام په ټولو هغه امورو كې چې ده راتك كړى په هغو سره له جانبې دالله تعالى او كفر تكذيب ته دده ويل كيږي او دا دواړه يو له بله سره ضد دي نو څنگه ممكن ده اجتماع د ضدينو په يوه محل كې دېته اشاره وكړه امام صاحب په دې قول سره وكيږي يجوز ان يكون الشخص الواحد في حالة واحدة مؤمناً وكافراً

(والمؤمن مؤمناً حقاً والكافر كافراً حقاً) يعنى مؤمن مؤمن ده په حقه سره او كافر كافر ده په حقه سره ځكه ايمان يو امر حقيقي ده تعريف نې معلوم ده چې تصديق دنبي عليه السلام ده په ټولو هغو امورو كې چې ده راوړي دي له جانبې دالله تعالى او كفر بيا تكذيب دنبي عليه السلام ده نو هغه څوك چې په ده پورې تصديق ولاړ وي هغه مؤمن ده په حقه سره او هغه څوك چې په ده پورې خلاف دتصديق ودېږي هغه كافر ده په حقه سره لكه هغه څوك قاعد ده چې قعود پورې ولاړ وي او سواد پورې ودېږي اسود ده او داسې نور (وليس في الإيمان شك كما أنه ليس في الكفر شك) يعنى په ايمان كې دمومن شك نسته لكه په كفر كې دكافر چې شك نسته نو دا نده صحيح چې يو څوك ووايي زه مؤمن يم الشاء الله ځكه داكلام په هغه شى كې ويل كيږي چې ده هغه په ثبوت كې شك وي نه په هغه شى كې چې هغه ثابت وي قطعاً. او كوم

قول جي دعبد ابن مسعود رضي الله تعالى عنه ڇڏه رانقل سوى ده جي دي
واپي انا مؤمن انشاء الله دامود نه حمل کوو پر شک باندي بلکه دا مور

حمل کوو پر تبرک باندي

(والعاصرون من أمة محمد صلى الله عليه وسلم كلهم مؤمنون وليسوا بكافرين) يعني
گناه گاران دامت دني عليه السلام کافران ندي. په دي کڻي اختلاف ده جي
يوڇوڪ مرتڪب مي دکييري گناه په داسي حال کي جي روا نې نو بولي او نه
هم په طريقه داستخفاف وي جي ايا دغه کافر ده او که يا؟ داهل السنة
والجماعة مسلک داده جي مؤمن دگناه په وجه له ايمان څڅه نه وزي څکه
تصديق نې باقي وي. او گناه کار جي کله مري بغير له توږي څڅه نو هغه
دالله تعالى تر مشيئت لاندې ده که دالله تعالى خوښه سوه بخښه به ورته
وڪري او جنت ته به نې داخل کري په خپل فضل سره يا په برکت سره
دايمان يا په شفاعت سره دنیکانو خلکو او که نې خوښه سوه عذاب به
ورکري په قدر دگناه پای به يې دخول و جنت ته وي هميشه به په عذاب کي
نوي. دخوارجو مذهب داده جي مرتڪب دگناه که لويه گناه وي او که وږه
کافر ده دهميشه لپاره په عذاب کي وي. او معتزله واپي جي مرتڪب دکييري
گناه فاسق ده نه مؤمن ده نه کافر په دي گناه سره دي وزي له ايمان څڅه
او داخلېي هم نه په کفر کي نو دوی ثابتوي مرتبه په مابين کي دکفر او ايمان

الْعَمَلُ غَيْرُ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ غَيْرُ الْعَمَلِ بِدَلِيلٍ أَنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَوْقَاتِ يَرْتَفَعُ الْعَمَلُ
عَنِ الْمُؤْمِنِ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ ارْتَفَعَ عَنْهُ الْإِيمَانُ فَإِنَّ الْحَافِضَ تَرْتَفَعُ عَنْهَا الصَّلَاةُ
وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ رَفَعَ عَنْهَا الْإِيمَانُ أَوْ أَمَرَ لَهَا بِتَرْكِ الْإِيمَانِ وَقَدْ قَالَ لَهَا الشَّرْعُ
دَعِيَ الصَّوْمَ ثُمَّ أَقْضِيهِ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ دَعِيَ الْإِيمَانُ ثُمَّ أَقْضِيهِ وَيَجُوزُ أَنْ يُقَالَ
لَيْسَ عَلَى الْفَقِيرِ الزَّكَاةُ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ لَيْسَ عَلَى الْفَقِيرِ الْإِيمَانُ. وَلَوْ قَالَ تَقْدِيرُ
الْغَنِيِّ وَالشَّرْمَنِ غَيْرُ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ كَافِرًا بِاللَّهِ تَعَالَى وَبَطَلَ تَوْحِيدُهُ لَوْ كَانَ لَهُ التَّوْحِيدُ

عمل غير ده له ايمان څخه او ايمان غير ده له عمل څخه په دې دليل سره
چي په دېرو وختوكي عمل پورته كيږي له مؤمن څخه او دا روا نده چي وويل
سي ايمان ځني پورته سو ځكه دحانضې ښځې څخه لمونځ پورته كيږي او دا
روا نده چي وويل سي پورته سو ايمان ځني او يا امر وسو دې لره په ترك
دايمان او په تحقيق سره ويلي دي ښځې ته شرع چي پرېده روژه او بياني قضا
راوده او دا نده روا چي وويل سي پرېده ايمان بياني قضا راوده او دا رواده
چي وويل سي پرفقير باندي زكاة نسته او دا نده روا چي وويل سي نسته پر
فقير باندي ايمان. او كه نې وويل چي تقدير(اندازه) دخير او شر دالله څخه
بغير دبل چا له جانبه ده نو كافر ده په الله تعالى سره او باطل ده توحيد دده
كه چيږي وو دلره توحيد

تشریح

(الْعَمَلُ غَيْرُ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ غَيْرُ الْعَمَلِ) دعلماء اختلاف ده په دې كښي چي
اعمال له ايمان څخه دي او كه يا دامام اعظم رحمه الله تعالى مذهب داده
چي اعمال غير دي له ايمان څخه او ځيني علماء وايي چي ايمان هو التصديق
بِالْجَنَانِ وَالْإِفْرَازِ بِاللِّسَانِ وَالْعَمَلُ بِالْأَرْكَانِ نو ددوی په نيز اعمال جزء دي له
ايمان څخه. زموږ دليل داده چي الله جل جلاله په قران كي په دېرو ځايوكي

عطف ڪريدي اعمال پر ايمان باندې لکھ ٻه دې آيت ڪي (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) او ددي ٻه مثل ٻه نورو آياتو ڪي او معطوف مغاير وي له معطوف عليه سره. بل دليل داده جي ايمان شرط ده لپاره داعمالو الله جل جلاله فرماي (وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) طه - يعني هغه ڇوڪ جي نيڪ عمل وڪري ٻه داسي حال ڪي جي مؤمن وي. او شرط مغاير وي له مشروط ڇڻه. امام اعظم رحمه الله تعالى دليل راوري پر دې خبره باندې ٻه دې قول سره بدليل اُن ڪثيراً من الأوقات الخ

(ولو قال تَدِيرُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ مِنْ غَيْرِ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ كَافِرًا بِاللَّهِ تَعَالَى وَبَطَلَ تَوْحِيدُهُ لو كان له التوحيد) دا ڇڪه جي الله تعالى دتولو ممڪناتو خالق ده او له جملي ڇڻه دمڪناتو شرهم ده نو الله تعالى خالق دشرده نوهر ڇوڪ جي واپي د شر خالق الله تعالى نده هغه ڪافر ده ڇڪه دا شرڪ ده له الله تعالى سره الله جل جلاله فرماي (قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) ورته ووايه اي پيغمبره جي تول دالله تعالى له جانبه دي يعني ڪه خبر ده او ڪه شر. حديث ڪي راخي (القدر خيره وشره من الله تعالى)

نَقَرُ بَأَنَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى مِنْ غَيْرِ أَنْ تَكُونَ لَهُ حَاجَةٌ وَاسْتِقْرَارٌ عَلَيْهِ وَهُوَ حَافِظُ الْعَرْشِ وَغَيْرِ الْعَرْشِ فَلَوْ كَانَ مُحْتَاجًا لَمَا قَدَّرَ عَلَى إِيجَادِ الْعَالَمِ وَتَدْيِيرِهِ كَالْمَخْلُوقِ وَلَوْ صَارَ مُحْتَاجًا إِلَى الْجُلُوسِ وَالْقَرَارِ فَقَبْلَ خَلْقِ الْعَرْشِ أَيْنَ كَانَ اللَّهُ فَهُوَ مُنْزَعٌ عَنْ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا

مود اقرار په دې سره چې الله جل جلاله استواء كړېده پر عرش باندي بېله دې چې وي دې دلره حاجت او استقرار پر هغه باندي او الله تعالى ساتونكى ده دعرش او دغير عرش نوكه چېرې محتاج واى نو قادر به نواى پر پيداكولو دعالَم او پر تدبير دهغه لكه مخلوق او كه چېرې الله تعالى محتاج سي وكېنينا ستلو او قرار ته نو مخكې تر پيداكولو دعرش په كوم ځاى كې وو نو الله تعالى پاك او منزّه ده له دې څخه

تشریح

(نَقَرُ بَأَنَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) پوه سه وروږه چې دالله جل جلاله له ذات څخه ماسوا ټول مخلوق ته عالم ويل كېږي او ټول سره نوي پيداسوي دي ځكه دوى تغير خوري او هر متغير شى حادث وي نو په دې صورت كې دا محاله ده چې الله جل جلاله دي متمكن وي په يو مكان ځكه خالى والى له مكان څخه والله جل جلاله ته ثابت وو په ازل كې نو كه دمخلوق تر پيداكولو ورسره الله جل جلاله متمكن سي په يو مكان كې نو تغير به راسي له هغه حال څخه چې پر كوم حال الله تعالى وو په ازل كې او تغير له علامو دحدوث څخه ده راتلل ئې په قديم كې محال ده دې خبرې ته امام صاحب اشاره وكړه په دې قول سره فقېل خَلَقِ الْعَرْشِ اَيْنَ كَانَ اللَّهُ

مشبهه او مجسمه بيا وايي جي الله جل جلاله متمكن ده پر عرش باندي دليل
 نيسي په دې قول سره دالله تعالى (الرُّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (٥) طهـ خو
 ددوى ددې دليل جواب داده جي دغه آيت له متشابهاتو څخه او په
 متشابهاتو کي داسلافيو مسلک داده جي تفويض ئې کوي والله جل جلاله ته
 اشاره کوي دپته دا قول دامام اعظم رحمه الله تعالى نُقِرُ بِأَن الله تعالى على
 العرش استوى من غير أن تكون له حاجة واستقرار عليه

نَقَرُ بَانَ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللَّهِ وَوَحْيُهُ وَتَنْزِيلُهُ وَصِفَتُهُ لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ بَلْ هُوَ صِفَتُهُ عَلَى التَّحْقِيقِ مَكْتُوبٌ فِي الْمَصَاحِفِ مَقْرُوءٌ بِالْأَلْسِنَةِ مَحْفُوظٌ فِي الصُّدُورِ غَيْرُ حَالٍ فِيهَا وَالْجَبْرِ وَالْكَاغِذِ وَالْكَتَابَةِ كُلُّهَا مَخْلُوقَةٌ لِأَنَّهَا أَعْمَالُ الْعِبَادِ وَكَلَامُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ لِأَنَّ الْكَتَابَةَ وَالْحُرُوفَ وَالْكَلِمَاتِ وَالْآيَاتِ أَلَّةَ الْقُرْآنِ لِحَاجَةِ الْعِبَادِ إِلَيْهَا وَكَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى قَائِمٌ بِذَاتِهِ وَمَعْنَاهُ مَفْهُومٌ بِهَذِهِ الْأَشْيَاءِ فَمَنْ قَالَ بَانَ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى مَخْلُوقٌ فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَاللَّهُ تَعَالَى مَعْبُودٌ لَا يَزَالُ كَمَا كَانَ وَكَلَامُهُ مَقْرُوءٌ وَمَكْتُوبٌ وَمَحْفُوظٌ مِنْ غَيْرِ مَزَالَةٍ عَنْهُ

مود اقرار ڪوو ٻه ڏي سره جي قران دالله جل جلاله ڪلام ده او دده وحي اودده له لوري نازل سوي ده او دده صفت ده نه عين ذات دالله تعاليٰ ده او نه له ده ڇڻه غير ده بلڪه دالله تعاليٰ صفت على التحقيق ليڪل سوي ده ٻه مصاحفو ڪي ويل ڪيڀري ٻه ڙيو سره محفوظ ده ٻه سينو ڪي ور پڪڻي حال نده او رنگ اوکاغذ اوڪتابت ٽول مخلوق دي ڇڪه دا دبنڊگانو افعال دي او ڪلام دالله تعاليٰ مخلوق نده اوڪتابت او حروف اوڪلمات اوآيات ٽول دقران دفهمولو لپاره الات دي ڇڪه بندگان ٻه فهمولو ڪي دقران ورته محتاج دي اودالله جل جلاله ڪلام قائم ده ٻه ذات دده پوري او معنيٰ ئي فهمول ڪيڀري ٻه دغه آلتو سره نوڪه ڇا وويل جي دالله ڪلام مخلوق ده نوڪافر ده ٻه الله نعال سره او الله تعاليٰ معبود ذات ده تل به وي ٻه خپلو صفاتو سره لڪه جي وو او ڪلام ئي ويل ڪيڀري اوليڪل ڪيڀري او ٻه سينو ڪي حفظ ڪيڀري ببله دي جي دالله تعاليٰ ڇڻه دي زائل سي

تشریح

(نَقَرُ بَانَ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللَّهِ وَوَحْيُهُ وَتَنْزِيلُهُ الخ) ڏٺولو انبياء عليهم الصلوة والسلام ڇڻه ٻه اجماع او تواتر سره ثابت ده جي الله جل جلاله متڪلم ده او

دتولو مسلمانانو اتفاق ده پر دې خبره باندي جي پر الله جل جلاله باندي اطلاق دمتكلم كيږي خواختلاف سته په معنى كي ددې موډ وايو جي كلام الله تعالى يو صفت ده جي قائم ده په ذات الله تعالى پوري غيرمخلوق ده له جنس څخه دحروفو او اصواتو نده ليكل كيږي په مصاحفو كي په واسطه دحروفو او كلماتو سره ويل كيږي پر ژبو په واسطه دالفاظو سره ساتل كيږي په سينو كي په واسطه دالفاظو خياليه و سره نه عين ذات الله تعالى ده او نه هم غير له ذات څخه الله تعالى لكه دا نور صفات الله تعالى

معتزله وايي جي كلام د الله تعالى مخلوق ده قائم نده په ذات الله پوري او الله تعالى ته متكلم ويل كيږي په دې معنى جي الله تعالى پيدا كيږي او اوزونه او حروف په مخلوق كي ملاعلي قاري رحمه الله تعالى وايي جي زموږ او دمعتزله و ترمنځ دا اختلاف اصلي ټكى دكلام نفسي داثبات يا نفي مسئله ده كه نه نونه موږ ددې قائل يو جي الفاظ او حروف قديم دي او نه دوى ددي قائل دي جي كلام نفسي حادث ده خو معتزله جي كوم دليل وايي جي قران متصف ده په صفاتو دمخلوق او حدوث سره لكه تاليف، تنظيم، نزول، تنزيل، عربي، مسموع، فصيح ده، معجزده، او داسي نور نوڅكه مخلوق ده ددوى دا دليل پر موږ باندي حجة نده ځكه موږ خو نظم حادث بولو اصل خبره په هغه معنى كي ده جي قديمه ده موږ هغه معنى كلام نفسي او قديم بولو .

نَقَرُ بَأَنَّ أَفْضَلَ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ ثُمَّ عُمَرُ
ثُمَّ عُثْمَانُ ثُمَّ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (١٠)
أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ (١١) فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (١٢) وَكُلٌّ مِّنْ كَانَ أَسْبَقَ فَهُوَ أَفْضَلُ
وَيُحِبُّهُمْ كُلُّ مُوْمِنٍ نَّحْيِي وَيُخْفِضُهُمْ كُلٌّ مِّنَافِي شَقِي

مود اقرار ڪوو ۽ ڊي سره جي بهتر ددي امت ورسته ترني عليه السلام ابو
بكر الصديق رضي الله تعالى عنه ده بيا عمر بيا عثمان بيا علي رضي الله
تعالى عنهم اجمعين ڪهه الله جل جلاله فرماي (سابقين ۽ دنيا ڪي ونيڪيو ته
سابقين دي و جنت ته همدا الله تعالى ته نڙدي خلڪ دي ۽ جنتو ڪي
دنعمتو) او هر ڇوڪ جي مخڪي وي هغه افضل ده او محبت ڪوي له دوى
سره هر مؤمن پرهيزگاره او بغض ڪوي له دوى سره هر منافق بد بخته

تشریح

(نَقَرُ بَأَنَّ أَفْضَلَ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ نَبِيِّنَا) ڊٽولو اهل السنة والجماعة پر ڊي خبره
اتفاق ده جي افضل ددي امت ورسته ترني عليه السلام ابو بكر صديق
رضي الله تعالى عنه ده، دير معتزله او ٽول روافض بيا واي جي افضل ددي
امت حضرت علي رضي الله تعالى عنه ده، اماميه بيا واي جي له حضرت علي
رضي الله تعالى عنه او دده د دوزامنو جي حسن او حسين رضي الله تعالى
عنهما دي او دفاطمي رضي الله تعالى عنها او ديو ڇو نورو صحابه و ڇهه جي
هغه هم لڙ ڪسان دي بغير نور ٽول صحابه مرتد سوي دي ورسته ترني
عليه السلام نعوذ بالله من ذلك القول

زمود دليل حديث دامام بخاري رحمه الله عليه ده (ڪنا في زمن النبي صلى الله
عليه و سلم لا لعدل بأبي بكر احدا ثم عمر ثم عثمان) يعني مود ۽ زمانه ڪي
دني عليه السلام هيڻوڪ نه برابره وي له ابو بكر رضي الله تعالى عنه سره

په فضيلت کي بيا د عمر سره بيا د عثمان سره رضي الله تعالى عنهما

نَقَرُ بَأَن الْعَبْدَ مَعَ أَعْمَالِهِ وَإِقْرَارِهِ وَمَعْرِفَتِهِ مَخْلُوقٌ فَلَبَّأَ كَانَ الْفَاعِلُ مَخْلُوقًا فَأَفْعَالُهُ
أَوَّلَى أَنْ تَكُونَ مَخْلُوقَةً

موږ اقرار کوو په دې سره چې بیشکه بنده سره له خپلو اعمالو او اقرار او معرفت سره مخلوق ده نو هر کله چې فاعل مخلوق وي نو افعال خوږي په طريقه اولی سره مخلوق دي

تشریح

(نَقَرُ بَأَن الْعَبْدَ مَعَ أَعْمَالِهِ وَإِقْرَارِهِ وَمَعْرِفَتِهِ مَخْلُوقٌ) اهل السنة والجماعة پر دې خبره سره متفق دي چې د ټولو افعالو د بنده او دحيوان خالق الله تعالى ده له ده څخه پرته بل خالق نسته او دا مذهب ده دصحابه کرامو او تابعينو رضوان الله تعالى عليهم اجمعين، معتزله وايي چې بنده موجد ده د خپلو افعالو اختياريه و معتزله و په ابتداء کي دا دلاوري نه کوله چې د بنده تسميه په خالق وکړي بلکه موجد به يې ورته ويل کله چې جباني پيداسو نو هغه وويل چې دايجاد او خلق تر منځ فرق نسته نو د بنده تسميه ئې وکړه په خالق سره او وي ويل چې بندگان د خپلو افعالو اختياريه و خالقين دي باک ئې نه وکړه مخالفت دا جماع، جبريه چې رئيس ددوی جهم بن صفوان ترمذي ده وايي چې قدرت د بنده لره هيڅ تاثير نسته په افعالو کي ددوی نه د خلق او نه د کسب بلکه افعال د بنده کالونول اضطراري دي لکه حرکات د جماداتو .

(فَلَبَّأَ كَانَ الْفَاعِلُ مَخْلُوقًا فَأَفْعَالُهُ أَوَّلَى أَنْ تَكُونَ مَخْلُوقَةً) ځکه په دې کيڼي اظهار دکمال قدرت د الله تعالى سته په دې سره چې الله تعالى قادر ده پر افعالو د بل چا دارنگه په دې سره امتياز کيږي د قدرت قدیمه له قدرت حديثه څخه

دارنگه ښکاره کېږي په دې سره داچې الله جل جلاله متصرف ده په مقدوراتو

کې دبنده او مستقل ده په حاصلولوکې دمراد دبنده

خپسوکتاېوکې ذکر سوي دې چې امام اعظم رحمه الله تعالى ديو معتزلي سره

مناظره کوله نو امام صاحب ورته ويل ووايه ياء هغه وويل ياء بيا امام

صاحب ورته وويل ووايه حاء هغه وويل حاء بيا امام صاحب ورته وويل

بيان کړه مخرجونه ددوی هغه بيان کړو نو امام صاحب ورته وويل که ته

چېري دخپل فعل خالق يې نو راوباسه ياء له مخرج څخه دحاء هغه معتزلي

چپ سو او دجواب ورکولو قدرت يې نه درلودی

نَقَرُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الْخَلْقَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ طَاقَةٌ لَأَنْهُمْ ضِعْفَاءُ عَاجِزُونَ وَاللَّهُ خَالِقُهُمْ وَرَازِقُهُمْ لِقَوْلِهِ تَعَالَى الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ وَالْكَسْبُ حَلَالٌ وَجَمْعُ الْمَالِ مِنَ الْحَلَالِ حَلَالٌ وَجَمْعُ الْمَالِ مِنَ الْحَرَامِ حَرَامٌ. وَالنَّاسُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْنَافٍ الْمُؤْمِنُ الْمُخْلِصُ فِي إِيمَانِهِ وَالْكَافِرُ الْجَاهِدُ فِي كُفْرِهِ وَالْمُنَافِقُ الْمُدَاهِنُ فِي نِفَاقِهِ. وَاللَّهُ تَعَالَى فَرَضَ عَلَى الْمُؤْمِنِ الْعَمَلَ وَعَلَى الْكَافِرِ الْإِيمَانَ وَعَلَى الْمُنَافِقِ الْإِخْلَاصَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ يَعْنِي أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ أَطِيعُوا وَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ آمِنُوا وَأَيُّهَا الْمُنَافِقُونَ أَخْلَصُوا

مود اقرار ڪوو ٻه ڊي سره جي الله تعالى پيدا ڪري ده مخلوق اونه وو دوى لره طاقت خكه دوى ڪمزوري او عاجزه دي او الله تعالى پيدا ڪوونكى ده دوى او رزق وړكوونكى ده دوى لره خكه الله تعالى فرماي(الله هغه ذات ده جي تاسي ٺي پيدا ڪري ياست بياني رزق در ڪريده بيا هغه تاسي مره ڪوي بيا هغه تاسي ژوندي ڪوي)او ڪسب ڪول جائز ده او حلال ده او جمع ڪول دمال په حلاله طريقه حلال ده او جمع ڪول دمال په حرام طريقه حرام ده او خلك پر دري قسمه دي يو مؤمن/مخلص ده په خپل ايمان كي او دوهم ڪافر منكر ده په خپل ڪفر كي او دريم منافق مداهن ده په خپل نفاق كي او الله تعالى فرض ڪري ده هر مؤمن باندي عمل او پر ڪافر باندي ايمان او هر منافق باندي اخلاص خكه الله تعالى فرماي(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ)يعني اى مؤمنانو اطاعت و ڪري دالله تعالى او اى ڪافرانو ايمان راوڊى او اى منافقانو اخلاص و ڪري

تشریح

(وَاللَّهُ خَالِقُهُمْ وَرَازِقُهُمْ) رزق زمود په نيز عبارت ده له غذاء خطه هغه ڪه حلاله وي او ڪه حرامه لکه جي فرماي الله تعالى (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا

عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا) هود يعني په مخكه كي هيڅ داسې خوځنده شى نسته مگر دهغه رزق پر الله تعالى باندي ده. دمعتزله و په نبز رزق عبارت ده له ملك خڅه نو حرام ددوى په نبز رزق نه بلل كيږي

(وَالْكَسْبُ حَلَالٌ) كه چيري انسان لره نفقه وي نو كسب كول ورته رخصت ده او كه مجبوره وي او يا اهل او عيال لري نو بيا كسب كول پر ده باندي فرض ده حديث كي راځي (من طلب الدنيا حلالا استعافا عن المسألة وسعيا على عياله و تعطفاً على جاره لقي الله يوم القيامة ووجهه كالقمر ليلة البدر) يعني كه چا طلب كړه حلاله دنيا ددې لپاره جي خان وساتي له سوال كولو خڅه او سعي وكړي پر خپل عيال باندي اومهرباني وكړي پر خپل همسايه باندي هغه به په داسي حال كي له الله تعالى سره ملاقي سي په ورځ دقيامت جي مخ به يې داسي وي لكه دڅوار لسم دشي سپوږمى

همداسي دليل پر دې جي كسب حلال ده داده جي انبياء عليهم السلام هم متوكلين وو او هم كسب كوونكى ځكه ادم عليه السلام زراعت يعني كښت كړي كوله ادرس عليه السلام خياط وو نوح عليه السلام نجار وو ابراهيم عليه السلام بزاز وو يعني دكپړو كارنې كوى (يعني أيها المؤمنون أطيعوا وأيها الكافرون آمنوا وأيها المنافقون أخلصوا) دلته يوه شبه واردېږي هغه داچي استعمال دتقوى په دې درو معناني وكي جي اطاعت او ايمان او اخلاص ده مخالف ده له مذهب سره دامام صاحب ځكه استعمال به لې په دې معالي و په طريقه دحقيقت وي او يا به نوي-كه په طريقه دحقيقت وي نو بيا خو عموم دمشرک لازمېږي او دا جائزنده او كه په طريقه دحقيقت نوي نو بيا خو لازمېږي جمع په مابين كي دحقيقت او مجاز ددې شبهې جواب داده چي استعمال لې په طريقه دعموم مجاز ده ځكه تقوى عبارت له دې چي انسان خان وساتي له فواحشو او ناروا اعمالو خڅه

په دې کښې شک نسته چې هرد يوه له دې معناگانو څخه اجتناب ده له يو ناروا عمل څخه

نَقَرُ بِأَنَّ الْإِسْطَاعَةَ مَعَ الْفِعْلِ لَا قَبْلَ الْفِعْلِ وَلَا بَعْدَ الْفِعْلِ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ قَبْلَ الْفِعْلِ لَكَانَ الْعَبْدُ مُسْتَغْنِيًا عَنِ اللَّهِ تَعَالَى وَقَدْ تَعَالَى وَقَدْ خِلَافُ حُكْمِ النَّصِّ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَتَمُّ الْقُرْءَاءُ وَلَوْ كَانَ بَعْدَ الْفِعْلِ لَكَانَ مِنَ الْمَحَالِ حَصُولُ بَلَا اسْطَاعَةٍ وَلَا طَاقَةٍ

موږ اقرار کوو په دې سره چې قدرت له فعل سره ده نه مخکې تر فعل ده او نه وروسته تر فعل ځکه که چېرې وي مخکې تر فعل نو وي به بنده مستغني او بې پروا له الله تعالی څخه په وخت کې دفعل او دا خو خلاف د نص دقران ده ځکه الله تعالی فرمایي (الله جل جلاله غني او بې پروا ده له تاسو څخه او تاسې محتاج یاست) او که چېرې وروسته تر فعل وي نووي به له محال څخه حصول دفعل بېله قدرت څخه

تشریح

(نَقَرُ بِأَنَّ الْإِسْطَاعَةَ مَعَ الْفِعْلِ لَا قَبْلَ الْفِعْلِ وَلَا بَعْدَ الْفِعْلِ) استطاعة قدرة اوطاقه مترادف الفاظ دي چې منسوب سي وبنده ته زموږ په نېز قدرت د کار کولو مقارن او يوځای وي له فعل سره ځکه که مقارن نوي نو يا به مخکې وي او يا وروسته دا چې وروسته وي داخو باطل ده په اجماع سره ځکه لازميږي حصول دفعل بېله استطاعة او قدرة څخه او دا محال ده او که مخکې سي بېا لازميږي استغناء دبنده له الله تعالی څخه او دا خلاف د نص دقران ده

معتزله وايي جي قدرت مخڪي تر فعل وي خڪه ڪه مخڪي نوي نوبيا لازميڀري
مكلف ڪول دعا جزه او دا محاله ده خڪه الله تعالى فرماي (لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا
إِلَّا وَنُفْعَهَا) البقرة. خودي جواب داده جي له استطاعة خڪه ڪله ڪله اراده
ڪيري سلامتيا داسبابو او الاتو دمكلف والي اعتماد پر دغه معنى داستطاعة
باندي ڪيري

نُفِرَ بَانَ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَاجِبٌ لِلْمَقِيمِ يَوْمًا وَلَيْلَةً وَلِلْمَسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلِإِلْيَا لَهَا لِأَنَّ
الْحَدِيثَ وَرَدَ هَكَذَا فَمَنْ أَنْكَرَهُ يُحْشَى عَلَيْهِ الْكُفْرُ لِأَنَّهُ قَرِيبٌ مِنَ الْخُبَرِ الْمُتَوَاتِرِ
وَالْقَصْرِ وَالْإِفْطَارِ فِي السَّفَرِ رُخْصَةً بِنَصِّ الْكُتُبِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي
الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ فِي الْإِفْطَارِ قَوْلُهُ تَعَالَى فَمَنْ
كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

مود اقرار ڪوو په دي سره جي مسح پر موزوباندي واجب ده دمقيم لپاره يو
شواروز او دمسافر لپاره دري شواروزه خڪه جي حديث كي راخي دلرنكه او
خوك جي انكار وڪري نو پر هغه باندي بيره دڪفر سته خڪه جي دغه حديث
نزدي ده وحد د متواتر ته او قصر په لمانخه كي او ماتول دروڙي په سفر كي
رخصت ده په نص دقران سره خڪه جي الله تعالى فرماي (او هرڪله جي ناسي
سفر ڪوي په مخڪه كي نو پر تاسوباندي هيڄ گناه نسته جي قصر وڪري په
لمانخه كي) او په افطار كي دروڙي دا قول دالله تعالى ده (نو هغه خوك جي وي
له تاسو خڪه مريض اوبا مسافر وي نو پر هغه باندي دي شمار له نورو
ورغو خڪه

تشریح

(فَمَنْ أَنْكَرَهُ يُحْشَى عَلَيْهِ الْكُفْرُ لِأَنَّهُ قَرِيبٌ مِنَ الْخُبَرِ الْمُتَوَاتِرِ) په مبسوط كي راخي جي

ثبوت دمسح په هغه اثارو سوى ده جي مشهور دي نڙډي دي وتواتر نه امام ابويوسف رحمه الله تعالى وايي جي نسخ دكتاب يعني قران په خبر دمسح رواده ځكه جي مشهور ده علامه كرخي رحمه الله تعالى وايي څوك جي انكار وكړي له مسح څخه پر موزو باندې موږ بهرېږو پرده باندې له كفره خواجه او اماميه وايي مسح پر موزو باندې روا نده

(وَالْقَصْرُ وَالْإِفْطَارُ فِي السَّفَرِ رُخْصَةٌ) مراد دامام اعظم رحمه الله تعالى په دې سره داده جي داعقيده در لودل حق ده جي تبديل او تاخير په احكامو كې دشرع راځي په اعتبار دمصالحو دبندگانو . رخصت هغه حكم ده جي بنا وي پر عذرو دبندگانو او عزيمت هغه ده جي حكم اصلي وي بنا نوي پر عذرو دبندگانو

نَقَرُ بَانَ اللَّهِ تَعَالَى أَمَرَ الْقَلَمَ بِأَنْ يَكْتُبَ فَقَالَ الْقَلَمُ مَاذَا أُكْتُبُ يَا رَبِّي فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى اُكْتُبْ مَا هُوَ كَاتِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزَّيْرِ وَكُلِّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ

موږ اقرار کوو په دې سره جي الله تعالى امرکړو قلم په دې جي وليکه نو قلم وويل څه وليکم اي ربه زما وويل الله تعالى وليکه هر هغه شی جي کېدونکی ده تر ورځ د قیامت پورې ځکه الله جل جلاله فرمایي (هر کار جي دوی کړیده په کتابو کې ده او هر کوچنی او لوی عمل لیکل سوی ده

تشریح

(بَانَ اللَّهُ تَعَالَى أَمَرَ الْقَلَمَ بِأَنْ يَكْتُبَ فَقَالَ الْقَلَمُ مَاذَا أُكْتُبُ يَا رَبِّي فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى اُكْتُبْ مَا هُوَ كَاتِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) دعبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنهما په روايت كې راځي جي لومړی هغه شی جي الله جل جلاله پهېدا كړ هغه لوح محفوظ وو هغه له

سپيني ملغلري ڇڻه وه او قوائيم يعني پڻي دهغه له سرو ياقوت څڅه وي لوی والی دهغه دونه وو جي بيان ئي نسي کيدای او الله تعالى قلم پيدا کړ له جوهر څڅه اوډدوالی ئي په مسافه دپنځو سوو کالو وه ژبه دهغه چاک وه (يعني نوک ئي) را وتلو له هغه څڅه نور لکه جي راوړي ددنیا له قلمانو څڅه رنگ او سپاهي بيا اواز وکړل سو دې قلم ته جي وليکه نو هغه وليکل ټول هغه شيان جي هغه موجوديبي تر ورځي دقيامت پوري .

نَقَرُ بَأَنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ كَأَنَّ لَا حَالَةَ وَسْوَالٍ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ حَقٌّ لِرُودِ الْأَحَادِيثِ وَالْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَقٌّ وَهُمَا مَخْلُوقَتَانِ لَا فَنَاءَ لِهَما لِقَوْلِهِ تَعَالَى فِي الْجَنَّةِ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ وَفِي النَّارِ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ خَلَقَهُمَا اللَّهُ لِلنَّوَابِ وَالْعِقَابِ وَالْمِيزَانِ حَقٌّ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَقِرَاءَةُ الْكِتَابِ حَقٌّ لِقَوْلِهِ تَعَالَى اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

موډ اقرار کوو په دې سره جي دقبر عذاب ثابت ده خامخا او سوال دمنکر او نکیر حق ده ځکه وارد سوي دي احاديث او جنت او دوزخ حق دي او دواړه پيدا سويدي فناء کېدل نسته دوی لره ځکه الله تعالى فرمايي په حق کي دجنت (تيار سوی ده لپاره دمتقيانو) او په حق کي ددوزخ فرمايي (تيار سوی ده لپاره دکافرانو) پيدا کړيدي دواړه الله تعالى لپاره دثواب او عذاب او تلل حق دي ځکه الله تعالى فرمايي (او موډ به کنښېږدو ترازوگان دعدل په ورځ کي دقيامت) او ويل دعملنامو حق دي ځکه الله تعالى فرمايي (ووايه خپله عمل نامه نن دخپلي محاسبي لپاره ته په خپله کافي يي .

تشریح

(تَقْرَأُ أَنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ كَثْرُ لَا مَحَالَةَ وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ حَتَّى لَوْ رُودَ الْأَحَادِيثِ) بنيادي خبره په دې مسائلو کې داده چې هر هغه شی چې دلیل سمعې ورباندې وارد وي او فی ذاته ممکن وي نو پرهغه باندې تصدیق کول واجب دي شک نسته په دې کې چې دغه شیان چې په پورته عبارت کې ذکر شوي دي ټول ممکن دي فی ذاتها او دلایل سمعیه هم وارد دي په دې شیانو کې نو واجب ده چې تصدیق وکړو د عذاب قبر لپاره د کافرانو او د ځينو ګناه کارانو مؤمنانو همداسې سوال دنکیر او منکر او جنت جهنم میزان او قرآنۃ الکتب (وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ حَتَّىٰ وَهِيَ غُلُوقَاتَانِ) يعني جنت اودوزخ حق او ثابت دي پیداسوی دي موجود دي فی الحال نه فناء کېږي بلکه هميشه به وي او همداسې به عذاب او ثواب په جهنم او جنت کې هميشه وي دلالت کوي پر دې خبره باندې دا قول الله تعالی (وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۱۳۲) آل عمران يعني (يو له بله تلوار وکړئ) هغه جنت ته چې پلن والی نې داسمانو اومخکې په اندازه ده تیار کړل سوي ده لپاره د متقيانو فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (۲۴) البقرة يعني نو وېرېږئ له هغه اور څخه چې خامشاک د هغه انسانان اودېرې دي تيارسوی ده لپاره د کافرانو

په دې اياتو کې الله جل جلاله د جنت او جهنم دواړو په حق کې صېبې دماضي ويلي دي او دا دلالت کوي پر دې باندې چې موجود دي فی الحال (وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) په طريقه او کيفيت کې د تلوو درې قوله دي اول قول داده چې هغه صېبې د اعمالو به تلل کېږي نو ښودل کېږي به صېبې د لیکو په بڼه به په دې اودېدو دا په بله تله کې او پر دې باندې جمهور علماء دي

دوهم قول داده جي الله جل جلاله به اجسام وركري ودي اعمالو ته وبه
 گرزوي نيڪي اجسام نورانيه اوبدي اجسام ظلمانيه اوبيا به ئي تول وڪرڻ مڃي
 ددوي دريم قول داده جي نفس انسان به تلل ڪيڀري .

اوبعضي علماء ويلي دي جي ميزان عبارت له هغه شي خُصه جي په هغه سره
 پڙندل ڪيڀري مقدار او اندازه دشيانو عقل قاصرده له ادراڪه دڪيفيته ددي
 حڪمت په تول کي داعمالو سره له دي جي الله تعالى ته معلوم دي هرڅه
 داده جي ښڪاره ڪري خپل عدل وخلقوته په عذاب وركولوکي. همدامي
 ښڪاره کول دفضل خپل په عفوه کي وښند ڳانوته اوپه زيادت کي دثواب ودوي

ته

۱۳	دایمان لغوي اوشري معنی	۱	تعریف دعلم کلام
۱۳	ملانکه خوګ دي	۱	موضوع دعلم کلام
۱۵	عدد دهغو کتابو ېې نازل سوي	۲	غرض دعلم کلام
۱۵	درسول تعريف	۲	دعلماء اقوال په باره کې دعلم کلام
۱۶	ترمګ ورسنه ژوند	۳	ابرز دعلماء په علم کلام کې
۱۸	دامام اعظم صاحب ردپرمعتزله و	۳	د علم کلام اهميت
۱۸	دامام صاحب دعقول وجه له ایمان اجمال څخه	۳	امام اعظم صاحب اوفقه اکبر
۱۹	تول به څنګه کېږي	۴	دامام ابوحنيفه صاحب لنډه
۲۰	دتول حکمت	۴	نوم نسب او زېږنده
۲۰	دوحدت دوه قسمه	۵	دامام صاحب زده کړه
۲۲	دبرهان التمانع بیان	۵	دامام اعظم رحمه استاذان
۲۶	فرق دصفاتو فعلیه و او ذاتیه و	۶	دامام اعظم رحمه الله شاګردان
۳۰	دابراهيم عليه السلام استدلال	۶	امام صاحب له تابعينو څخه وو
۳۲	درې قوله په صفاتو فعلیه وکي	۷	دامام ابوحنيفه رحمه الله مقام
۳۳	دملاعلی قاري تحقيق	۸	لیکلي اثار
۳۵	داسم او صفت فرق	۸	دده مبارک مړینه
۳۷	دامام صاحب رد پر معتزله و	۸	دلاریاتو معلوماتو لپاره
۳۹	صفات دالله تعالی درې قسمه دي	۱۰	دلوحید لغوي او اصطلاحی معنی
۴۳	دقران دللفظ تحقيق	۱۰	دامام صاحب مناظره
۵۲	په لیس علیه السلام خبری وکړي دالله الخ	۱۲	اختلاف په اشتراط کې دللفظ دشهدات
۵۸	دامام صاحب رد پر مجسمه و او	۱۲	القراررکین ده په ایمان کې اوکته یا
۱۹۳	دملاعلی قاري ره پرسوېلي باندی	۶۲	دلفظ اشتقاق تحقيق

۶۲	په متشابه کي دوه مذهبه	دحقیقت اطلاق پر الله تعالی باندی	۱۲۴
۷۱	درضاء بالكفر مسئله	دشارحینو اختلاف په تفسیر کي دقول د	۱۲۸

۷۸	داخذ الميثاق تحقيق	دکاتبانو سهوه	۱۲۸
۹۰	دانبیاء علیهم السلام دعصمت مسئله	دیقین درې مراتبی	۱۲۹
۹۲	دکبانو گناوعد د	دخوف اورجاء تحقیق	۱۵۰
۹۳	دگناه کبیری تعریف	دملاعلی قاری رد پر قاضی ابی العز	۱۵۴
۹۴	دنی علیه السلام دنسب سلسله	دملاعلی قاری رد پر امام غزالی اوقراطي	۱۵۷
۹۸	دخلفاء راشدينوبیان	دحوض کوثر بیان	۱۵۸
۱۰۲	دخلفاء ترمنځ تفاضل	ددیمنانو ترمنځ به قصاص په نېکیو	۱۶۰
۱۰۷	په مرتکب کي دکبیری درې ملهیه دی	دپل صراط بیان	۱۶۲
۱۰۷	دغه چا حکم هی صحابه و نه ښکېل	دجنت او جهنم دخلود بیان	۱۶۴
۱۰۹	دمعتزله و دنسبی وجه	دشیطان له انسان څخه ایمان په زوره	۱۶۸
۱۱۰	دمسح علی الخفین ثبوت په قران سره	دمتکراونکېریان	۱۷۰
۱۱۵	امام صاحب ته دارجاء نسبت	دقبوله سوال څخه څوک مستثنی دی	۱۷۱
۱۲۱	دمعجزی او کرامت ترمنځ فرق	دروح راگرځېدل په قبر کي	۱۷۱
۱۲۶	دخارق العاده اووه قسمونه	دالله تعالی دقرب اوبعد بیان	۱۷۵
۱۳۱	اختلاف په لېنلو کي دالله تعالی په خوب کي	هی علیه السلام دمور اوپلاریان	۱۸۴
۱۳۱	لېنل دالله تعالی په وینه	دملاعلی قاری رجوع له خپل قول څخه	۱۸۵
۱۳۳	وجه دتقدیم دافرار برصديق	دنی علیه السلام داوولاد بیان	۱۸۶
۱۳۵	مسئله دزیادت دایمان او نقصان		
۱۳۹	دایمان او اسلام فرق دلغت په اعتبار		
۱۴۰	دایمان او اسلام تلازم		
۱۴۱	نه افراط او نه تفريط		

فوشغېرى

نُورُ الْيَقِينِ دُنْوَى اَو اسان فهمه تعلیق سره چاپ سو

نُورُ الْيَقِينِ

فِي

سِيَرَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ ﷺ

تأليف الشيخ مُحَمَّدُ الْخَضِرَى نوري

مع التعلیق المبین

لأحققر العباد أبق منصور

عبد الکریم شهیدزاده

طبعة جَدِيدَة

مجمع کتب خانہ

کتاب خانہ